

HENRİ SÉROUYA

MİSTİSİZM

(Mysticisme - Gizemcilik - Tasavvuf)

Çeviren:
NİHAL ÖNOL

VARLIK YAYINEVİ
Ankara Caddesi, İstanbul

Varlık Yayınları, sayı : 1260
İstanbul'da Elkin Basımevi'nde basılmıştır.
Ocak, 1967

UYARMA

“Mistisizm” deyimini altında toplanan fenomen (phénomènes — şaşırtıcı olay) ler yalnız katıksız psikoloji alanında büyük önem taşımakla kalmaz, aynı zamanda derin insancıl niteliklere de sahiptir. Bu konuda pek çok eser kaleme alınmıştır.

Bunların en önemlileri, doğrudan doğruya büyük mistik (gizemciler) in kaleminden çıkmış ve birinci sınıf vesika değeri taşıyan yazılar, sonra da derin filozoflar ve psikologlarca kaleme alınmış eserlerdir. İncelememiz boyunca, yüksek değer taşıyan bu yapıtlara da değinmek fırsatını bulacağız.

Bununla beraber mistisizm gene de güç ve karanlık bir konu olma niteliğini kaybetmez; içten ve bireysel olma özelliği bakımından, başkalarına anlatılabilme, geçirilebilme imkânları azdır. Fakat yukarıda sözünü ettiğimiz çalışmalar sayesinde gittikçe daha fazla aydınlatılmaktadır. Öte yandan, normal veya patolojik psikoloji açısından olduğu kadar dinsel metafizik açısından da çok belirli bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu ilerlemeler, mistisizm konusu üzerine tutku ve heyecanla eğilen gözlemciler sayesinde başarılabilmektedir.

Konumuz çok geniş bir alanı kapsar ama, biz ancak onu niteleyen temel öğeleri (elemanları) kısa fakat özlü bir şekilde aydınlatmakla yetineceğiz; bunu yaparken de işe, mistisizmin genel niteliğinden başlayacak, sonra sırasıyla (anormal ve normal insanlarda deneme ve esrime (vecd) hallerini belirten, psikofizyolojik nitelikteki fenomenleri ele alacağız.) En sonunda da çeşitli insan gruplarının eğilimlerinde göze çarpan, birbirinden değişik ayrıntıları göreceğiz.

Günümüzde çok ilgi çekici bir biçimde ortaya konmuş bulunan, ilkel kavimlerde mistisizm konusu, gelişmiş halklarda rastlanan psikik fenomenler konusunda da yeni ufuklar açmaktadır. Kısıtlanmış kapsamına rağmen, bu mistisizm de bu fenomenlerdeki bazı dalgalanışların nedenini daha iyi öğrenmemize yardımcı olmaktadır.

Mistizim sırf dinsel nitelik taşımakla beraber, ister deha sahibi, ister sanatçı, ister ozan, isterse filozof olsun; esası üzerinde kafa yormuş, derin derin düşünmüş bulunan yaratıcı kimselerin gözünde, gerçek olma vasfını kaybetmez.

BİRİNCİ KISIM

TEMEL ÖĞELER

I. BÖLÜM

NİTELİK VE METOD

1. *Mistisizm anlayışı.* — Herşeyden evvel, mistisizm konusunda düşülen hataları zihinlerden uzaklaştırmak gerekir. Mistisizm deyimi bile, âdeta olumsuz bir anlam taşıyan bir deyim haline gelmiştir. Mistikten mistiğe fark vardır. Şüphesiz sahte mistikler karşısında çekimserlik duyanlara hak vermemezlik edemeyiz. Sahte-Denys (Pseudo-Denys), Büyük Karanlığa, “gizlenmiş”, sırf olan şeye “mistisizm” derdi. Akıl dengeleri pek yerinde olmayan pek çok kimse de, mistisizmi, Maurice Blondel’in yerinde olan deymiyle, (etiketlemişlerdir). Şöyle ki: mistisizm, Pathos ve Parthemos’tur (acı veren şey), içgüdünün dumanlı tutkusudur, duygunun, bedeni esrime hallerine, hattâ cehennemî zevklere kadar götüren her türlü heyecandır. Kontrol edilemez güçleri söz konusu eden, böylesine bir mistisizm anlayışı ciddi ve mantıkî düşünen bir insana hiç uymaz. Mistisizmin ispiirtizma ile de hiçbir ilişkisi yoktur. Bu en yüksek bilgelige el koyarak onu kötüye kullanmaya çalışan sahte mistiklerin maskesini düşürmek için mantık eleştirmesine mutla-

ka ihtiyaç vardır. Bu eleştirme, taklitleri, sahte benzerliklere dayanan hayalleri, çelişiklikleri bertaraf etmeli, bir kelimeyle gerçek mistiği sahte mistikten ayırdetmelidir. Felsefenin malı olan bu mantık, insancıl yükseklikleri gerçek tanrısal yüceliklerle karıştırmamak için, bakışlarını mistiğin genel davranışına yöneltmelidir; bu tanrısal yüceliklerden başka, münhasıran mistik olan hiçbir şey yoktur. Zaten gerçek mistik, bu kitabın çeşitli yerlerinde belirttiğimiz gibi, mantık anlayışından yoksun değildir.)

2. *Tanımlama.* — Mistisizm ne demektir? Kelimenin aslı, Yunancadan, sırlar ve gizli törenlerle ilişkileri kapsayan bir deyimden gelmektedir. Bugün çift anlamda kullanılır. Geniş anlamıyla belli belirsiz, ulu ve mantığı aşar gibi görünen bir şeyi ifade eder. (Düşünürle göre ise mistisizm "vasıtasız"; "içten doğma" bir duygunun, benliğin dünyanın ruhu, Mutlak denilen kendisinden daha büyük bir şeyle birleşmesi halinin belirttiği bir iç durumdur. Başka bir deyimle, insan ruhunun, yaratılışın temel ilkesiyle samimî ve aracısız birleşmesi, kutsal ruhun vasıtasız olarak anlaşılması demektir.)

3. *Deneme.* — Mistisizmi genel görünüşü bakımından niteleyen şey, haldir ve bu hal de ancak deneme yoluyla anlam kazanır. Bir bilinç tarzından başka bir şey olmayan deneme

ise araştırmalarının konusunu tanımlamaz; daha ziyade bu konuya kendi özünde sahip olmaya çabalar. Mistisizm, Tanrı'yı isbat etmez, onu sezer, onun varlığını belirtmez, kendisinde varolduğunu hisseder.

William James "*Dinsel Deneme*" adlı kitabında mistik denemeyi niteleyen şeylerin derin bir tanımlamasını veriyor. Bu tanımlama, burada enine boyuna tekrarlanmaya değer niteliktedir.

William James'e göre, mistik, sırasıyla şu deyimlerle tanımlanır:

Sözle anlatılamazlık. — Mistik öyle bir ruh hali içine girer ki, bu hali ifade edecek kelime bulamaz; fikirlerden çok duygular içindedir. Bu bakımdan, içinde bulunduğu hal olumsuz ve dolayısıyla başkalarına geçirilmesi imkânsız sayılabilir. Tıpkı bir senfoniye değerlendirmek için müzisyen ve aşkı anlamak için âşık olmak gerektiği gibi, bu hali yaşayabilmek için de mistik olmak gereklidir. Duyulan, yaşanan, bu kişisel deneme olmazsa biz müzisyeni veya âşığı geri zekâlı veya deli sanabiliriz. İşte mistik hakkında da, çok zaman, değerini gözönünde tutmıyarak ve hataya düşerek, bu yargıya varıyoruz.)

Sezgi. — Mistiğin eşyaya derin bir nüfuzu vardır. Ona göre duygulardan ibaret bulunan mistik haller de karşısına bir çeşit anlayış olarak çıkar; kendisine, mantığı aşan ger-

çeğin derinliklerini tekrarlar; bu gerçek, mistiğin bütün hayatı üzerinde derin yankılar yaratacaktır.)

Mistik deneme sırasında *edilginlik özelli-likleri*'ne de dikkati çekmeliyiz. Bu bakımdan mistik ruh halleri ancak pek kısa süreli olabilir: yarım saat, veya en fazla bir veya iki saat; normal bilincin ışığında yokolup gider, silinirler. Bir kere silindikten sonra da bellek onları kendilerine özel nitelikleriyle tekrarlayamaz, fakat yeniden geldiklerinde bilinc, bu mistik halleri tanır. Böylelikle her deneme, ruhu daha zenginleşmiş, daha gelişmiş halde bırakır.)

4. Mistik ruh hallerinin yaratılması. —

Mistik ruh hallerinin yaratılması, gerek bazı istemli davranışlarla, gerek dikkati bir yerde toplamakla, gerekse bazı âhenkli hareketlere başvurmakla kolaylaştırılabilir. Bilinc hali karakteristik şeklini alınca insan, iradesinin felce uğradığını hisseder. Mistik hal dediğimiz haller düşünce akımını asla durdurmaz; bundan daima bazı anılar kalır: işte bu bakımdandır ki, mistik ruh halleri ile otomatizm fenomenleri arasında aşağı yukarı bir ayırım yapılabilir.)

William James, mistik tohumun her türlü mantıkî ölçü dışında atılabileceği kanısındadır. Ruh bu tohumu kabullenmeye hazır olduğu zaman herşey, tek bir kelime, bir kelime çağırışını, bir ışık oyunu, kokular veya sesler bu to-

humu yeşertebilir. Nitekim bunun sayısız örnekleri de vardır. Herbirimiz, küçüklüğümüzden, anı bir titreyişle bir yaşamın gizemli anlamını sezdirmiş bir cümle, bir mısraın duygulandırıcı anısını saklamışızdır ki, bu cümle, bu mısra bugün artık sadece boş kelimelerden ibarettir.) Eğer şiir ve müzik, hayatımızı uzatan, bizi durmadan kendisine çeken ve elimizden kaçan bir yaşamın bu belirsiz ufuklarını bize açamazlarsa, hiçbir ilgi çekici yönleri yok demektir. İşte sanatın ebedî yeniliklerinden faydalanmak için gereken koşulu kapsayan, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu mistik duyarlıktır.

5. *Bilgi edinmenin üstün yolu.* — Delacroix'nun, mistik denemenin, hazırlıksız olarak hiçbir zaman gerçeğe uyamıyacağı fikrine katılabiliriz. Bu takdirde (mistikler, manevî, sezginin değerini ve varlığını ortaya koyabilecek nitelikteki bütün bir felsefî ve dinsel geleneği birkaç kısa formül içinde toplarlar.) Schopenhauer'e göre: "Sezginin, kavramın ve genellikle her türlü bilincin ulaşamıyacağı şeylerin doğrudan doğruya hissedilmesini sağlamaya yönelmiş her doktrin" mistiktir.) Bu, duyarlı sezgidir. Fakat neoplatonizmden beri süregelen mistik gelenek, ruhsal sezgiye yaklaşmada bundan da ileri gider. (Kuramsal mistisizm temel gerçeğin zekâ ile değil, zekâdan da üstün bir bilgi edinme yoluyla kavranabileceğini ka-

bul eder. "İradeyi vücut bilinci içinde kavrayan" iç sezgi, "bize evrensel gerçeğin, bir görünümlüğünü sunar, bizatihi eşyanın, sırf görünüşe yönelmiş bulunan duyarlı sezgiden ve zekâdan çok daha derin manzarasını verir; fakat o da henüz ancak iradenin en yakını olan fenomene ulaşmıştır: katıksız, mutlak gerçeğe değiş." İşte mistisizm bu nokta üzerindedir ki henüz pozitif usullere başvurmayaya devam etmektedir. "Sezginin ve kavramın, ve genellikle her türlü bilginin ulaşamadığı şeyin doğrudan doğruya hissedilmesini" arar, "bilginin kendisinden de yükselir." Delacroix şöyle diyor: "Haraket noktası olarak öyle bir olumlu (pozitif), bireysel iç denemeyi alır ki, bu deneme de ebedî ve eşsiz varlığa, yaradılışın ilk temel ögesi-ne eş olmakta, dünyanın çekirdeği bütün varlıkların kaynağı, herşeyin toplandığı merkez olduğu sarhoşluğuna kapılmaktadır." Herhalde, mistiklere göre, mistik sezgide iki öge vardır: 1. Bilinç; 2. Tanrı ile bir birlik. (Bilincin akılla ilgili yanı yoktur. Bir aşk bağlantısından ve "ilâhi iradeye aykırı isteklerin yok oluşundan" doğan bir mahremlik duygusudur bu. Esrime halindeki kendinden geçişte yalnız Tanrı ve aşk bağlantısı hüküm sürer.)

6. *Mistik ruh haline geçiş yolları.* — Ruhu günlük, alışılmış yaşamın üzerine çıkartan olağandışı mistik ruh halleri vardır ki, bu haller bazı bireyler ve özellikle ozanlar tarafından

ulaşılacak istenen hallerdir. Morfin, eter, alkol, azot protoksit, afyon, meskal, haşhaş v.b. bu gibi mistik ruh hallerini yaratabilen vasıtalar-dır.

7. *Mistisizm eğitilmiş safhada.* — (Sözünü ettiğimiz, tek tek mistisizm hallerinden başka bir de dinsel hayatın bir ögesi sayılabilecek, işlenmiş, eğitilmiş haldeki mistisizm vardır.)

Mistik alanda eğitimin ötedenberi uygulanageldiği yer, Hindistan'dır. Bireyin tanrı ile içten duyduğu birliğe *Yoga* adı verilir ki bu konuyu ileride etraflıca gözden geçireceğiz. *Yoga*, etkili olabilmek için bazı özel koşulları gerektirir: devamlı eğitim, antrenman, perhiz, vücut duruşları, solunum, düşüncenin bir konu üzerine teksif edilmesi, manevî disiplin gibi, bu koşullar bir ruhtan ötekine değişir. Aşağılık ve adî mizacını yenebilmiş olan *Yoghi*, yani mürit *samâdhi* denilen ve içgüdü ve mantıkça bilinmeyen gerçeklerle yüzyüze geldiği hale, girer. *Yoghi*, mantığı aşan bilincin bulunduğu, aklın yüce halini kavramayı başarır. Zaten *Yoga*'nın çeşitli dereceleri bu bilinç üstü durumu veya *samâdhi*'yi, metodlu bir şekilde yaratma amacını gütmektedir. Vivekanda "*Raja Yoga*" adlı kitabında, içinde bencillik kalmamış üstün bir davranışın varlığından söz ediyor: isteklerden ve sabırsızlıktan kurtarılmış bulunan ruh maddesiz ve bedensiz olarak faaliyet gösterir. O zaman gerçek aydınlanır, insan hakikatte ne

olduğunu anlar, çünkü samâdhi ele geçirilmiştir ki bu, özgür, ölümsüz, güçlü, sondan ve gelişmelerinden, iyilik ve kötülükten kurtuluş, Atman veya evrensel Ruh ile bir olmak demektir.

(Bu yollar ve özellikle kişiliği olmayan bir tanrıya doğru üstün bir aşamayı belirten yoga yollarının dışında tek tanrıci dinlerin büyük mistikleri yahudiler, hristiyanlar ve müslümanlar yalnızlık, mahrumiyet ve dua içinde derin bir tefekküre dalmakla çok daha yüce mistik ruh hallerine ulaşabilmişlerdir.)

8. *Metodolojik düşünceler.* — Mistisizmin incelenmesinde en önemli şey: bilgiyi, araştırma içine sokabilmek ve sahte öğeleri gerçek durumlardan ayıklayabilmektir. Herşeyden evvel mistisizmi mistisizm karikatüründen kurtarmalı ve aynı zamanda da insancıl ve kutsal niteliğini belirtmelidir. Bunun için de insan mizacının temel özelliklerine uygulanmış psikolojiye başvurmak gerekir. İkinci olarak, mukayese metodunun uygulanması verim sağlayabilir. Örneğin, esrime halinde kendinden geçiş fenomenleri ve aydınlanmış olma duyguları, ancak bunlar din içinde olduğu kadar dinsel hayat dışında da ele alındığı takdirde, anlaşılabilir nitelik kazanacaktır. Bundan başka, insan mizacının dinamik kavramını, içgüdüyü, canlılığı, saiki, davranışı ve bilinçaltının üstün önemini aydınlığa çıkartmak da gerekir. (İnsan de-

nilen yaratıkta delilik de, en yüce sağduyu da mevcuttur ve büyük bir psikolojik önem taşır, çünkü duyguları ve fikirleri, canlılığını ve maneviyatını etkiler.) (Şu halde bunları birer gerçek olarak ele almak ve incelemek söz konusudur. Bu gerçekler ne kadar marazî, fizyolojik, olağanüstü veya kutsal sanılırsa sanılsın, Blondel'in çok yerinde bir sözü gibi, derin surette insancıldır.) Fakat bu gerçekler veya katıksız mistik haller -anormal ve iki taraflı görünüşlerine bakılırsa- dışarıdan, yani deneysel metod ile gözlenemezler. (Bunlar, ancak içeriden anlaşılabilmelerine ve böylelikle bütünü kapsayan bir açıklamaya katılabilmelerine rağmen, gene de "objektif vâkıalar" ile olan ilişkilerini kaybetmemek gerekir. Bu vâkıalar kurallı mantığa boyun eğdiklerinden filozof onların incelemişini tamamiyle dış yoldan, yani mistisizm içinde veya yoluyla hiçbir ruh sorunu ortaya çıkmamış, ve sanki Blondel'in dediği gibi, ister içten, ister kişisel hiçbir veri, ne bilinç, ne mantık tarafından sağlanmamışcasına, denetleyebilir.)

Kişisel ve başkalarına anlatılması imkânsız mistik deneme söz konusu ise, doğaüstünün doğal ile ve metafizik ile karıştırılmasını önlemek amacıyla bir dereceye kadar mantığa başvurmak faydalı olur. Zaten Aziz Jean de la Croix da bu gibi hallerde mantıktan faydalanılmasını öğütlemekte tereddüt etmiyor.

Bütün bu metodolojik sorunların gerçi önemi vardır, fakat itiraf edelim ki, bu önem oldukça sınırlıdır. Yukarıda deha sahibi bir yaratıcının gördüğü, sanatla ilgili hayal konusunda söylediğim gibi, varlığı kavrayan, birleştirici bir mistik görüntüyü açıklamak, çözümlemek, bireşimlemek, pek güç, daha doğrusu imkânsızdır.}}

9. *Mistik denemenin seyri.* — Mistik deneye hazırlanış hiç şüphesiz pek kolay değildir. Bir kez, etken veya edilgen bir mistik eylem oluşuna göre, değişir. Üstelik asıl güçlük, sonsuz ile sonun kaynaşmasında, bir şekle sahip olanla olmayanın birleşmesindedir. Ruh hem “kendisini sınırlandırandan, hem de duyuların ve zekânın faaliyetiyle doldurandan” kurtulmak zorundadır. Tanrı ile birleşebilmesi veya onun ile mahrem bir ilişki kurabilmesi için tamamiyle boşalması gerekir. Böyle bir soyunmuş, sert ve yorucu bir hazırlığa bağlıdır: insanlardan kopma, uzaklaşma, inziva, yalnızlık, sessizlik, geçmişteki her türlü anının yokedilmesi. Yüce Varlık ile birleşmeye imkân sağlayan bu hiçlik metodu prensip olarak mistiklerin çoğunluğu tarafından uygulanan arıtıcı keşişlik, inziva şekli altında ele alınabilir ancak. Entellektüel mistikler ve özellikle Metr Eckart bunu tartışmışlardır.}} (Her ne olursa olsun, keşişlik gene de, fizik zayıflamaları yoluyla be-

den ihtiyaçlarını yok ederek çıraklara fayda sağlar.}}

10. *Dua (Oraison).* — Mistikler için dua ne demektir? Aegerter şöyle diyor: “Dua veya daha doğrusu duanın, içten söylenen birinci derecesi, seçilmiş bir konu üzerinde zihnin teksif edilmesinden ibarettir. Bu konu, örneğin, hristiyan dininde, İsa’nın yeryüzündeki hayatının bir devresi veya üçleme (1) gibi bir sır olabilir.” Bu dua eğer temanın seçilişi ve geliştirilmesi bakımından ruha bağlı ise, etkin de olur. Amacı, bütün ruhu yoğun bir Tanrı sevgisiyle ve “doğüstü varlıklara duyulacak istek”le doldurmaktır. Böyle bir dua, Tanrı’ya ulaşmaya çabalayan ruhun, etkinlikten Tanrı ile birleşmesindeki edilginliğe geçmesi için gereken çabayı sağlayabilecek bir yüce durumun kaçınılmaz başlangıcından başka bir şey değildir.}} Delocroix’ya göre, bu dua “edilgin ve karanlık düşüncenin derin tefekkürün yerini almasıyla” başlar. Mistik bunu uzun yıllar süresince uygular ve iradeyi yokeden, istekleri arıtan ve dinsel vicdanı yücelten bir keşişlik eğitimiyle hazırlar.}}

(Dua içinde, dünya görüntülerini ruhtan uzaklaştıran, dinsel tefekkür dediğimiz, bir entellektüellikten kaçınma vardır. Bu yönden dua

(1) Üçleme (Trinité) : Tanrının bileşmiş üç ayrı kişi halinde düşünülmesi (Çeviren).

dikkati içerideki Tanrı'dan gelen bir alış-veriş üzerinde toplarken aynı zamanda da kutsal faaliyet ve Tanrı ile ilişki kurma belirtileri olarak yorumlanabilecek bazı etkin hallere uygulanabilir.) Ruh gözüyle seyretme gerçekleştirildiği takdirde, genel bir "ilgisizlik, özgürlük, huzur, dünyadan kopup göklere yükselme, mutluluk hali" belirir; mistik artık kalabalığı ve bilincinin aldığı kararları farketmez olur; kendi kendisinden de yükseğe çıkmıştır. (Olağan, alışılmış benliği, tam bir değişikliğe uğramış, ruhu arıtılmıştır. Dünya bilincinin yokolduğu bu halde mistik, "Tanrı ile vasıtasız bir ilişki kurduğu, hattâ o kutsal varlığa katıldığı" bilincindedir. Ruh gözüyle seyretmeye dalışta bir çeşit olmak ve anlamak tarzı vardır ki, bunların ikisi birleşme çabasıdır. Mistikte böylelikle, "bildiği şey olmak ve olduğu şeyi bilmek" izlenimi yer etmiştir.)

Bütün bunlar için, Ignace de Loyola'nın mistiklere yol gösteren "*Manevî egzersizler*"i gibi çeşitli metodlar vardır.

Bu kutsal hayata doğuş, oldukça büyük, bazen insanüstü bir çaba harcanmaksızın sağlanamaz. Ruhun maddeden kurtarılması (sonsuz ile sonu olanın bu karşılaşması) kuvvetli bir manevî baskıya ve maddî, fizik işkenceye ihtiyaç gösterir. Aziz Jean de la Croix bize, bu yolda verdiği çetin imtihanları etkili bir şekilde anlatıyor. Mistik, dünya ile bağlantılarını

kopartmak çabasını arttırdıkça mücadele de hiç şüphesiz pek acılı bir hal alır. Fakat ileride üzerinde duracağımız, esrime ânında gördüğü şeyleri anarken mistik bütün acılarını unutturacak mutlu bir huzur duyar.)

II. BÖLÜM

VECD (ESRİME)

1. *Duyulan heyecanlar.* — Mistik deneme sırasında meydana gelen esrime hali imgelemi şiddetle kamçılar. Aegerter şöyle yazıyor: “Mistiklerin sonsuz bir zevk ile Tanrı’ya açıldıklarını hissettikleri, duyuların bu geçici duraklaması, bu tam bilinçsizlik, bu kataleptik hareketsizlik veya bu dengesiz davranışlar, bu ölüm soğukluğu veya bu heyecan ateşi, hepsi insanı şaşırtan şeylerdir.” Başka bir deyimle, kalb atışlarının hızlanmasıyla, solunumun kesilmesiyle, duyu faaliyetinin yok olmasıyla, açık gözlerin hiçbir şey görmeyişiyle, zihnin tamamen durması ve bedenin hareketsiz kalmasıyla beliren bu esrime hali aynı zamanda da şaşırtıcı bir ruh faaliyetinin belirtisidir. Bilinçe dönüşün yarattığı şiddetli heyecan, insanı ölüme götürebilir. Ambroise de Jésus adlı bir papaz, kilisenin mihrabında aniden esrime haline yakalanınca ölmüştür. Tath nağmelerle esrime hali yaratan sofilerin ilâhilerinin de bazı müslüman dinleyicilerin ölümüne yol açtığı görülmüş şeylerdendir. //

Mistiğin, kutsal varlık içinde eridiği anda

ruhunu kaplayan, içine doğan sesler, öylesine bir sevinç yaratır ki, bu sevinç sözle ifade edilemez. (Esrime halinden sonra normal hayata dönen kişi, genellikle şaşkındır. Bazı imtiyazlı kişilerde mistik birleşmelerin şafağı, işte bu ızdırıp ve sevinç halindeyken söker. Bu anlarda bilinmedik heyecanlar belirir, dost ve güçlü bir varlıktan gelen derin bir ses duyulur. O zaman, esrime sarhoşluğuna eşlik eden sıkıntılar ve fenomenler durur: ruh, güç engeli aşmıştır, artık kendisini tamamiyle değişikliğe uğratan birlikte, teopatik durumdadır. İleride gene döneceğimiz bu konu, esrar, yani ruh maddesiyle kutsal maddenin izdivacı ve böylelikle insan iradesinin kutsal iradeye karıştırılmasıdır. Bu, henüz Tanrı’yı görüş değildir, fakat ölümden önce, hemen hemen tam, her türlü mukayesenin dışında bir anlayıştır. Mistik evreni yeniden ve bütün gerçeği ile bulur. Aziz Thérèse, Tanrı’yı, herşeyin üzerinde yansıdığı pek duru bir elmas olarak görmüştür. Tanrı’nın birliği düşüncesinden kendisini kurtarmıyan Aziz Jean de la Croix, Tanrı’nın pek basit bir varlık içinde ve aynı zamanda herşey birden olduğunu görüyordu.

Burada Blondel’in fikrine katılıyoruz: (Esrime halindeyken meydana gelen “olağanüstü durumlar”, içten söylenen sözler, kendinden geçmeler, ruh gözüyle seyredişin ve aşkın en yüksek derecesine ulaşınca, kaybolur.)

Ruhun bu olağanüstü fenomeni psikolojik bakımdan pek büyük bir önem taşır. Bir önceki konuda belirttiğimiz gibi, esrime hali sırf tanrıya ulaşma niteliğine sahip olanlara özel bulunmakla beraber, sun'î, fizyolojik usullerle de dinsel vizyonlar görülmesine yol açan bir çeşit sarhoşluk olarak yaratılabilir. Sözünü ettiğimiz bazı zehirleyici maddeler bu, görüntülerle dolu kendinden geçiş halini meydana getirebilir.

2. *Putperestlerde esrime.* — Putperestlerde iki tip esrime olduğu müşahade edilmiştir: aşırı heyecan yaratan esrime hali ve korkudan tutukluk yaratan esrime hali. «İnsanlar, kutsal varlığın kendilerinden kaçtığına ve ona hiçbir zaman organizmalarının normal haliyle erişemeyeceklerine inanmışlardır. Tarih boyunca bu yolda en fazla başvurulmuş çarelerden biri, alkol veya başka içkilerle yaratılan sarhoşluk halleri olmuştur. Eski Pers dini sadece tanrılara mahsus bir sarhoş edici içki, haoma hazırlardı. Pindare denilen Sisyphe, kendisini ölümsüzlüğe kavuşturan, tanrılara mahsus yemegini ve hayatsuyunu çalıp vatandaşlarına sunmak cüretini gösterdiği için lanetlenmişti ki, bu da bize Tanrı'ya ait meyveyi yiyen Âdem'i hatırlatır.» (Dionysos eğlenceleri (orgies) yüz kızartıcı sefahat âlemleriyle son bulurdu. Bu utandırıcı eğlencelere katılanlar ise yalnız şarap ve başdöndürücü içkilerle değil (daha son-

ra Dionysos mezhebinde başvurulmuş sarhoşluk) aynı zamanda danslarla, başdönmesiyle ve müzik ile sarhoş olurlardı. Corybante'lar (1) ellerinde meşaleler, dağdan dağa koşuşurlar, cinnet nöbetleriyle birbirlerini parçalarlardı; tıpkı Mukaddes Kitap'ta yazılı, bağırarak birbirlerini mızraklarıyla vuran, Baal'in sahte rahipleri gibi. Salien'ler (2) alay halinde giderlerken hoplaya zıplaya kutsal kalkanlarına keskin kılıçlarıyla vururlardı. «Dervişler kendi çevrelerinde dönerler. Başka meczuplar da sistradenilen çalgının nağmeleriyle dansederler. Orphique'ler, tanrıların bir armağanı veya Orpheus'un hayatıyla ödediği bir hırsızlık malı kabul ettikleri müziğin etkisine kapılıp sarhoş olurlar. Hemen hemen bütün mistiklerce faydalanılan ve daha Mukaddes Kitap devrinde önemi çok iyi aydınlatılmış olan müzik, ölümsüzlerin dilidir, tıpkı şarabın ölümsüzlerin içkisi oluşu gibi. İnsanı sarhoş eder ve kutsallaştırır. Onun tadını tadan esrime halindedir, ruhu bu dünyadan uzaklaşmış, eşyanın görüntü ve anıları silinmiştir.»

«İkinci sun'î esrime hali Doğu'da afyon ile yaratılır ama, afyon veya haşhaşın dinde belir-

(1) Corybante'lar, doğal kuvvetleri temsil eden ve Jupiter, Neptune, Pluton'un anası, Saturne'nin eşi, Toprak ve hayvan'lar tanrıçası, göklerin kızı tanrıça *Cybele*'in rahibeleridir (Çeviren).

(2) Salien'ler Savaş tanrısı Mars'ın rahipleridir (Çeviren).

li bir rol oynayıp oynamadığı kesinlikle bilinmiyor.

Bir de, evvelce sözünü ettiğimiz, Hindistan'daki yoga egzersizleri vardır. Bu eski din, Sonsuz'a doğru ancak düşüncenin istemli bir şekilde söndürülmesiyle yol alır. Yaratılışın kaynağına dönebilmek için tıpkı bir alev üfle-yip söndürür gibi, benliğindeki bilinci söndür-melidir. İşte ileride sözünü edeceğimiz nirva-na'nın anlamı budur. Bu söndürülüşte iki evre vardır: perhiz, cinsel hayattan uzaklaşma ve hareketsizlikle nitelenen mutlak feragat ve zihnin akışını durduran nefse hâkimiyet. Bazı yoghi'ler tek bir düşünceye dalarlar, bazı-ları bakışlarını sabit bir noktaya dikerler, niha-yet, diğer bazıları da kol ve bacaklarını kas-katı gererek öylece dururlar. Bütün bu çaba-lar Sonsuz ile birleşebilmek için fenomen dün-yasından ayrılma istek ve hulyasını dile geti-rir ki, sonsuzluk nirvana ile bir tutulduğuna göre bu, bazılarınca dinsel bir davranış sayıl-maz.

3. *Esrime halinde kendinden geçiş.* — Es-rimenin başlıca özelliği, kendinden geçiştir. Bu, ruhun edilgin olduğu, bedenın dışına çıkıp bu dünya ile ilişkisini kesmiş bulunduğu bir haldir. Bu halin yoğunluğu, ruhun dış dünya-dan ve bedenden ayrılma derecesine göre de-ği-rir. Ancak her türlü bilincin yokolmasıyla ta-mamlanır. Azize Thérèse, "Hayat" adlı kita-

binda duanın ve huzurun çeşitli aşamalarını ve niteliklerini anlatıyor. Başlangıçta anlayış ve bellek ancak aralıklı olarak etki gösterir, son-ra irade, en ufak bir çaba harcamaksızın mü-kemmel bir şekilde harekete geçer. Ruhun tam huzuru ancak ruh güçlerinin Tanrı'dan başka amacı kalmadığı üçüncü derecede derinleşir: "Ruh, dünyada öldüğünü hisseder." Eğer bu derecelerde ruh henüz, "hiç olmazsa işaretler-le, hissettiklerini belirtebilecek" durumda ise esrime veya kendinden geçme hali olan dördün-cü derecede "ruh, neden zevk aldığını anlamak-sızın zevk içinde kaybolur." Hristiyan mistik-lerinde de, musevî mistiklerinde de, kendinden geçiş halinde alınan bu zevkler, ruhun bir aşk Tanrısı üzerinde teksif edilmesinin bellibaşlı sonucudur.

Mistiklerin çoğu, kendinden geçiş halinde "boşlukta asılı kalan" düşüncenin yerine, ken-dilerine, Tanrı'dan gelen sözleri anlamak imkânı sağlayan olağanüstü bir zekânın geçtiğine yürekten inanırlar. Dinsel olsun olmasın, do-ğal veya sun'î, her türlü kendini kaybediş ha-linde, duyu ve düşünce organlarının bu kısmî veya tam boşlukta kalışıyla birlikte çeşitli fe-nomenler de meydana gelir.

4. *Psişik fenomenler.* — Gerçekten de mistik hal, birinci ve ikinci derecede önem ta-sıyan çeşitli fenomenleri içine alabilir; bun-lar, duyu almanın ve hareket yeteneğinin, müm-

kün olabilecek; fazla duyarlık (hiperestezi), duyguların kayboluşu (anestezi), acı ve ağrı duygularının kaybolması (analjezi), kasılma (contracture), felç (paralizi) hallüsinasyon v.b. gibi her türlü değişmelerinde kendini gösterir. İşitmeyele ilgili fenomenler ve benzerleri gibi, mistik tarafından olduğu kadar uyuşturucu madde kullananlar tarafından da çok iyi bilinen fenomenler ya doğrudan doğruya fizyolojik etmenlerin (meskal'in yarattığı renkli arabeskler, sara nöbeti başlangıcındaki (aura) duyu dengesizlikleri, dinsel mistiklerde ve diğerlerinde fotizm (photisme) v.b. gibi) veya istek veya nefretin etkisi altında, (İsa'yı dirilişinden sonraki haliyle görme isteği, şeytan korkusu v.b.) meydana gelmiş olabilir. (Örneğin Madeleine (Pierre Janet'nin hastası) İsa'yı düşündüğü vakit ayaklarının ucunda duruyor ve kendisini kaybediyormuş. Bu fenomenler sırasında zaman kavramı da değişikliğe uğrayabilir: olaylar çok hızla geçiyormuş gibi gelebilir veya sonu gelmez bir süre uzayabilir. Mesafe kavramı da değişikliğe uğrar: uzaklıklar ve duruşlar değişir. Beden pek genişleyip pek kocamanlaşır gibi olur veya ufalıp hemen hemen tamamiyle yokolur gibi gelir, ağırlığını kaybeder, yerden kesilir ve Leuba'nın dediği gibi boşlukta yüzdüğü sanılır.)

5. *Fotizm*. — Esrime halinin ikinci derecede önemli olan ve fizyolojik niteliği tartışma

götürmeyen, fenomenler arasında fotizm (*photism*) adı verilen pek özel bir ışık ve parlaklık görüntüsüne dikkati çekeceğiz. "Işık" sözcüğü sık sık mistiklerin kaleminden çıkan bir kelimedir; bazen bu kelimenin sembolik anlamda mı, yoksa somut olarak mı kullanıldığını ayırdetmek güç olursa da, daha ziyade, açıkça somut anlamda kullanılır.

Azize Thérèse, esrime halinin kendisine gösterdiği hayalleri (vizyonları) anlatırken sık sık aydınlık deyimler kullanır. (İsa'nın, esrime halindeyken gözüne görünüşünü anlatırken şöyle diyor: "Ellerinin beyazlığının güzelliği akla hayale sığmaz bir şeydi.". Bir güvercini de şöyle anlatıyor: "Kanatları, bir inci ıstıridyesinin göz kamaştırıcı bir ışık saçan mavi menevişli kabuklarından meydana gelmiş gibiydi"; bazen de, "alevlerden" söz eder. Suzo ile daha birçok mistik gözkamaştırıcı ışıklar gördüklerini belirtirler. Bu mistik özelliğin önemini "*La Kabbale*" adlı kitabımızda belirttik. *Zohar* (Kabbale'nin temel kısmı) parıldayan ışık demektir. Bu münasebetle Leuba da Musa'nın alev alev yanan Çahlıklarının veya Hristiyan Pentecôte'unun (1) alev dillerinin de kaynağının fotizm olabileceğine işaret ediyor.)

Bu fotizm fenomeni özellikle bazı dinsel

(1) Pentecôte : Kutsal-Ruh'un (Ruh-ül Kudüs) havariler üzerine indiğini anmak için Paskalya'dan elli gün sonra kutlanan Hristiyan bayramı.

hallerde büyük önem taşıyan pratik sonuçlar yaratabilecek sinirsel canlılığın az veya çok yaygın bir değişmesini dile getiriyorsa önemlidir.

6. *Ayağın yerden kesilmesi izlenimleri.* — Ayağın yerden kesilmesi, manevî enerjinin artması ve aydınlanmış olma izlenimleri anormal duyarlık hallerinin gösterileridir ve gerçeğe uyan veya uymayan inançların başlangıç noktası olabilirler. Kendini kaybetmiş haldeki bir insan -bu hal bir uyuşturucu madde etkisiyle yaratılmış olsun, olmasın- bir an gelir ki, bedeninin ağırlıktan tamamiyle kurtulduğu ve yerden kesildiği veya ruhun beden esaretinden sıyrılıp katıksız fikir haline geldiği izlenimine kapılır. Azize Thérèse, kendini kaybedişini şöyle anlatıyordu: "Sık sık vücudum o derece hafifliyordu ki, bütün ağırlığını yitiriyordu; âdetâ ayağımın altında bastığım yeri hissetmez oluyordum." Kendisini yerden kaldıran gerçek bir kuvvet duyuyordu. Aynı şekilde Suzo da bir "havada yüzmeye" izlenimine kapılıyordu.

Bu izlenim her türlü inanç dışında da meydana gelebilir. Leuba, yaptığı denemeler sırasında eter ve protoksit kullanmış bulunan iki kişinin ayaklarının yerden kesildiği izlenimine kapıldıklarını anlatıyor. Elmer Jones ise, kloroform etkisi altındayken dokunma ve işitme duygularını yitirmekle beraber, aynı zamanda vücudünün de her türlü yönelim kavramından

yoksun kalarak boşlukta yüzer gibi olduğunu naklediyor. Bu hemen hemen statik (hareketsiz) izlenim, Kardinal Newman'ın "*Gerontius'un Rüyası*" adlı kitabında verdiği, ölümün tarrifine benziyordu, diye ekliyor.

7. *Enerjinin ve yürekgücünün (moralin) artmış olması duygusu.* — Sözüünü ettiğimiz fenomenler bugün kültürlü insanlarca kutsal iradenin belirtileri sayılmıyor. Buna karşılık hristiyan inancı "yürekgücünün, cesaretin, umudun ve kendisini başkalarına adanmanın" artışı bunların doğrudan doğruya etkisini görüyor. İşte Koruyucu Tanrı'ya olan inanç bu nitelikteki gerçeklere dayanmaktadır. Matmazel Vé, Tanrı ile olan ilişkisinden ("güç, hayat, manevî varlığının bir çeşit canlanışını" kazandığını söylüyor ve bütün bu şeylerin ona ancak kişisel bir Varlık'tan gelebileceğini belirtiyordu. Böylesine bir güç artışının kör bir enerji tarafından yaratılabileceğini kabul edemiyordu. Dinle ilişkisi olsun olmasın, bütün mistik denemeler için de aynı şey söylenebilir. Leuba, çağdaş dinsel mistisizm otoritelerinden biri olan Rufus Jones'un şu sözlerini kitabına almış: "Mistiğin kendisi için deneme yeterli bir delildir. Lâmbayı yakar ve harekete geçmeye hazırlar; ona yeni bir güç aşılar; güneşin karanlıkları dağıttığı gibi şüpheleri ve umutsuzlukları dağıtır. Bu sebepten tıpkı sanatçıya güzelliğin gerçeğini ve aşığa da aşkın sonsuz de-

ğerini ispatlamaya lüzum olmadığı gibi, mistik de kendisine Tanrı'nın varlığını isbat edecek nedenlere ihtiyaç duymaz. Hayatı destekleyen..., insan yaratığının yaşama gücünü arttırmaya yardımcı olan bu gibi terübelerin bir şeyden doğdukları muhakkaktır." William James'in de esrimede kendinden geçiş hallerinde insanüstü güçlerin varlığını göstermek isteyen tezi desteklemek için buna benzer bir delil gösterdiğini biliyoruz.

8. *Sözle anlatılamaz bir vahiy* (1) *inancı*. — Bu kutsal mevcudiyet, vahiy konusunda kendisini kesinlikle belli eder. Leuba, bunu çok dikkati çekici örneklerle ve özellikle Başkan Jonathan Edwards'ın dindarlığı seçişi örneğiyle dile getirir. Tanrı'nın Kâdir-i Mutlak olduğu doktrinine, Onun istediğini istediği gibi seçebilme gücüne karşı ileri sürülen itirazların etkisinde kalmış bulunan Edwards, kutsal ruhun olağanüstü bir müdahalesi sayesinde, Tanrı'nın bu yüce iradesine ve insanları ebediyete kadar istediği gibi yönetebilme adaletine inanmıştır. Burada gerçeğin, isteklerimiz, sevdiklerimiz ve nefret ettiklerimizle âhenkli olduğu derecede güc kazandığı inkâr edilemez. Bilinçsiz olarak kurtuluşun özlemini çeken böyle bir sabit fikir-

(1) Vahiy (Révélation) : Burada, din inancına göre, bir düşüncenin veya bir buyruğun tanrı tarafından insanın gönlüne doğdurulması anlamında kullanıyoruz (Çeviren).

le mantık çerçevesi içinde hareket etmek güçtür, hele insan şiddetli heyecanların esiri ise. Edwards'ın hak yoluna girişi vak'ası derin anlam taşır. Leuba'ya göre, hissettiği fotizmler, onun kaygılarının, huzursuzluklarının şiddetini dile getirir. O, bunların Tanrı'dan geldiğine inanıyor ve Tanrı'nın mutlak iradesinin bir şefkat dolu gösterisi sayıyordu. Kendisini o Kutsal Çömlekçi'nin elinde bir kil gibi hissediyor ve Onun vereceği şekle bürünmeye hazır bekliyordu. Buna göre, aşk ile tenkidin bağdaşamaz nitelikte olduğu akla gelebilir. Bir insanın tapındığı şey, yerin ve göğün Yaratıcısı ise ve kalbinde ve ruhunda Onun varlığını hissediyorsa, artık mantığın ileri süreceği itirazlar hiçbir anlam taşımaz. Bundan sonra kendisinde ne korku, ne kaygı yaratabilecek olan gerçeğe sahip olduğunu sanır: burada Spinoza'nın yüce mutluluğuna benzeyen, inancın yarattığı iç huzura kavuşmuştur. Bu yönden ele alınan vahiy, davranışı değiştirir ve mizahta da değişiklik yaratır.

Bu psikolojik ruh hali ayrışım (dissociation) ile izah edilir. Fikir, eşyanın ancak görünüşünü tutar ve anlamına girmez. Anlaşılmayan eşya, ona alışılmamış gibi görünür ve yeni, gizemli bir heyecan duygusu uyandırır. Böyle bir halde, W. Hocking'e göre, mistik tecrübedeki sözle anlatılamazlık yalnız ve yalnız ilişki yokluğundan ileri gelmektedir, deneme-

nin, muhtevasına bağlı olan gizemli ve olağan-
dışı niteliğinden değil.) Psikolojik bakımdan
Leuba'nın şu fikrine katılabiliriz: herbirinin
niteliği olağanüstü olmamakla beraber, birbi-
rine mükemmel bir şekilde uyamayan iki tecrü-
be konusunun bulunduğu her zaman, esrar duy-
gusundan söz edebiliriz. (Duygu ve heyecanla-
rın, akıl ile ilgili bir sebep olmaksızın doğma-
sı ve "yüce" heyecan hallerini kapsayan sara
nöbetleri başlangıcında olduğu gibi, sadece fiz-
yolojik bir faaliyetten ileri gelmesi de müm-
kündür; veya hastalık derecesinde duyulan en-
dışeler, patolojik korkular gibi, akılla ilgili hiç-
bir sebebin etkisi olmaksızın meydana gelebi-
lecek heyecanlarla nitelenen başka haller de ör-
nek gösterilebilir.)

9. *Vahiy sebepleri.* — Vahiy duymanın
başlıca sebepleri şöyle özetlenebilir: esrime ha-
linde kendini kaybedişi niteleyen sınırlı ve za-
yıf zihin faaliyeti gözönünde tutulursa, alışıl-
mamış duyguların bazen fizyolojik bir kayna-
ğı bulunduğu ve önemli bir şeyin olup bittiği
fikrini doğurabildiği akla gelir. Burada Leuba'-
nın işaret ettiği gibi, bazı gözlemciler tarafın-
dan sözü edilen "şişme", "genişleme", "yücel-
me" izlenimlerinden hiperestezilere (özellikle
fotizmelere), ayakların yerden kesildiği duygusu-
nu yaratan, deri ve diğer organların anestezi-
sine, ve "ulu" olarak nitelenen bazı heyecanla-
ra kadar çeşitli duygu ve heyecanlar vardır.

Bu duygular ve bu heyecanlar, örneğin, ruhun
göğre yükselmesi gibi olağanüstü bir olay fik-
rini yaratmayı başarıyorlar; hattâ büyük bir
sorunun çözüldüğü kanısını bile uyandırabili-
yorlar.

Her türlü ölçü içinde kalmak şartıyla ger-
çekçi bir psikolog böyle bir inançta insanlığı
yanıltan ve en yaygın, en inatçı, en kötü sonuç-
ları yaratabilen bir hayalden başka bir şey gör-
mez.

10. *Açıklık ve kesinlik.* — Kendini kay-
bediş halinin bazı özelliklerini anlatırken belir-
lilik ve kesinlik deyimleri sık sık kullanılır.
Mistikler, vahiyler anlaşılamaz nitelikte bile
olsa, bunların kendilerine gökten geldiğinden
o derece emindirler ki! Bu sebepten Sir Hum-
phrey Davy, azot protoksitten ileri gelen bir
esrime sırasında kendi keşfi sandığı bir hali
anlaşılabılır terimlerle belirtmeye çalışmıştır:
"Birdenbire, diye yazıyor, ruhuma birçok de-
yimler akın ediverdi ve *en yoğun bir inanç* eda-
sıyla ve bir peygamber ciddiyetiyle düşünce-
den başka hiçbir şeyin varolmadığını ilân et-
tim." Weir Mitchell (Leuba tarafından göste-
rilen bir diğer örnek) meskal aldıktan sonra
kendisini çevreleyen eşyanın "olağandan daha
pozitif bir varlığa sahip bulunduğu konusun-
da kesin bir duyguya kapıldı." Pierre Janet'-
ye göre, Madeleine, her türlü sırrı ve bu arada

Üçleme (Trinité-Teslis) ile Bâkire Meryem'in gebe kalışını (Immaculée Conception) *mutlak bir açıklık ve kesinlikle* anlıyordu.)

Herne olursa olsun, bu çeşitli anlatımlar doğru ve eksiksiz bir kavrayış ve seziş fikrini belirtebilecek nitelikte olmakla beraber, "açıklık" deyiminin kullanılmasında aşırılığa kaçılmaktadır. Hristiyan mistikleri arasındaki en iyi gözlemciler, kendini kaybediş halinde kavrayışın veya zekânın doğruluk ve tamlık izleniminin genellikle aldatıcı olduğuna işaret ederler. Azize Thérèse, İsa'nın göz rengini öğrenmek isteyen dostlarının bu isteklerini yerine getiremediğini büyük bir şaşkınlık içerisinde anlamıştı. Ona yakından bakmak için harcadığı bütün dikkat ve çabalar "görüntüyü silmekten" başka bir sonuç yaratamadı. Kutsal Bâkire için de aynı şey oldu. Azize Thérèse, *Otobiyografisi*nde şöyle diyor: "Kutsal Bâkire'nin yüzünün hiçbir belirli çizgisini belleğime işlemem mümkün olmadı; bütün gördüğüm, genel olarak, onun hayranlık uyandırıcı güzelliği idi."

Özellikle kendini kaybediş hallerinin anlayış ve sezgilerine özgü olan bu açıklık, ayrıntıların zenginliğiyle izah edilemez; daha çok sadeliğin, inzivanın ve yoğunluğun bir sonucudur. Bir şey ne kadar basit ve başkalarından ne kadar ayrı ise, o kadar açıklıkla hayal edilir. Sezişin açık olması için büyük bir yoğunluk şart değildir; fakat gene de artmış bir yoğun-

luk eğer sınırı belirten en yüksek derece söz konusu ise, daha fazla belirlilik sağlar.)

(Esrime halinde kendini kaybedenlerin duyduğu açıklık ve kesinlik objektif doğruyu veya gerçeği hiç kapsamaz; bunların doğru oldukları ancak deneme yoluyla kabul edilebilir.)

11. *Esrime halinde aklın çalışması.* — Zihin çalışmasının sınırlanması ve zayıflamasıyla nitelenen, çeşitli kaynaklardan doğma (narkoz ile, telkin ile, hastalık belirtileri ile, uyku ile) kendinden geçiş hallerinde, ilk olarak akıl etkilenir. Dış dünya ve beden izlenimleri yok olur ama, fikirler, şaşırtıcı bir açıklıkla var olmaya devam ederler. Yaşantılarını devam ettiren ve koşullara göre değişen bu fikirler ruh gibi, beden karşısında ruhun özgürlüğü gibi, Tanrı gibi v.b. yüce nitelikte konulara bağlanmışlardır. Fakat Leuba diyor ki, işleyen düşünceyi yakından müşahade etmek mümkün olduğu ânlarda müşahade edilir ki, bu düşünce kabataslak ve ilkeldir, belirtileri ve girişimleri eksik ve şekilsiz verilere dayanır. Kendini kaybediş hali derinleştiği ölçüde bu fakirleşme de artar; ve nihayet öyle bir an gelir ki, her türlü düşünce ve her türlü duyarlık bilinçten kaybolur.

Azize Thérèse, "İçimizdeki Şato" adlı kitabında bunu doğruluyor: "Bana, nasıl olup da bütün yeteneklerimiz ve bütün duyularımız, sanki ölmüşüz gibi durduğu halde gene de bir-

şeyler anlayıp duyabildiğimizi soracak olursanız bunun hiçbir yaratığın kavrayamayacağı bir sır olduğu cevabını veririm.”

Bununla beraber, bazı mistikler, “esrime halinde kendinden geçince ruhun akıl bakımından kutsal bir ululuğa ulaştığını” iddia ve, “zekânın aydınlanması”ndan söz ederler. Poulain ile birlikte, derler ki, akıl yeteneklerinin tamlığı, mükemmelliği esrime halinde gerçekleşebilir; hattâ “gerçek esrime sırasında akıl yetenekleri şaşırtıcı bir şekilde artar.” (Öte yandan, Sharpe de Tanrı’nın deneysel (vasıtasız) tanınmasını sağlayabilecek olan şeyin, onun düşünce ve duygu ile gerçekten kavranması olmadığını söylüyor: düşünce ve duygu *quod est*’i, yani *Onun kim olduğunu* kavrayabilirler, ama *quid est*’i, yani Onun mutlak ve kendine özgü varlığı içinde *ne olduğunu* kavramaktan âcizdirler. Bu bakımdan mistik esrimede ne fikir, ne düşünce bulunabilir; önünde mutlak bir boşluktan başka bir şey yoktur. Yalnız bu boşluk Tanrının mevcudiyeti ve olağanüstü eylemlerle doldurulmuştur. Kendi kendine açılmak şöyle dursun ruh, kendisini dış dünyaya bağlayan normal ilişkilerden, onun yerine geçen bu ulu mevcudiyet ve yukarının bu eylemiyle kopartılıp alınır.) Sharpe’a göre, (mistik bilgi, bütün doğal bilgi ve doğal ışığın gözünde katıksız Bilgisizlik, katıksız Karanlık’tır) ki, bu fikirler *La Kab-*

bale adlı kitabımızda gün ışığına çıkardığımız iddialarla uyuşma halindedir.

Mistiklere göre, zihnin gördüğü hayaller, göze görünen görüntüler olmaksızın vasıtasız bir seziden başka bir şey değildir. Bernard Leroy özellikle Azize Thérèse’in tanıklığından sonra, (zekânın, maddî bile olsalar, sırf ruha hitabeden şeylerden başka bir şeyi hedef tutmadığını kabul eder. Öyle ki, bizim inanç yoluyla bildiklerimizi, ruh *ne beden gözleriyle, ne de derunî gözlerle bir şey görmeksizin, gene de görüşle anlar*.) Simone Weil de aynı kanıdadır (*Doğanüstü Bilgiler*): “Zekâ, ruh içinde, kendisinden üstün ve düşüncüyü kendi üzerine yönelten bir yeti tanımakla kendi kendisine mutlak surette sadık kalmaktadır.” Doğanüstü aşka bağlı olan bu yeti, onun gözünde, inancıtan ibaretir.

William James’e göre, mistikler tarafından doğrulanan, bu geniş çaptaki hamlelerin kaynağı, beyindeki karşılıkları bizce meçhul olan bilinçaltı hayatta bulunmaktadır. (Fakat Leuba daha pozitif, daha bilimsel bir düşünüşle doğal zekânın *yaratıcı* görece zekâ veya bir bilinçaltının müdahalesi tarafından yaratılan vahiy izlenimini bir hayal olarak görmektedir.) Belki de dikkati çekici eseri boyunca şurada burada çok derin fikirler yürütmekle beraber, bu konuda tamamen haklı değildir.

12. Gözle görünmeyen bir mevcudiyet

duygusu. — Esrime halinde kendinden geçiş, dinde gerçekleştirildiği şekliyle hiç olmazsa teorik olarak Kadir-i Mutlak, âdil ve müşfik bir Varlık ile birleşmeyi kapsıyan bir çareye başvurarak inancın temel sonuçlarına ulaşabilir. Tanrı, İsa, Bâkire Meryem ve Azizler gibi kutsal varlıklarla kurulan bu yakın ilişki sırf hristiyan mistiklerine özel değildir. Tanrıların yakınlığından doğan bu doygunluk, bu zenginlik, Musevi dininden de ilham almıştır. Leuba bu konuda şu güzel Musevi mezamirine işaret ediyor:

*Tanrı benim çobanımdır; ktlık bilmeyeceğim,
O, beni yemyeşil otlaklara götürüyor v.b.*

Kişisel tanrılara olan inanç yokolmuştur, ama bizimle evren arasında bir mizaç ortaklığına inanmak ihtiyacı kaybolmamıştır. İnsan tam bir yalnızlığa asla karşı koyamaz. Bu bakımdan mistikler çok ustalık göstermişlerdir. Kutsal mevcudiyeti fizik olarak kendisini göstermiş gibi duyurmaya imkân veren metodlar bulmuşlardır ki bu, Tanrı'nın gerçekten ve doğrudan doğruya hissedilmesini sağlayacaktır. Quakerisme işte bu denemenin doğruluğunu kabul eden mezheptir.

Tanrının mevcudiyetiyle ilgili duyguların, mutlaka dış duyuların tanıklığına ihtiyacı yok-

tur; bunlar sık sık karşılaşır ve bir algı oldukları kanısını uyandırır. Bununla beraber, belirli bir kişinin mevcudiyetinin bizde yarattığı etkiler arasında en önemliler, görülenler, işitilenler gibi başlıbaşına ele alınan dış algılar değil, Leuba'nın "tepkiler" adını verdiği algılar, yani bütün organizmamızda bu algıların yarattığı faaliyetler olduğu şüphe götürmez. Bunlar, bilinç için duygular, heyecanlar, istekler v.b. halinde dile gelen faaliyetlerdir. (Bu tepkiler bizde belirli bir kişinin gerçek mevcudiyeti duygusunu yaratan duyarlık halinde üstün bir rol oynarlar. Fakat organizması normal bir tarzda tepki göstermiyen anormallerde rastlanan dış izlenimlerin yetersizliği bunların yakınında bulunan bir kimsenin mevcudiyeti duygusunu zayıflatır.) Masselon'un bize bahsettiği zavallı akıl hastası böyle olmuştur. Yüz çizgilerini tanıdığı kızının yanında hasta şöyle demiştir: "Bana öyle geliyor ki bu, kızım değil, çünkü kızım olsaydı bundan çok sevinç duyardım."

Her neyse, bir kişinin mevcudiyeti "düşüncesi" diye yazıyor Leuba, "onun kişiliğinin yarattığı etkilerin pozitif olarak sezilmesi değildir; bu etkilerin tamamen veya kısmen düşünülmesinden ibarettir. Aradaki fark pozitif bir görüntü izlenimini, bu izlenim düşüncesinden ayıran farka eşittir."

Böyle bir vak'ada hissedilen fenomen, gerçek bir mevcudiyetin azçok doğru benzeri ola-

bilir. (Balzac ile Flaubert -onlarıñki istemli bir tasavvur olmakla beraber- romanlarındaki kahramanlarla içlerinden konuşa konuşa, düşe kal-ka sonunda kendilerini onların yerine koyarlar-
dı. Flaubert, Madam Bovary'yi öldüren zehirin tadını birkaç gün ağzında duymuştu.)

Mevcudiyet duygusu çeşitli hallerde yaratılabilir. Doğal, güzel, muhteşem bir doğa manzarasında ozanların, sanatçıların Tanrı'nın mevcudiyetini görmeleri olağan değil midir?

Bu, Mevcudiyet fenomeni konusunda William James özellikle, gözle görünmeyen gerçeği bulup çıkartan sezgiye dayanıyor ve bu konuda rasyonalistlerin davranışını eleştirmekte tereddüt göstermiyor. Bu gerçek ile ilgili erişilemez derinliklerin ister istemez mevcut olacağını düşünüyor. Fakat Leuba bilimin "sezgi" (1) üzerine saygısızca el atmaktan kaçınması gerektiği kanısında değildir. Psikoloji bilimi tarafından gerçekleştirilen ilerlemeler insanı "kesinlik" dış görünüşüyle karşısına çıkan bütün "sezgileri doğru kabul ettiren" inançtan kurtarabilir.

Hiç şüphesiz böyle bir düşünce, bu derece karanlık olan bu alanda gerçekleştirilmiş ilerlemeler gözönünde tutulursa, ilk bakışta, haklı görünüyor. Bununla beraber mistisizmde sezginin oynadığı rol, bu kitabın başka yerlerinde

(1) "Intuition" karşılığı olarak kullanılmıştır (Çev.).

de belirttiğimiz gibi, birinci derecede önemli, inkâr edilemez bir roldür. Bilim birçok kez sahte mistiklerin maskesini düşürdüğü için sadece ona başvurulması hiç şüphesiz arzu edilir, ama bu bize mistisizm ile ilgili bütün güçlükleri bertaraf edecek nitelikte bir çare olarak görünmüyor. Burada sezginin, gerçek sezginin oynayacağı önemli bir rol vardır: mistisizm ondan hiçbir şekilde vazgeçemez. Başka bir deyimle, sezgi, mistisizmin temelindedir veya daha doğrusu sezgi demek mistisizm demektir.

13. *Kutsal mevcudiyet duygusu.* — Tanrı'nın Mevcudiyeti duygusu mistik dindar üzerinde büyük bir değer kazanır. Sadece bu Mevcudiyet'in mistikte yarattığı derin etkileri geniş ölçüde yoğunlaştırabilecek niteliktedir. Artmış bir telkin edilebilme halinde, örneğin esrimede kendinden geçiş halinde kutsal Mevcudiyet hissedildiği zaman bunun sonuçları da pek önemli olur. (Büyük mistikler, bu mevcudiyette kendilerine olağanüstü bir tutku ile din hayatını kabul ettiren, ihtiyaç ve isteklerinin tatmin edilmesini bulurlar. Bir kez Tanrı tarafından sevildiklerini hissedince hayatlarını Tanrı ile birleşmeye ve onda toplanmaya yöneltirler.)

Eğer patolojik yön ile yetinirsek, (Pierre Janet'nin ve Freud'ün anlatımı bu hali doğrular. Onlara göre mistikler, Tanrı'yı ve Kutsal Bâkire'yi, ısrarlı bir sevgi yağmuruna tutarlar ki, bu konuda ileride etraflıca duracağız. On-

lar âşık veya maşuka olmak hülyasındadırlar. "Akıllarında istedikleri kadar, ideal ve plâtonik bir aşktan başka bir şey bulunmasın, gene de cinsel hayat organlarının bu, kişiliğinden verme hamlelerinin hararetinde rol oynadıkları bir gerçektir."

Burada Leuba'nın şu fikrine katıldığımızı belirtelim: insan aşkından doğan ruh ve beden iyiliğe kavuşması, ne kadar uzun sürerse sürsün, belki de hiçbir zaman Pierre Janet'in "*Psikolojik Tedavi Usulleri*" eserindeki inandırıcı delillerle isbat edilmemiştir.

Bütün belirtmek istediklerimiz, esrinenin çeşitli fizyolojik yönleriyle ilgilidir. Fakat yüce bir hal gibi görünen esrime daha ileri giden, kişiliğinin tam bir değişmesini hedef tutan mistiğin emellerini kendi başına tatmin edecek nitelikte değildir. Hayat ile bağdaşamıyan "bu, ruh gözüyle seyrediş şeklini" inkâr etmekte tereddüt göstermez. Bergson tarafından "*Ahlâkın ve Dinin İki Kaynağı*" adlı kitapta o kadar iyi aydınlatılan kahramanın rolünden ibaret faaliyete ulaşmak için ruh gözüyle seyretme safhasını aşar. Bununla beraber, bu konunun sonunda bir kelimeyle sözünü ettiğimiz bu aşkta veya daha doğrusu mistik birleşmede nitelenen esrime halinin gelişmesi üzerinde durmak faydasız olmayacaktır.

III. BÖLÜM

MİSTİK AŞK

1. *Mistiklerin izlenimleri.* — Mistikler, esrime halinin, benliklerini değişikliğe uğratan birleşmelerinin üzerlerinde bıraktığı izlenimi bize nakletmeye çalışmışlardır: bu izlenimler doğaüstü taşkınlıklar, ebedî hayat zevkleri gibi şeylerdir. Bu benliği değiştiren birleşme bazan, bazı mistisizm teoriklerine göre cinsel nitelikteki fizik belirtilerle birlikte meydana gelir. Bu sebepten psikanalistler, mistik denemenin, insanlık şehvetinin yüksek bir dereceye çıkması olduğunu düşünürler: bu şehvet duygusu içeri itilmiş, susturulmuş bir duygunun üzeri örtülü bir yankısından başka bir şey değildir. Bununla beraber şehvetin sırf cinsel faaliyetten ibaret olmadığını da gözönünden uzak tutmamalıdır. Aegerter: "Zevk verici bir şey olmakla beraber, aynı zamanda sıcak ilgi belirtisi olan bu duygu," diyor, "yalnız hayatın değil, bütün güzelliklerin, bütün fedakârlıkların ve insan dehâsının en asıl eserlerinin de kaynağıdır." >

2. *Hararetili, saf ve temiz aşk.* — Mistiklere bakılırsa burada hararetili, saf ve temiz bir

aşk, "Tanrı ile, tıpkı insan aşkında olduğu gibi, kutsal ölçüde çoğalmış sevinç ve acılarla dolup taşan kahramanları oldukları "gerçek bir birleşme" söz konusudur." Büyük mistiklerde hıçkırıklar, itiraflar "âşık ve zevk kovalayan insanlığın durup dinlenmeksizin yükselen çağırılırları" duyulabilir. Siena'lı Catherine şöyle haykırıyor: "Ey benim Sevgilim, nerede saklanıyorsunuz, beni iniltir içine terkettiniz. Sık ormanlar, daima yeşil çayırlar, söyleyin bana Sevgilim sizin bulunduğunuz yerlerden geçti mi?" Bu konuşma tarzı Kitab-ı Mukaddes'in düğün şarkısı olan İlahiler İlahisi'nin tonunu hatırlatıyor; bu şarkı Origène, Aziz Augustin, Aziz Bernard gibi Hristiyan mistiklerince İsa ile Kilise'nin evlenmesini ve Yahudi mistiklerine göre de Tanrı'nın İsrail'e duyduğu aşkı mükemmel bir şekilde dile getirir. Öğrencileriyle bir âşık gibi konuşan İsa'da da bu tarza rastlıyoruz. Marguerite-Marie Alacoque şöyle yazıyor: "Aşkın okşayışlarının tatlılığında, bana bütün zevkleri tattıracağımı, en ihtirash, ateşli bir âşık gibi anlattı; gerçekten de bu zevkler o derece aşırı oluyordu ki, çok zaman etkisiyle kendimden geçiyordum." Eş'inin aşkının belirtilerini daima artan ve onu âdeta zevkten eriten iç dokunuşlar olarak hisseden ve kendinden geçen Marie de l'Incarnation ise içini çekiyor: "Heyhat, sevgilim, bu birleşme ne zaman olacak?" "Kendimden daha güçlü bir etkenin be-

ni pek şiddetli aşk şikâyetlerine zorladığını hissediyordum," diye ekliyor ve bana öyle geliyordu ki, sanki uğrunda hasretle yandığım o Varlığı kucaklayabilmek için daima açık tuttuğum derunî kollara sahiptim. Aynı şekilde Basra'lı ünlü müslüman mistiği Rabia da (ölümü 180/801) bu Azize gibi konuşuyor: ("Ben Tanrı'da varım ve tamamıyla onunum... Evlenme akdini bana değil, Ona sormalısınız"; ... "kalbim Onun için eriyor; ve öyle sanıyorum ki, Efendim bunu kıskandı ve beni kınadı; halbuki beni yalnız O mutlu kılabilir.") Aziz Jean de la Croix şöyle yazıyor: ("Tanrı burada tacına, eşine ruh adı veriyor. Onu kollarının arasına alıyor ve ona karşı tıpkı düğün odasında gerçek bir Koca'nın davrandığı şekilde davranıyor.") Hristiyan mistisizmine, biraz Bergson gibi kayan Simone Weill, Amerika Defterlerinde bu konuda şöyle yazıyor: ("Tanrı ile ruh arasındaki ilişki düğün gecesi kocanın bákire karısı ile olan ilişkisine benzer. Evlilik rıza gösterilmiş bir tecavüzdür. Ruhun Tanrı ile birleşmesi de öyledir. Ruh üşür ve Tanrı'yı sevdiğini hissetmez. Sevmeseydi rıza göstermiyecek olduğunu kendisi de bilmez. Bir adamın kişiliğini, bedeni ile Tanrı arasında basit bir aracı haline getirecek olan evlilik birliği hazırlanmaktadır.") Mistik evlenme benzetisi konusunda şöyle ekliyor: "Başka ruhlar Tanrı'yı bir kadının âşığını sevdiği gibi severler. Fakat âşıkların

aşkı uzun ömürlü değildir. Ancak karı-koca sonsuzluğa kadar tek vücut olmuşlardır.”

Aziz Jean de la Croix'nın ve günümüzde Simone Weill'in sözünü ettiği bu mistik evlenme daha aziz Mathieu'nün İncil'inde bile vardı: “Koca geliyor ve bizimle birlikte hazır olanlar gerdeğe giriyorlar.” Apocalypse'de (1) şöyle yazıyor: “Sevinelim, sevincimizi gösterelim, çünkü Kuzu'nun düğün zamanı geldi ve Koca'sı hazırlık yapıyor.” Aziz Paul, Korent Kilisesi'ne şöyle yazıyor: “Sizi pek saf ve temiz bir bâkire olarak tanıttım, ve o eşsiz Koca olan İsa'y-la nişanladım.”

Güzel Ambroise de Castello'yu uzun süre sevgisiyle rahatsız eden Raymond Lulle, kendisini dine verdikten sonra, “*Dost ve Sevgili Hakkında*” adlı kitabında Doğu ile Batı'nın bu iki anlayışını ince bir sembolizm ile dile getirmiştir: “İç çekişleri ve gözyaşları Sevgili'ye sunuldu, Gözyaşlarının getirdiği aşk mı yoksa İç çekişlerinde duyulan aşk mı daha büyük, kararını versin diye ve Sevgili Gözyaşlarının gözlerine yakın olduğu, İç çekişleri'nin ise kalbe yakın olduğu yargısına vardı.” ... “Âşık, sevgilisine düşüncelerin, endişelerin, iç çekişlerin ve ızdırabın gözleriyle bakıyordu; ve sevgilisi ona lütûf, cömertlik, adalet, acıma ve merhamet bakışlarıyla cevap verdi. Ve küçük bir kuş bakışlarının ve bu karşılıklı anlaşmanın tarif o-

(1) Apocalypse : Yeni Ahid'in son kitabı. (Çeviren).

lunmaz zevklerini şarkısıyla dile getirdi.” Katalonya'nın bu eseri bir sofi şiiriyle ortaçağ duygululuğunu birleştiriyor.

İslâm mistikleri daha da ileri giderler. İran ve Arap şairleri homoseksüel aşkları övmekte tereddüt etmezler. Şahsen pek temiz ve saf olan El Hallac'ın, düşünceyi Tanrı aşkına yöneltmek için önce bir cismanî mevcudiyeti, bir tekkede hayran hayran seyredilen genç bir yüzün güzelliğini gözönüne getirmek isteyen müritleri vardı.

3. *Cinsel Katılma.* — (Hindistan'da bazı mistik denemeler şüphesiz çok kendine özgü bir şekil altında olmakla beraber, cinsiyetin de katılmasını gerektirir. Bu, mistik bir cinsiyettir, çeşitli yorumları, Mutluların göklerdeki eğlencelerini veya dinsel bayramlar çerçevesi içinde özel bir töreyi en mükemmel bir şekilde yeryüzünde temsil etme amacı güder. Bachad-ranyaka, mihrap yerine kadının geçirilmesi konusunda cinsel duyguları kutsal duygulara karıştıran mistik şekillerin göze çarptığı, dikkati çekici tafsilat verir.) Burada, insana kendisini dünyadan tamamen kurtarabilme olanağını sağlayan cinsel birleşme fiili tıpatıp insan varlığı ile evrenin kaynaşmasını canlandırır ve böylelikle Yoga metodunu aydınlatır. (Yoghi nasıl soluğunun gücüne hâkim olmak zorunda ise, tam bağımsızlığını sağlayabilmek için aynı şekilde (bazı mezheplerde) cinsel gücüne de

hâkim olmalıdır. İnsanın iki büyük gücü ruh ve cinsiyettir. Eğer çırak, soluğunu içinde tutabiliyorsa, tohumunu da ya bir düşünce çabası ile, ya bir fizik teknik ile, yeni insanlar üretmemek ve insan varlıklarının nefret edilen dönüşünü önlemek üzere, içinde tutmalıdır. Kendi kendine hâkim olmayı başarırca çırak nirvâna'nın hemen hemen bilinçsiz zevkini peşinen tadabilir. Başka bir deyimle, soluğunu ve tohumunu tutabilen mistik dünyadan tamamiyle kopması yoluyla kurtuluşunu sağlayacak hayatî kuvvetlere keyfince hükmediyor demektir. >

İşte Eliade'ın Yoga üzerine yaptığı incelemelere göre, Yoghi'nin duygularını zincire vurmakta başvurduğu acılı egzersizler. Yoga çıracı, sofı bir kadının yanına verilir, ona dört ay süreyle uşaklık edecek ve odasında, yatağının ayakucunda uyuyacaktır, ona arzulamadan alışabilmek için. Bu çetin birlikte yaşama süresi içinde duyguları bir kez körleştikten sonra, kadına hizmete devam eder, ama bu sefer onun yatağında, solunda yatar; sonra bir dört ay daha sağ tarafında uyur. Nihayet kadın ile müstakbel Yoghi sarmaş-dolaş uyurlar ve Yoghi yukarıda sözünü ettiğimiz koşullar gereğince bundan zevk almak zorundadır. Örneğin çıraklığın *sadâna* safhasında erkek tek başına sekiz defa mistik bir formülü tekrarlayacaktır. *Ârop* safhasında gözleri kapalı yirmi beş

kez başka bir formülü tekrarlayarak düşüncelerinin konusuna yeni nitelikler ekleyecek ve sonra gözlerini yeniden açıp çiçekler sunacaktır. O zaman kadın bir tanrıça niteliğine bürünür. Manevî âşığına çiçekler ve sandal ağacı hamuru sunar; kendisi ise, yardımcıları kadını banyoda yıkarlarken önünde ondokuz defa eğilir ve ona bir muz yaprağı üzerinde pastalar ve yatıştırıcı özellikleri sebebiyle bir bardak kâfurunu sunar. Bundan sonra kadın yatağa taşınır ve cinsel birleşme olur, fakat çırak, tohumunu kendi vücudünde tutacak, bunun için de hindu fizyo-mistiğinin dokuz çaresine başvuracaktır. //

(Bu, mistik şehvet mezhebinde mutlu nirvâna halini temsil eden özel bir törendir: tamamlanmamış güc, dünyadan uzaklaşmanın bir başlangıcını teşkil eder ki, bunu ileride sözünü edeceğimiz, soluğun tutulması haline benzetebiliriz. Bu gösteriler gene de deneme için mutlaka elzem değildir; bazı mezheplere inhisar ettirilmiştir.)

4. *Anormallerde evlilik.* — Bu mistik evlenme denemesi anormallerde de aynı şekilde, büyük anlam taşır. (Pierre Janet tarafından tedavi edilen hasta, Madeleine, esrime halinde hissettiği fevkalâde zevklerle öteki zevkler arasındaki çok belirli bir farkı Tanrı'nın mevcudiyetine bağlar. "Tanrı'nın beni içine daldırdığı

özel durumlarda hissettiklerim, der, öteki insanlara mutluluk veren doğal izlenimlere hiç benzemiyor. Aldığım zevkler pek tuhaf, bunları hissetmedikçe üzerlerinde bir fikir edinebilmek mümkün değildir.” Janet bize, bu zevkleri belirtmek için hastasının maddî zevki belirtmekte kullanılan kelimeleri kullanmakla beraber, ikisini birbirine karıştırmadığını da bildiriyor. Bu zevkleri tadınca kadın utanç duygusuna kapılıyor ve günah çıkartmaya gidiyor, ama esrime halinden çıkma fikri aklına gelmiyor. Sırf cinsel izlenim ona acı verince de şeytanı, kendisine tecavüz etmek istemekle suçlandırıyor. Aziz Jean de la Croix ise, mistikler konusunda şöyle diyordu: “Tanrı, kötü ruhlu şeytanın, mistiklerin duygularını şiddetli ve korkunç isyanlarla, ruhlarını korkunç düşüncelerle ve imgelemelerini ölümden bin defa daha acılı pek aşâğılık hayallerle altüst etmesine izin veriyor.”

5. *Bilinçsiz katılma.* — (Öyle anlaşılıyor ki, mistikler tarafından tarif edilen zevkler cinsel organların örtülü bir katılmasını kapsıyor, ve manevî aşk ile cinsel faaliyet arasında bir organik bağlantı mevcut bulunuyor, ruh gözüyle tanrıyı seyretmeye dalmış olan mistik, farkına varmaksızın cinsel organları tahrik edilebilir. Leuba'ya göre, cinsel içgüdü, üreme aygıtını geniş ölçüde aşan bir şeydir: hadım edilmişlerin örneği bunun isbatıdır. Ona göre,

otoerotik fenomenlerin belirmesine elverişli koşullar, yani zevkin bütün organizmaya belli belirsiz yayılışı, bile bile kendini zevkten mahrum etme, büyük mistiklerde bir araya gelmiştir; bunlar, bekâretlerini muhafaza ettikleri veya olumsuz bir cinsel denemeden hayal kırıklığına uğradıkları için manevî aşklarında, görünmeyen bir büyük zevkin devamını bulmuşlardır.//

Bu istem dışı hareketler derin bir mistik ruhun, Aziz Jean de la Croix'ın özellikle dikkatini çekmiştir. Ünlü Carme bu fenomenin ilginç bir izahını yapmıştır: “Ruh egzersizleri sırasında, Çile ve Kuddas Törenleri'nde ruh, derin bir şekilde duaya daldığı zamanlarda sık sık, duyarlı kısmın istemden tamamıyla uzak, bağımsız, düzensiz hareketler yaptığı görülebilir.” Buna, doğal olarak manevî şeylere karşı bir çekim duyan, ince, hattâ müşfik bir yarıdıştaki bazı insanlarda rastlanır. Ruh ve duyarlar zevk almayı severler, bu sebepten insanın her tarafı zevke susamıştır, çabuk tahrik olabilir. Üst kısmı “Tanrı'nın tadını tatmaya ve manevî bakımdan zevk almaya eğilimlidir, fakat diğer yandan alt kısmı teşkil eden cinsel duyarlık da bundan hassas bir zevk ve tad alır.” Bu da ruh, kendini Tanrı duasına kaptırdığı zaman meydana gelir. Ruhun karşıkoymalarına ve endişelerine rağmen duyarlar bedeninin heyecanlarını edilgin bir şekilde hissederler.”

Her ne olursa olsun, bütün varlığıyla seven ve dua eden insan, içinde cinsel bir titreyişle en dünyevî aşkı duymadan edemez. Bu şekilde ele alınan aşk, herkesin duyabileceği bir aşktır. Sanat, onun gerçeğine bizi iyice yaklaştırır. Müziğin bizi ne kadar heyecanlandırıldığını ve bedenimize işlediğini biliriz; ancak bedenimiz, onun esrarlı çağırısına karşılık verdiği zamandır ki, müzik bütün anlamına bürünebilir. Ressamlar ve heykeltıraşlar tarafından pek çok defalar tasvir edilmiş bulunan bu cismanî sır, örneğin Watteau'nun tablolarında özel bir hüznün belirtisiyle gözlerimizin önüne serilmiştir. Azize Thérèse, saflığı içinde, bedeninin esrime zevklerini tattığını söyler. Bir alleluia duasının nağmeleri erkeklerin kalbinde kadınların kalbinde yarattığı etkinin aynısını yaratmaz. Bu sebepten cismanî zevkler de pekâlâ mistik davranışa karıştırılabilir. «Fakat bu gücü safılaştıran, temizleyen mistikler, (yukarıda sözünü ettiğimiz), “iradenin içinde, bedeninin gücünü beyne kadar çıkartan” o Yogi gibi, onu daha yüce çabalara harcarlar.»

Şüphesiz birçok yazar bize, pek doğru olarak bütün kurtuluş çareleri içinde insancıl olsun, kutsal olsun; aşk derecesine çıkabilmiş olanı bulunmadığını söyleyeceklerdir. Bununla beraber şuna da işaret edelim ki, kutsal aşk ancak bekâreti boş bir kelime olarak almamış bulunan bazı büyük mistiklere mahsustur.

IV. BÖLÜM

PSİKO-FİZYOLOJİ

1. *Temel ayırım.* — Mistisizmin incelenmesi ciddî araştırmaları kapsar. Çeşitli fenomenlerinin, fizyolojik açıdan olduğu kadar, felsefî açıdan da yakından tetkiki gerekir. Büyük mistikler, olağanüstü manevî güçlerine rağmen bazı patolojik durumlardan tamamiyle uzak değildir. «Dahinin bir hasta, bir deli olduğu, pek çok defa söylenmemiş midir? Eğer gerçeğin ortasına yerleşirse, yaradılışı veya hayatı süresince kendisini gösteren ve normal bir akıl ile bağdaşması imkânsız bulunan tuhafliklarına rağmen gerçek bir deli sayılamaz. Büyük ve gerçek mistikler için de, bazı patolojik belirtiler gösterebilir bile, böyledir.» Her ne olursa olsun ne dahiler ne mistikler akıl hastahanelerine kapatılmış olan kimselerle aynı seviyeye konulamaz. Bunlar, kusurlarına rağmen, muazzam değerdeki yapıtları ve son derece yüce insancıl faaliyetlere ulaşan yönelimleri gözönünde tutulacak olursa, normal yaratıklardır. Akılları, bedenî bir rahatsızlıkla ne kadar dolu veya bozuk olursa olsun, hayatları insancıl ve toplumsal hayattan kopup uzaklaşmaz. On-

ların Tanrı sevgisi, ruh durumları içinde ben-cil bir duyguyu kapsamaz; ancak, Tanrı'nın bütün yaratıklarına ve özellikle insanlığa yönel-tildiği takdirdedir ki, anlam taşır. Tanrı sev-gisi ve yaratıklara duyulan sevgi büyük mis-tiklerin zihninde, bir bakıma, birbirine karışır. Halbuki deliler, peşlerini hiç bırakmayan sabit fikirlerden, daimî korku ve endişelerden ken-dilerini bir türlü kurtaramazlar.»

Bu söylediklerimiz mistik fenomenleri hem fizyolojik, hem de çeşitli iniş-çıkış dereceleri altında (coşkunluk, depresyonlar, histeri v.b.) görülen psikolojik açıdan ele almak zorunluğun-dan bizi kurtarmaz.

2. *Salınımlar (İniş-çıkışlar)*. — Mistikle-rin hayatlarının gösterdiği iniş-çıkışlar birbi-rinden tamamen ayrı veya beraber etki yaratan iki değişik etmene, fizyolojik ve psikolojik et-menlere dayanır. Sadece psikolojik bir nedenin yarattığı, hafif iniş çıkışlar için Leuba örne-ğin, gebelikle aynı zamana rastlayan bir coş-kunluk devresinden söz ediyor. Buna karşılık ise, “kuruluk” devresi için manevî bir neden göstermek güçtür. Enerji ve duyarlıktaki iniş çıkışlar hafif kaldığı sürece bunların hayatî artış ve eksiliş güçleri de azçok düzensizlikle ve en ufak bir sebat olmaksızın belirmektedir. Buna rağmen, sanatçı mizacı taşıyan bireyler-de iniş çıkışlar çok daha belirlidir. Hattâ bun-ların derecesinin vasatı aştığı ve “periyodik psi-

kozlar” denilen akıl rahatsızlıkları, arızî de-lilik veya bunlara benzer hastalıklar yarattığı bile müşahade edilmiştir. İşte hayatî güçleri, artış ve eksiliş hareketlerinin yoğunluğunda en ufak bir sebat olmamakla beraber niteleyen bu-dur.

3. *Duyusal bozukluklar*. — Duyarlık faz-lalığı ve kaybı (hiperestezi ve anestezi) dışın-da, renkli, kokulu, dokunma duyusuna hitabe-den, duyu bozuklukları ve zihin boşluğu ânla-rı veya yarı uyku hali gibi başka duyu bozuk-lukları da gösterilebilir.

Leuba'nın işaret ettiği gibi, sinir sistemin-de hiçbir belirli değişiklik yaratmadığı için is-teriyi de, organik değil de; uzuvların çalışma-sıyla ilgili bir hastalık kabul edecek olursak, normal olarak bu hastalık da ancak elverişli bir mizaç bulunduğu kişilerde gelişebilir. Bunun-la beraber hasta, hastalığın gelişmesini kolay-laştıracak nitelikte devamlı ve enerjik etkiler altındaysa o zaman mizacın elverişli olması şartından vazgeçilebilir. Bu hastalığı doğuran en yakın sebep; aklı veya bedenî aşırı yorgun-luk, bitkinlik veya şiddetli bir heyecanın ya-rattığı şok olabilir. Çok zaman gebelikte, er-ginlik çağında rahim hastalıklarında ve yaş dönümü devrelerinde patlak vermesiyle, üreme organlarının çalışmasıyla ilişkisini ortaya koy-muş olur.

Büyük mistikler akıl dengesizliğinin mey-

dana gelmesine elverişli koşullardan kendilerini kurtarabilmiş değillerdir. F. Hügel, Azize Cenova'lı Catherine'in; azize Thérèse'in ve Madam Guyon'un bedenî ve aklî yapılarındaki aşırı faaliyete, gerginliğe, sinirliliğe ve anî kuvvetli etki altında kalabilme özelliğine işaret etmiştir.

Bununla beraber, eldeki bütün verilerden öyle anlaşılıyor ki, büyük mistiklerin her türlü manevî uzlaşmaya isyan etmelerinin nedeni herşeyden evvel sinir yapılarında patlak veren şiddetli duyarlıktır. Leuba diyor ki, bilinç ve aşk ile ilgili herşeyde gösterdikleri o kesin ve çarpıcı taassubu, mizaçlarının bu yapıcı özelliğine atfetmek doğru olacaktır.

Bir evvelki konumuzda, aşkın, cinsel açıdan altında bile oynadığı mistik rolün önemine değinmiştik. Esrimeye sıkı sıkı bağlı olsa bile aşk, isteri bozuklukları ve belirtileri bakımından birinci derecede önem taşır. Bugün sinir hastalığının bütün kaynakları arasında "en verimli"lerinden birinin anormal bir cinsel hayat olduğu herkesçe kabul edilmiştir. Leuba'nın belirttiğine göre, Bâkire Meryem'i veya İsa'yı taklide heveslenen büyük mistiklerin bekârlık veya evli iseler fizyolojik ve manevî doyumsuzluk gibi anormal bir cinsel hayatları olmuştur.

Bu türden bozuklukların, sonunda sinir hastalıkları yaratacağı şüphesizdir. Dinin yasakladığı şeylerden kaçınan keşişin, bedenî ih-

tiyaçlarına karşı yürüttüğü amansız mücadelelerden doğan bitkinlik, hayatiyeti pek alçak bir seviyeye düşürür ve isteri nöbetlerine kolaylıkla yol açar.

Sözünü ettiğimiz belirtiler birçok azizelerde, özellikle Azize Marguerite-Marie'de defalarca görülmüştür.

4. *Azize Cenova'lı Catherine'deki belirtiler.* — Azize Cenova'lı Catherine ile ilgili belirtiler "*Vita - Hayat*" adlı kitaptan alınmıştır; bu kitap Azizenin biyografisi tarafından dindar bir hayranlıkla ve İtalyanca olarak yazılmış ve Friedrich von Hügel tarafından yeniden yayınlanmıştır.

Azize Cenova'lı Catherine zaman zaman dışarının sıcaklığı ile hiç ilgisi bulunmayan aşırı sıcak ve soğuk izlenimlerine kapılıyor, yahut dokunma duygusu son derece hassaslaşıyordu. "Bir gün sağ kolu pek çok üşüdü ve sonra şiddetle ağrımaya başladı." "Bazen o derece hassaslaşıyordu ki, üzerindeki el sürmek veya saçlarının bir teline dokunmak bile imkânsızlaşıyordu; biri bunu yapacak olsa sanki ciddî şekilde yaralanmış gibi çılgınlık atıyordu." Başka bir seferinde bir nöbet (*assalto*) geldi, bütün vücudü ve özellikle sağ omuzu titremeye koyuldu. Yatağından bir türlü çıkmıyordu; hiçbir şey yemiyor, hemen hemen hiçbir şey içmiyor, ve uyku uyuyamıyordu." Bir seferinde,

“yeni bir kriz geldi, boğazı ve ağzı ıspazmosa tutuldu öyle ki, bakamaz, ağzını açamaz ve pek büyük güçlüklerle soluk alır oldu.” “Vücudünde, sanki yumuşak bir hamurdan yapılmış da bu hamura parmak batırılmış gibi çukurlar belirdi.” Başka bir seferinde ise “duyduğu acılardan keskin çığlıklar atıyor ve yatağının üzerinde kıvranıyordu. Yanında bulunanlar ise görünüşte tam sıhhatli bir vücudün bu derece işkence çekmesinden şaşırmışlardı. Sonra birdenbire hiçbir şeyi yokmuş, sapasağlam bir insanmış gibi gülmeye, konuşmaya başlıyor ve çevresindekilere, kendisini çok iyi hissettiğini, hiç endişeye kapılmamalarını söylüyordu. Bütün bunlar dört gün sürdükten sonra kısa bir ara verdi; sonra krizler yeniden başlayarak gittikçe sıklaştı. Çok zaman korkunç derecede acılı nöbetlerden sonra iyiliğe dönüş de, hastalığın sarsıntısı kadar anî oluveriyordu.” Bu, basit isterinin karakteristik özelliğidir.”

“22 ve 23 Ağustos’ta bir kriz daha geçirdi ve sağ eli ile sol elinin bir parmağı felce uğradı bundan sonra aşağı yukarı onbir saat ölü gibi yattı.” “Bazen denizin suyunu olduğu gibi içecekmişcesine susuzluk duyuyor, ama bir tek damla su bile yutamıyordu.”

Biyograflarının anlattıklarına göre Azize, kutsal ekmek ile şarabı gene de büyük bir kolaylıkla ve en ufak bir tahammülsüzlük belirti-

si göstermeden almaya devam ediyordu. Leuba’ya göre bu, isteri fenomenleriyle ilgilenen herkesin kolaylıkla kabul edeceği bir şeydir; bazı yazarlar derler ki, belirtiler çok geniş ölçüde ve hattâ ölçüsüzce, hastanın bütün akli yöneliminin faaliyetine ve isteklerine, başka bir deyimle kendi kendine yaptığı telkinlere tâbidir.

5. *Azize Thérèse’deki belirtiler.* — Charcot’nun ve başka sinir hekimlerinin öğrencisi olan çizvit P. G. Hahn Azize Thérèse’de görülen çeşitli hastalık belirtilerini, aslına uygun bir şekilde anlattıktan sonra şu sonuca bağlamıştır: “Korkunç sara nöbetlerine pek benzeyen başlama işaretleri (aura) kasılmaları ve nöbetleriyle bir isteri vak’asıyla karşı karşıya bulunuyoruz.” Hahn aynı zamanda azizeyi isteriklerin büyük çoğunluğundan ayırdeden bazı özelliklere işaret ediyor ve onu, “duyduğu seslerin” veya hiç olmazsa bir kısmının mutlak normal nitelikte olmadığı inancına yönelten sebepleri sıralıyordu.

6. *Sara.* — Hem mistiklerde, hem normal insanlarda rastlanan bir diğer hastalık, sara da insanlığı mahveden âfetlerden biridir. Sara nöbetinden evvel, çok zaman bir insandan diğerine değişmekle beraber, genellikle aynı insanda aynı şekilde görülen tuhaf, haberci belirtiler olur. Bazı vak’alarda *aura* -bu, nöbeti ha-

ber verici işaretlere aura denir- bir esrime niteliği taşır (1).

7. *Psikişik hallüsinasyon* (2). — Mistikler aslında, hallüsinasyon dediğimiz başka patolojik fenomenlerin esiri olmakla beraber, gerçek hastalardan ayrılırlar. Delacroix: “Kendileri de, birçok bakımlardan, benzerliği kabul etmişlerdir diyor: cisim olarak hayal görmezler, dışarıdan sesler işitmezler, yani psiko-duygusal hallüsinasyonları yoktur; veya varsa da pek nadirdir.” Onlara göre hallüsinasyonları sırf ruhsal bir özellik taşır: bunlar içeriden gelen sözler veya hayalî vizyon (3) (görüntüler) dir. Hepsi, içeriden duyulan sözlerle hayalî görüntüleri aklın duyduğu sözlerden ve gördüğü görüntülerden ayırdederler.)

Bu hallüsinasyonlar, mistiklerde hep aynı şekilde meydana gelmez. Suzo’da olanlar, Azize Thérèse’in hissettiğiyle aynı değildir. Delacroix diyor ki, Suzo’nun otomatizmleri daha fazla rüyalara ve rüya görme hallerine yaklaşıyor (hattâ çok zaman rüyada görülüyor). Viz-

(1) Bir insanın akla hayale getirebileceği en ezici hal olan bu esrime hali, kendisi de saralı olan Dostoyevski tarafından “Budala” ve “Ezilenler” adlı eserlerinde çok güzel aydınlatılmıştır.

(2) Hallüsinasyon : Gerçekte olmayan bir şeyi hastalık belirtisi olarak görme.

(3) Vizyon : Teolojik anlamı olan, Tanrı’nın zihinde veya beden gözleriyle gösterdiği şeyler karşılığı kullanılmıştır (Çeviren).

yonlar “birdenbire ve bütün karışıklığı ile belirmiştir, Azize Thérèse’inkiler gibi tedricî olmamıştır.” Bu vizyonların daha fazla çok yönlü ve karmaşık olduğu anlaşıyor. Sözler de Azize Thérèse’in hayalinde duyduğu sözlerden ayrılıyor, şu bakımdan ki onunkilerin çok zaman gerçek, karşılıklı konuşmalar olmasına karşılık, Suzo çok zaman kendi kendine konuşuyor. Suzo vizyonlarında oldukça karışık bir rol oynuyor. Onda zorlama, edilgen (duyular çekiliyor ve bir çeşit karartı içinde bir manzara ortaya çıkıyor), fakat gene de belirli bir özellik bulunmaktadır. Suzo’nun otomatizmleri bir edilginlik belirtisi taşımakla beraber sanattan esinmiş şekillerle olan benzerliği Azize Thérèse’in vizyonlarından çok daha fazladır.

Delacroix’ya göre, burada Régis’in düşündüğü anlamda, rüya halinde hallüsinasyonlar söz konusu değildir. Régis’in hallüsinasyonlarında da gerçi Suzo’nun vizyonlarındaki rüya niteliği vardır, ama onlar daha psiko-duygusal ve çok daha fazla basmakalıp, birörnektir. Pek çok mistik, buna benzer vizyonlar görmüştür.

Psiko-duygusal hallüsinasyon “psikişik hallüsinasyondan çok daha derin aklî çalışma bozukluklarının belirtisidir.” Hastanın içine girdiği bütün bu haller, izlenimlere değil, bir şeyin zihinde tasvir edilmesine benzetilebilir. Bununla beraber, bu tasvirlerin kaynağı o hasta-

nın veya mistiğin akli değildir, hasta onları yabancı bir nedene bağlar.

Bu tasvirlerin zorakî niteliği hasta üzerinde anî etki yapar. Bu anî hayallerin muhtevası duruluk, güzellik ve kutsal zenginlik doludur. O kadar ki, bu niteliklerin bir araya gelmesi hastada veya mistikte, yabancı hattâ kutsal bir sebebin etkisi olduğu izlenimini bırakır. Öyle anlaşıyor ki, bu özellikler Seglas'ın canlı, hareketli, belirli, sabit, anî, zaptedilemez, ama dışa dönüklükten yoksun olarak nitelediği akli tasvirlerin özelliklerine uymaktadır. Bununla beraber Suzo'nun hayalleri bunun istisnasıdır: onlar daha ziyade, maddesi psişik hallüsinasyonlardan dokunmuş, uzun ve zorakî bir rüya niteliği taşımaktadırlar.

Delacroix, Azize Thérèse'deki işitme hallüsinasyonu ile ilgili olarak şu noktaları müşahade etmiştir:

1. Azize Thérèse beden kulaklarıyla (sözlü işitme hallüsinasyonu) yirmi defa, konuşulduğunu duymuş, ama bu sözler ona biri tarafından söylenmiş gibi gelmemiş.

2. Azize Thérèse (imgelem vizyonu ile) İsa'nın kendisiyle hayalî sözlerle konuştuğunu görmüş. Onu görmüş olması bu hayalî sözleri beden kulaklarıyla işitilmiş sözler haline getirmemiş; gerçi bu vizyonlar hayalîdir ve o zaman Suzo'nun vizyonlarına benzerler.

3. Azize Thérèse sözlü işitme hallüsinas-

yonları ve sözlü psişik hallüsinasyonlar duymuş; onları esas nitelikleri bakımından ayırdediyor.

4. Bu fenomenler her zaman bir rüya veya esrime halinde meydana gelmez (İsa'nın göcünmüş haldeki vizyonları; çoğu hayalî sözlerdir). Bunların duyu organlarının aldığı izlenimlere karışmayışının nedeni gerçekten de bu izlenimlerden olmayışlarıdır.

Her neyse, şurası muhakkaktır ki, mistikler hayalî vizyonlarını cismanî vizyonlardan kesinlikle ayırdetmeyi başarmışlardır; onları basit akli tasvirlerden de çok büyük kesinlikle ayırdederler. Hallüsinasyonlar problemi pek az ilerlemiş olmakla beraber, şüphesiz aksi isbatlanıncaya kadar bu mistiklerin tartışma götürmez değer taşır gibi görünen doğrudan doğruya gözlemlerine güvenilebilir.

8. *Ruhsal vizyonlar.* — Ruhsal vizyonlar arasında mistiklerle beraber, bilgiye dayananları ve birinin mevcudiyeti duygusuna dayananları birbirinden ayırdetmek doğru olur.

Birinin mevcudiyeti ile ilgili vizyonların çarpıcı ve çelişik niteliği, bunların hiçbir duyu organıyla alınmamakla beraber gerçekten bir insanın mevcudiyeti kesin izlenimini bırakmasıdır. William James şöyle yazıyor: "İnsan yanbaşı, belirli bir noktaya yerleşmiş, belirli bir yöne dönmüş, en yoğun gerçek kadar doğru, birdenbire gelen ve geldiği gibi ani olarak

giden bir esrarlı mevcudiyet hisseder: fakat bu, ne görülmüş, ne işitilmiş, ne dokunulmuş, ne de herhangi bir duyu organı ile alınmıştır.”

Belirli bir şekilde tanınan fakat bütün duyu organlarından kaçan mevcudiyetin yerini tesbit konusunda ise azize Thérèse “hiçbir şey görmeden ve içten veya dıştan söylenmiş hiçbir kelimenin yardımı olmadan, ruh o cismin ne olduğunu, hangi yanda bulunduğunu ve bazen de ne demek istediğini sezer.” diyor. Üstelik: “Ruh hiçbir şekil farketmemekle beraber birinin varolduğunu açıkça görür.”

Bu küçük probleme kesin bir çözüm getirmeye kalkışmamakla beraber bazı yazarlar, birinin mevcudiyeti hallüsinasyonlarının çoğunun uykudan uyanışta meydana geldiğine dikkat etmişlerdir. Gurnez şöyle yazıyor: “İnsan, bir dehşet hareketiyle, endişeyle ve hemen yanıbaşında korkunç birinin varlığını hissederek aniden uyanır.”: fakat sonradan bu varlık kesin bir şekilde belirli hale gelmez. Başka bir sefer de “mistik, derin bir uykudan, odada biri bulunduğu konusunda azap verici duygusuyla uyanıyor” (birinin mevcudiyeti duygusu ve ardından oldukça belirli bir görüş hallüsinasyonu). Aynı şekilde W. James’de de mistik, bilhassa uyandırıldığı izlenimiyle uyanır ve önce eve birinin girdiğini sanır..., sonra şiddetli bir bâtil endişe ile manevî bir varlık duygusuna kapılır “içine, sanki acayip ve korkunç bir şey

olacakmış gibi bir duygu yayılır.” Delacroix bir manyakta bazı perseküsyon (1) fikirleriyle birlikte müşahade etmiş: “Gece sanki biri beni uyandırıyormuş gibi uyanıyordum, korkmuyordum ama biri odamdan geçiyordu; öyle sanıyorum ki bu bir ruhtu..., uyanınca onu itiyordum.”

Şu halde birinin mevcudiyeti duygusunu endişeli uyanışla birlikte buluyoruz, o zaman bu duygu bir endişe ve korkulu bekleyiş duygusuna bağlanmış oluyor: öyle ki, mevcudiyet hemen hemen derhal, bir tehlike olarak veya hiç olmazsa bir korku esintisi içinde seziliyor.

(Bununla beraber, aynı duygusal fenomenin sakin uyanışlara da bağlı olabildiği anlaşılıyor. Başka hallerde ise birinin varlığı hallüsinasyonu gece yatakta veya kalkarken, rüyada ve uykuya yakın hallerde meydana geliyor. Gecenin yalnızlığı içinde bu hallüsinasyonlar bazı kimselerde özel heyecanlar yaratıyorlar.)

Delacroix’nın bu, birinin mevcudiyeti izlenimlerinin nedenini izah şekli, buraya alınmağa değer:

“Bir kişinin veya bir şeyin varlığını sezmek, diyor, gerçekten mevcut bazı izlenimlere, inanç yoluyla yani azçok karışık, azçok belir-

(1) Perseküsyon : Başkalarının kendisine eziyet etmek istediklerine inananların hastalığı.

li bir ruhsal onaylama haliyle, duygularla yani bir iç davranışla ve mümkünse bazen de hareketlerle tepki göstermek demektir. Duygular ve davranışlar mevcut olan şeyin niteliğine göre değişir. Söz konusu yaratıklar ise bunlar korku ile güven arasında gidip gelirler; bizi çevreleyen veya hayal ettiğimiz yaratıklar savunma içgüdümüze veya kendini salıverme içgüdümüze hak kazanmışlardır. «Mevcudiyeti sezilen yaratıklara uygulanan duyguların da gerçek nitelikleri vardır..., davranış o yaratığa uyar ve bu uyuşa giren duygu ondan, varolma niteliğini alır. Belki de duyguya belirli bir yaratığa bilfiil uyma özelliğini, bu heyecan niteliğini veren de bu intibak, bu destekli ayak uydurustur. Bu heyecan niteliği şeyin veya kişinin basit görüntüsünü de yaratabilir: o halde duygu bir davranış benzeriyle etkilenmiştir.» Bunlara, endişeli bekleyişin, zihinde “varolmayan bir olayın veya bir olay veya bir varlık fikrini, mevcut olmamakla beraber” uyandırmasını da eklemek gerekir.»

9. *Birinin mevcudiyeti izlenimleri.* — Her ne olursa olsun, mistiklerde, birinin mevcudiyeti izlenimi “belirsiz ve tanınmaz bir mevcudiyetin” heyecanı değildir. Onlar İsa’nın orada bulunduğundan emindirler. Eğer mevcut olan İsa ise varlığıyla birlikte heyecanlar duyulur. Bu takdirde hayalî bir canlandırış var demektir. Yarattığı heyecanlarla birlikte bu mev-

cudiyet izlenimini azize Thérèse, açıkça İsa’ya bağlıyor, çünkü bu heyecanlı muhteva zaten uzun bir süredenberi onun ruhunda yaşamaktaydı. Bu mevcudiyetin tanınması İsa’nın şahsına bağlı heyecanlar ihtiva ettiğine göre, kolaydır. Bu ruhsal vizyonlarda görülen diğer yaratıklar için de aynı şey söylenebilir. Burada derhal tanınmayı yaratan bir alışkanlık vardır.

Bu, birinin mevcudiyeti izlenimi özellikle, esası, dışarıdan gelen izlenimlerle olağan benlik bilincinin birbirinden kesin olarak ayrıldığı bir çeşit rüya hali olan, duaya dalış halinde belirir. Örneğin azize Thérèse’de uzun süren dua birçok imtiyazlı duyguların yeşermesine fırsat verir. Sözlerin ve daha sonra vizyonların çok zaman esrime halinin başında veya sonunda belirdiği müşahade edildiğine göre bu, gerçekten bir rüya görme halidir. Özellikle derin duaya dalış bütün kişiliğin ikiye ayrılışı hallerinin ilkesi olan bir otomatizme elverişli bünyeyi kapsar.

İçinden duyduğu sözlerin, dualarının değeri konusunda endişelere, şüphelere kapılan Azize Thérèse bir tek şeyi özlemektedir, gerçeğin ulu gösterisini - Tanrı’nın kendisini açıkça göstermesini -, yoksa olağanüstü sesten, Tanrı’nın kendisine lûtfettiği her şeyden vazgeçecektir. “Başkalarıyla birlikte iki yıl durup dinlenmeden Tanrı’ya yakarmış, ya beni başka

bir yola götürmesini, ya da, benimle bu kadar sık konuştuğuna göre, bana gerçeği tanıtmamasını niyaz etmişim.”

Delacroix burada sözlerin de vizyonlar gibi, duanın gelişmesi gibi, aynı zamanda duanın bir doğrulanışından başka bir şey olamayan o onarıcı enerjinin huzursuzluğunu da dile getirdiğini müşahade ediyor.

Yazar ekliyor: üstelik kişiliğini etkileyen benlik-dışı, yabancı gerçek izlenimi de azize Thérèse'e sözlü psişik hallüsinasyonlarla evvel-den verilmiş bulunmaktadır: gözle görünmeyen bir konuşmacının kişiliğini farketmiştir. Bütün bilinçli ve bilincaltı düşüncesinin yöneldiği bir tek hedef vardır, dışa dönebilmek, yani Tanrı'yı mekâna yerleştirmek. Cizvitlerin yönetimi altında İsa'nın insancılığına dönüyor ve duyuları uygulayarak egzersizler yapıyor; bu sayede çok geçmeden gün ışığına çıkacak olan hayalî vizyonlarını, içinden geliştirmek imkânını bulabilecektir. İşte o sırada, bütün bu sebeplerin etkisi altındadır ki İsa'nın “yanıbaşında, kendisini göstermeden yürüyen, hareketlerine tanık olan, konuşabildiği ve kendisiyle konuşan, ve çok geçmeden görüntüler halinde gelişecek olan” hayali beliriyor. Delacroix, şu halde, bu tuhaf izlenim diyor, azize Thérèse'i müphem duadan tam gelişmeye, kutsal hallüsinasyondan dışarıya götüren yolmuş.

İşte patolojik nitelikteki karakteristik be-

lirtilerin çoğu bunlardır. Bu isterik özelliklerin bazıları deha mizacına uyabilecek niteliktedir ve mistiklerin akli yapısının incelenmesinde birinci derecede önem taşıyan bu uzun konuyu kapatmadan önce belirtilmeye değer.

10. *Dehaya bağli isterik belirtiler.* — Büyük mistikler bu belirtilerin çoğunu, hattâ bazen bir arada gösterirler. (Bununla beraber daha dikkatli bir incelemeyle anlaşılır ki mahrem anlaşmazlıklarının yoğunluğunun ve kendi kendilerine uyguladıkları ezici davranışların sertliğinin benliklerini geçici bir süre için umutsuzluğa düşüren o kısa anlar dışında, psikiyatri konusuna giren hastalarla olan benzerlikleri ancak yüzeyde kalmaktan ileri gitmez.) Mistiklerin inzivaya çekilme hareketleri, enerjisi ve akli kaynakları toplum hayatının karışıklığına göğüs germekten aciz kalan psikastenik hastanın yalnızlık araması hareketine benzetilemez. Bu, Leuba'nın yerinde bir müşahadesidir. Diğer yandan, bu mistiklerin acılarından faydalanmakta gösterdikleri sabır, hayat hikâyelerinin karakteristik yanlarından biri olan büyük ve ulu evrensel sonu amaç güder. Bu yolda ne dereceye kadar ilerleyebildiklerini en iyi belirlen örnek, azize Thérèse'in isteri nöbetlerinden sağlamayı bildiği faydalardır. Bir kere hayatları yeni alanda düzenlendikten sonra mistikler dünyayı fethetmeye çıkıyorlar ve Bergson'a göre gerçek bir kahraman gibi davranıyor, az rast-

lanır psişik nitelikler ve faaliyet yeteneği gösteriyorlar. Şu mistiklerin faaliyetlerini hatırlatalım: Azize Catherine, bir hastane yönetti, Azize Thérèse yeni manastırlar kurdu, Madam Guyon, Suzo dini yayma konusunda faaliyetlerde bulundular. Matmazel Vé tanınmış bir okulu başarıyla yönetti.

Şu halde büyük mistiklerde görülen sinir bozukluğu belirtilerinin genel bir gerilik işareti olduğu kabul edilemez, onlar akıl hastalarına benzetilip itibarları zedelenemez. Belirtilerin arasındaki benzerlik mutlaka vakaların da benzerliğini gerektirmez. Heyecan derecesindeki derin iniş çıkışlar, esrime halleri ve hattâ isteri nöbetleri bir ruh ve ahlâk sefaletine bağlı olmak şöyle dursun, dehanın belirtisi olan mizaç özellikleriyle pekâlâ bir tutulabilir.

Bu sebepten, psikiyatrlar tarafından tarif edilen isteriklerle büyük mistikler birbirinin aynı sayılamazlar. Konumuzun başındanberi bu nokta üzerinde ısrarla durduk. Yalnız göze çarpıcı farklar değil, nihai davranışta da temel bir ayrılık vardır. Deliler, akıl hastaları, yukarıda verdiğimiz örneklere benzer mantıkî sonuçların gerçekleşmesini sağlamak amacıyla zeki ve devamlı hiç bir çaba harcama gücüne sahip olmayan edilgen fırlıdıklardan başka bir şey değillerdir.

İsteride de, sarada olduğu gibi aralarında derin farklar bulunan tipler aynı belirtileri gös-

terebilir. (Büyük mistiklerin normal bir sağlığa son derece aykırı, meşakkatli bir hayat sürdükleri unutulmamalıdır. En güçlü bünyeler bile, ergeç ve ister istemez bu çaba altında ezileceklerdir.) Cenova'lı Catherine'de ve Madam Guyon'da fizyolojik olduğu kadar psişik cinsel ihtiyaçlar, daha az önemli olmayan diğer ihtiyaçlarla, isteklerle birleşince, durmadan tekrarlanan mücadelelerle bastırılıyor, tutuluyor. Suzo ile Thérèse'in de öteki mistikler gibi akıbetleri acınacak olmuştur. «Tam bir mahrumiyet ve perhiz hayatı sürmek zorunda kalmışlar ve yıllar boyunca insan bünyesi için en önemli şeylerden yoksun insanlar olarak yaşamışlardır. Kendilerine hazırladıkları idealde ve seçtikleri hayat tarzında içgüdüleri ve istekleri normal yollardan tatmin edilemezdi.» Mahrumiyetlerini ve iç mücadelelerini daha da arttırmaları her türlü sinir hastalığına yol açacaktı. Kendi kendilerini ısrarla tâbi tuttuklar sert mahrumiyet ve inziva kuralları sonunda güçlerinin sınırını aştı. Buna rağmen toplum hayatında olağanüstü işler başardılar. Bu da Kitab-ı Mukaddes'teki büyük peygamberlere göre, ruhun tamamıyla maddeye gömülü olmadığını ve seçkin ruhların daima zafere ulaştığını ispat eder.

İKİNCİ KISIM

EĞİLİMLER

İLKEL MİSTİSİZME BAKIŞ

Ele alacağımız eğilimlerin kaynağı uzak geçmiştir. Bu eğilimlerin bazı yanlarını, bazı fenomenlerini aydınlatmaya imkân verecek olan, günümüzün sosyoloji çalışmalarına ve özellikle Lévy-Bruhl'ün eserine başvurmadan bunların zaman ve mekân içindeki gelişmelerini gereğiyle anlamak güçtür.

Genellikle ilkel kavimlerin mistisizmi, duyuların alamadığı güçlere, etkilere ve davranışlara inanma eğilimindedir. Bunların içinde bulundukları her gerçek, mistiktir.) Kollektif anlayışlarına göre, aslında bize görüldüğü gibi olan bir yaratık, bir cisim, bir fenomen yoktur. Örneğin, bir totem inancına mensup bir ilkel insan için "bütün hayvanlar, bütün bitkiler, hattâ yıldızlar, güneş, ay gibi bütün cisimler bir sınıf veya altsınıf totemine mensuptur". Bunun sonucu olarak da "her totemin, sınıf ve altsınıfının üyeleri üzerinde belirli akrabalıkları, yetkileri, onlara karşı görevleri: başka totemlerle mistik ilişkileri mevcuttur." Bu mistik ilişkiler aynı şekilde, bazı yaratıklar ve bazı kişiler arasında da kurulabilir ve bunun sonucu bu kişilerin bu yaratıkları görmek gibi özel bir

imtiyazı olur. Lévy-Bruhl, bunlar, diyor, rüyalara çok benzeyen vakalardır.

Mistik zenginlikler yaradılışın, yaşayan türlerin atfedildiği, bağlandığı "kuvvetleri", tanrıları, "*Dema*"ları ve "*Mana*"ları kapsar. Bu zenginlikler ilkel anlayışta temel olan "*ortaklık*"tan ayrı tutulamaz. Bu sebepten ilkel insanlar tanrılarına yaklaşmak amacıyla, toplu halde uyuşturucu bir içki içerek (1) esrime haline geçmekte tereddüt etmezler. İlkelerde de, gelişmiş tiplerde de aynı esrime izlenimleri fenomeni müşahade edilir. Özellikle korkak olan ilkel insanlar her tarafta görülebilen ve görülemeyen kuvvetler seziyorlardı; ancak mensup oldukları grup ile dayanışma halinde iken kendilerini emniyette hissediyorlardı, çünkü o grup da kendileriyle aynı hayalleri görüyor, aynı kavramlara inanıyordu.

(1) Meskal'i ruh besini sayan Kiwa Kızılderilileri bunu genellikle gece, kamp ateşi karşısında durmadan çalan tantamların sesini dinleyerek kullanırlar. Güneşin batışından sabahın 3 üne kadar bu bitkiden aralıklı olarak on, oniki tohum yutarlar, ertesi gün de uyuşturucu madde etkisini yitirince sakın sakın otururlar. 1954 yılı kışında Kızılderililer tarafından Champs-Élysées Tiyatrosu'nda verilen bir bale temsilinde bu töreni seyretmiştik.

V. BÖLÜM

YAHUDİ MİSTİSİZMİ

1. *Manevî atılış*. — Çok zaman, sanki yokmuş gibi ihmale uğrayan yahudi mistisizmi derin ve yaygın bir incelemeye hak kazanmıştır (1).

Birçokları Mukaddes Kitab'ı (Tevrat) okuyunca, putperestlikten alınmış izlenimi bırakan kurumlar ve töreler karşısında, haklı olarak irkilirler. İsrail'de bütün Doğu'da ortak olan bazı törelerin bulunması, tartışma götürmez bir gerçektir. Maimonide (2) bile "*Yolunu şaşırmışların kılavuzu*"nda bunlara işaret etmekte tereddüt etmez. Fakat bu töreler İsrail'de tamamiyle değişikliğe uğramıştır; herhalde bunlar komşularında taşıdığından çok farklı bir anlam taşırlar o ülkede. Yabancılarda putperest kalmış olan törenin eşi İsrail'de yüksek bir ahlâkî anlama bürünür. Böyle bir hal-

(1) "*Kabbale*" başlığı ile yayınlanan ve büyük araştırmalar ve çabalarla meydana getirilmiş eserimizde bu mistisizmin çatısını aydınlatmaya çalıştık.

(2) Moşe ben Maymon (Arapça adı ile Ebu İmran Musa ibn Maymun ibn Abdullah) 1135'te Kordova'da doğup 1204'te Kahire'de ölen Musevi hekim, filozof ve din adamı.

de önemli olan davranış değil, ruhtur. İsrail'in bütün tarihi ruhu madde karşısında galip getirmek amacıyla putperestliğe karşı girişilmiş ısrarlı mücadelede yankılanır. Peygamber: "Kuvvet ile (maddî) değil, fakat ruhla..." diyecektir. Deuteronomie'da (1) (XVIII, 10-11) şu anlam dolu ibare okunur: "İsrail, zende, oğlunu veya kızını ateşten geçirerek arıtan veya falcılardan, kâhinlerden akıl danışan kötülük büyüsü yapan, sihire başvuran, vantriloklardan, sihirbazlardan yardım bekleyen, veya dünyanın gerçeğini soran hiç kimse bulunmasın." Maimonide aynı şekilde, bugün bile bâtila inanan kimselerde görüldüğü gibi, tılsımlar yazanların deliliklerine zihinlerde yer verilmemesini öğütüyor.

Bu çeşitli evrelere bakılacak olursa yahudi mistisizmi hareketsiz kalan öteki civar eğilimlere oranla çok gelişmiş ve derin bir surette manevileşmiştir. Temel özelliği hem peygamber ilhamının hem de duanın aynı zamanda hakim oluşunda aranmalıdır.

2. *Peygamberlik*. — Yahudi düşüncesinde peygamberlik bir bakıma Tanrı'nın organıdır, başka bir deyimle kutsal vahiye bağlıdır. Peygamber kâhinden ahlâkî özelliği bakımından ayrılır. Kâhin, maddî geleceği rüya tâbirleri, insanın iç dünyası, yıldızların hareketleri,

(1) Deuteronomie : Eski Ahid'in Pentateuque kısmının son kitabı (Çeviren).

ışık oyunları sayesinde keşfetme sanatına sahip olan kimsedir. Hiç bir manevî niteliği bulunmayan bir sihirbazdır o. Peygamberin görevi ise aksine, aslında ahlâkî ve manevîdir yüksek bir sevgi ve adalet ideali, Pascal'ın deyimine göre, İbrahim (Abraham), İshak (Isaac) ve Yakub (Jacob)'un tek ve eşsiz Tanrısına ulaşma ideali güder. Peygamberlik, ancak tedricen manevileşen bütün Doğu'ya özeldir. Bütün sâmi tanrılarının, gelecek üzerinde ve tanrılarının sırları hakkında bilgi veren tercümanları vardı. Bu tanrılara musevilik şiddetle karşıkoymuştur. Ken'an (Canaan) Baaliziyle de aralıksız mücadeleye girişmiştir. İsmail (Samuel) bir viedan yönetmeni, din kılavuzu, Tanrı adına konuşan ilk insan olarak ortaya çıkıyor. Ondan ilham almışa benzeyen Davut (David), harp denilen çalgı eşliğinde kehanette bulunmayı öğreniyor.

Bu peygamberlik ne demek olabilir? Bu, insanın kalbini durduracak derecede heyecanlandıran bir mistik zenginliktir. (Etimolojik anlamda *nebi* yani peygamber, aslan gibi kükreyen demektir). Bu zenginlik, insanı kendinden geçirdiğinde, bazen neşeli bir heyecan bazen ise meşum bir sayıklama şeklinde belirir. Bu dansçılar, bu İsrail meczupları "Tanrı adamları"dır, çünkü onların öğrettikleri ve davranışları sadece Tanrı'dan esinmiş değil, aynı zamanda sonsuz bir ahlâkî kapsamı olan şeylerdir.

Fakat tapınak inşa edildiği zaman peygamberliğin ilkel şekli yavaş yavaş, “yüksek yerlerle birlikte”, kayboldu. Peygamberlerin cemaatleri bambaşka bir görünüşe büründü, tamamiyle değişikliğe uğradı. Artık o bir kâhin, Tanrı’dan ilham almış, onun doğuşundanberi ileriyi görme lûtfunu kazanmış bir insan değildir. Mistisizm, keşilikte, Reşabitler ve Esen-yenlerde görüldüğü gibi bambaşka bir nitelik taşımaktadır. İlham o zaman yepyeni ve katıksız kehanete dayanan şekle bürünmüştür. Tanrı’nın ruhu artık sarsmak için bedeni değil, sadece aydınlatmak için ruhu ele geçirmektedir.

Peygamberde vizyon ve rüya, ilhamın iki esası olarak yerleşmiştir. Vizyon denilen şey insanı uyanıkken yakalar, rüya ise ancak uykuda belirir. Kehanette temel ve şekil vardır. Temel ahlâkî eğitimi, tehdit etme ve teselli etme emrini hedef tutar. Şekil ise peygamberin ilhamınca sağlanan görüntü, tarz, mizansendir. Fakat birleşme, derin düşünce (ki bunun temeli de Tanrı’dan gelen sözler, vahiydir) bilincin dibinden, kutsal bir etkenle fışkırır. Her türlü kehanetin gerçek anlamı, Tanrı’ya bağlanan insan varlığının iç davranışını kapsar. Bir bakıma peygamber ilhamını, yeni bir şeyin keşfine benzetebiliriz. Aziz’in kehaneti veya üstün düşüncesi bu üstün düşünceye sahip bulunan bilginin bir şey keşfi gibidir. Sırf zekâsıyla uğraşan bilgin, bilinçaltı bir örgütlenme ve bilgi

çalışmasına tâbidir. Peygamberin bilincinden fışkıran yeni açıklık ise “yaratıcısının kendisi olmadığını hissettiği ve kendisini bir görev yükler gibi emredici bir şekilde zorlayan bir zorluluktur”.

Tıpkı gerçek mistisizmin karşısında sahte mistisizm bulunuşu gibi gerçek peygamberliğin karşısında da sahte peygamberlik bulunduğu da işaret etmeliyiz. Zaten Mukaddes Kitap da peygamber İlyas (Elie) tarafından Carmel tepesinde sahte peygamberlerin deneme yapmaya zorlanışını anlatıyor. İsrail peygamberlerinin kehanetleri, Musa’danberi, ayrıntılarıyla kaçmaz, sırf katıksız manevî nitelikleri sahip olmaları bakımından eşsizdir.

3. *Dua.* — Dua İsrail’de başlıbaşına meza-mirden (Psaume’lar) *Hassidim*’lerin (dindarlar) manevî tefekkürüne kadar çok üstün bir mistik anlam taşımaktadır. Dua, peygamberliğin başka bir ögesi sayılabilir. Duada Tanrı’dan ilham alınış kimse kalbine doğan vizyon veya sözleri çok duygulandırıcı bir sarhoşluk şarkısı ile anlatmakla yetinir. Kehanetler ve meza-mir de Tanrı’nın varlığını açıklarlar. Birinciler “onun vaadlerinin tadını önceden tattırarak, ikincilerse ona inananların kalbinde varlığının bilfiil etkilerini göstererek”. Eski “nebi” Tan-

rı'nın etkisiyle titriyordu ama bu heyecanlarını sözlerle ifade edemiyordu. Kendisine daha hakim olan mezamirci ise sevincini dile getirecek ve derinden duyduğu iç Tanrı'sını anlatacaktır. İşte önümüzde açılan mistik görüşlerin en orijinali ve en karakteristiği budur. Yahudi Mezamiri ile Bel ve Asur mezhepleri, hele "Hallel" arasında hiçbir benzerlik yoktur. O kadar mahrem olan yahudi dindarlığı, vicdan azaplarını, umutlarını, sarhoşluğunu lirik şarkılar halinde dile getirmekle yetinir. Mezamir Kitabı zaten mükemmel bir mistik şiir, ruh ile Tanrı arasında hararetli bir konuşmadır. Bu kitaba daha sonraları büyük İspanyol yahudi mistiklerinin şiirleri eklenecektir ki bunların çoğu dua kitaplarına ve özellikle *Kippur* (Büyük Af) bayramında okunan kitaplara alınmıştır.

Ezgiler Ezgisi (*Cantiques des Cantiques*) de mükemmel bir mistik şiirdir. Başka hiçbir dinde insan ile Tanrı arasında böylesine mahremiyet bulunmaz. Bu, duyuların kışkırtılması yoluyla, düşünceyi hayal kırıklığına uğratan bir çeşit kendinden geçme yoluyla aranmayan, kutsallaştırıcı bir birleşmedir. Ulu bir iyilik ve kardeşlik hamlesi halinde son bulma amacını güden adalet ve acıma inancı ile hazırlanır. Bu yeni mistisizm

sarhoşluğu Sonsuzluk karşısında yenilme değil, daha ziyade aşk içinde kendinden geçme-dir.

4. *Essenyenler ve modern Hassidizm.* — Mistik nitelik sadece İsrail peygamberliğinde ve mezamircilerin iç hayatından çıkan şarkıdan iyice anlaşılmakla kalmaz, aynı zamanda başka bir yerde de göstermiş olduğumuz gibi genellikle bütün devirlerin yahudi ruhuna da sıkı sıkıya bağlıdır. Essenyenlerde, peygamberleri taklide uğraşan o İbranilerde de kendine özgü şekilde mevcuttur. Josephe "*Yuda'nın Tarihi*" ve Philon "*Tefekkür Hayatı*" adlı eserlerinde bize onlar hakkında kıymetli bilgiler bırakmışlardır. Filistin'de, köylerde ve bazen kentlerde yaşayan bu mezhep (M.Ö. 160 ile 143 arasında) bir inziva ve dua hayatı sürerdi. (Essenyenler bir arada yaşarlar, aynı sofradan yerler, ve saflığı temsil eden beyaz giysiler giyerlerdi. Çalışmalarının ürünü de hepsi arasında eşit olarak paylaştırılırdı. Ticaret bilmezlerdi ve içlerinden çoğu ya toprağı eker ya zenaatle uğraşırdı ama silâh yapmaya yanaşmazlardı. Hiç bir malları mülkleri yoktu ve ihtiyaçları pek mütevazı idi, böylelikle hayatın bütün zevklerinden vazgeçerler ve erdem, adalet özlerler, başka amaç gütmemezlerdi. Kendi mezheplerine mensup olmayan insanlarla ilişkileri dürüst idi. Kimseden nefret etmezler ve ayırım gözetmeksiz herkes için dua ederlerdi. Kendilerine ya-

kınlık gösterenlerin çocuklarını veya yetimle-ri kendi ilkeleri uyarınca yetiştirirlerdi.)

Essenyenlerin ve Philon'un sözünü ettiği başka bir yahudi mezhebi olan Therapöt'lerin mistisizmini niteleyen özellik, ruh gözüyle sey-rediş (kontamplasyon) dir. Kutsal Ruh'a va-rabilmek amacıyla peygamberlik ruhunu özler-lerdi. Bu esrime haline girmek için de tefekkü-re dalarlardı. Dindarlıkları ve sürdürdükleri ha-yatın saflığı Kutsal Kitaplar üzerindeki derin bilgilerine eklenince onları *Sekina* (kutsal yü-celik) yı yakından görmeye lâyık kılıyor ve bu sayede gelecekte haber verme imkânını ka-zanıyorlardı. Bu şekilde, bu dünyanın dışında yaşama tarzı Hristiyanlığın habercisidir. Aziz Jean-Baptiste ve Aziz Jacques, yaşayış tarz-ları bakımından Essenyenlere bizzat İsa'dan da-ha fazla yaklaşıyorlardı.

Ölü Deniz manüskrillerinden tanınan ve es-senyen mezhebine yaklaşan Yeni İttifak mezhe-binin de mistik olduğuna işaret edelim.

Essenyenlerin mistisizmi modern çağların Hassidim'lerinde daha belirli bir şekil alacak-tır. Bu Hassidim'lerin sık sık yıkanma, beyaz giysiler giyme gibi töreleri, bazı bakımlardan Essenyen keşişlerine benzetilebilir. Bu mezhe-bin kurucusu, 1700 e doğru Podolya'da doğmuş, 1760 da Miedzborz'da ölmüş, taraftarlarınca "thaumaturge - keramet sahibi", İbranice *Baal Chem Tob* (iyi ad sahibi) kısaca, *Bescht* adı

verilmiş olan, İsrail bin Elieger'dir. < Dua for-müllerini sesini çok yükselterek ve bütün vücudüyle düzensiz hareketler yaparak okurdu. Ona göre bütün âzaların bu çırpınışı sayesinde Yaradan'a daha kolayca ulaşabilmek imkânını buluyordu. >

Geniş yankılar yaratan Hassidizm hareketi tamamiyle sönmüş değildir. Merkezi 1939 sa-vaşından evvel Polonya'daydı, bugün ise İs-rail'e taşınmıştır.

Bununla beraber büyük yahudi mistisizm hareketi ancak *Kabbale* (gelenek) de, bilimsel ve yüksek felsefeye sıkı sıkıya bağlı bir hare-ket olarak belirlemektedir. Ötekiler kadar es-ki olan bu hareket İspanya ve Provence yahu-dilerinde verimli tohumlar atmıştır. Sırasıyla Sefer Yetzira (Yaradılış Kitabı), *Ma'asse Be-rechit* (Yaradılış Tarihi), *Ma'asse Merkaba* (Araba Tarihi) ve Kabbale'nin temel kitabında geliştirilmiş olan *Sephiroth* (Sayılar) ve niha-yet *Sefer ha Zohar* (İhtişam Kitabı) na bağla-nır. *Sephiroth*'lar yani araçlar veya temeller kutsal yaradılışın esas kaynağını teşkil eder.

Özet olarak denilebilir ki, özellikle peygam-berlik ve mezamirinden öğrenilecek yahudi mis-tisizmi olmaksızın hristiyan mistiğini ve müs-lüman mistiğini gereğince kavrayabilmek müm-kün değildir.

VI. BÖLÜM

HİRİSTİYAN MİSTİSİZMİ

1. *Genel Nitelik.* — Hıristiyan mistisizmi bir bakıma zenginleştirdiği ve geniş ölçüde, değerli şekilde derinleştirdiği yahudi mistisizminin tamamlayıcısıdır. Bu kitabın Birinci Kısımında birçok kez hıristiyan mistiklerinden karakteristik örnekler seçip vermiş bulunuyoruz. Şimdi ise mistik düşüncenin hıristiyanlıkta mevcut olduğu şekliyle yapısını ve temel özelliklerini belirtmekle yetinecek ve bu konunun sonlarına doğru en ünlü mistiklerin hayatı ve doktrini hakkında notlar ekleyeceğiz.

Hıristiyan mistisizmi ruhunda çok somut bir nitelik hemen dikkati çekiyor. Buna karşılık yahudi mistisizminde hakim olan özellik, *görünmeyen* ve soyut bir Tanrı'nın aslında metafizik niteliğidir. Fakat bu özellik bazen büyük hıristiyan mistiklerinde de görünür. Mezamirci, göze görünmeyen ebedi Varlığın kendisini korumasını ve Mesih'in gelişini çabuklaştırmasını yalvarır. Yahudi düşüncesinde Mesih'in henüz gelmediği ve hep beklendiği biliniyor... İşte yahudi mistisizminin temeli bu, ızdırap ve aynı zamanda umutla dokunmuş, bin-

lerce yıllık bekleyiş inancındadır. İnsanı kutsallaştırmak için "Aracı"yı, insan şekline girmiş Tanrı'yı "gözle görerek" tanıyan hıristiyan mistiği için aynı şey söylenemez. Felsefi olarak konuşmak gerekirse, İsrail pek serttir ama bu sertlik İsa'nın yüz çizgilerini görmüş, sözlerini duymuş dinlemiş, ekmeğini yemiş ve ızdırapla ölüşünü seyretmiş olan hıristiyana uymaz. Mistik eş, koca, beklenen esrarengiz kurtarıcı değildir; aramızda yaşamış bulunan "işçi çocuğu"dur. Sevgili Varlık, bizim sefaletimize bürünmüş ve bize, Tanrı'ya tamamen ve gerçekten insancıl "görünüşleri" altında tapınma imkânını vermiş bir dosttur. Kısacası, İsa'nın kişiliği dindarlığın merkezi halini almıştır. Bu doktrin Paulinien teolojide de, Johanique teolojide de aynen böyledir. Bundan sonra bütün din "İsa'nın hayat hikâyesi"nde özetlenmiştir. Aziz Jean onun Yol, Gerçek ve Hayat olduğunu söyler. Bizi susuzluğumuzu gidermeye çağıran ebedi hayatın fışkırdığı Kaynaktır. "Ölümsüzlük veren et", ebedî sarhoşluğun şarabıdır; Baba'nın hayatını bize kadar indiren ve dualarımızı Baba'ya çıkartan yol, Kanalıdır. Daima bâkirelerin paylaşacağı kutsal Koca'dır. Aziz Paul, İsa'nın, hayatın yeniden yaratıcısı olduğunu söyler. Her kim yaşamak istiyorsa, "Onda yeniden canlanmak için İsa ile kaynaşmalı, bir olmalı", "ihtiyar adam" ile ölüp ölümsüzlüğe bürünmüş "yeni bir yaratık" olarak ye-

niden doğmalıdır. İsa hristiyanın hayatı olduğuna göre, "onda ölmek bir kazançtır". Daha bu dünyadan itibaren İsa kendine inanana sahip olmuştur ama tam onun olabilmek için bu "ölü beden" bozulması gerekmektedir. Bu bakımdan hristiyanın en büyük arzusu "vücudunun sonsuza kadar İsa ile birleşebilmek için ölmesidir." *dissolvi et esse cum Christo*". Bütün bu mistik özellikte, Essenyenlerin doktrini ni hatırlatan o şiddetli istek görülüyor; nitekim onlar da günahlarla kirlenmiş bedenden ayrılmaktan mutluluk duyarlardı. Dünyadan el etek çeken, eskiden Essenyenlerin yaptığı gibi, gidip manastırlara kapanan veya havari-ler gibi dünyayı dolaşıp kendilerini insan sefaletini hafifletmek uğruna ahlâki ve toplumsal işlere veren hristiyanlarda mistik hayatın gelişmesine imkân hazırlayacak olan da işte bu ölüm anlayışıdır.

"Görülebilen Tanrı'ya İncil'deki İsa'nın duyarlı yoluyla ulaşılabilir; onun esrarlı suyunda yıkanmakladır ki insan kendi kendini değiştirir, "ikinci defa doğabilir"; onun mistik şarabını içmekledir ki sözle anlatılmaz kutsallık insanın içini doldurur."

(Paul, İsa'yı hiçbir zaman görmemiştir. Şam yolunda giderken onun etkisiyle kendini kaybedip düşmüştü: "Onu gördüm, dedi, ama aslında bu, bende yaşayan İsa idi." Eskiden kendisine zulmeden bu insanda yeniden canlanan

maslûp (haça gerilmiş) onu esinliyor ve harekete geçiriyor. Bundan sonra Paul İsa'yı şiddetli bir tutkuyla sevecektir, bazıları gibi yüzündeki çehresini seyretmek mutluluğuna hiçbir vakit erişememiş olmasına rağmen. Şimdi onu yakınında, sevdikleri arasında "onları canlandıran suda, ruhlarını besleyen ekmekte, zevk içinde kendilerinden geçiren ruhta" bulmaktadır. Bütün tutku ateşi artık O'na yönelmiştir. "Sarılmak ve kaynaşmak istenen O'dur, Tanrı'nın usaresi O'nun vasıtasıyla ve O'nda alınabilir ancak"»

Burada söz konusu olan, sadece, Havarilerin hristiyanlığı kabul edişini sağlayan bir iç reform değil, yüksek değerde bir mistik zenginliktir. Bu bakımdan Akitler (XV, 11, 16) dindarların içinde yıkandıkları vaftiz suyunun, Ruhun suyu olduğunu belirtir. İşte bu vaftiz sayesinde ki inananlar putperestlerin gözüne "yeni adamlar", "değişikliğe uğramış kişiler" olarak görünürler (1).

2. *İnsanseverlik*. — Toplumsal ve insan-cıl açıdan başka bir temel mistik özellik de, İsrail peygamberlerinin de üzerinde çok ısrarla durdukları insanseverliktir. Aziz Paul onu peygamberlikten, inançtan ve eksik, tamamlanma-

(1). Vaftizin bu manevî anlayışına, manevî bakımdan daha az önemli olmayan başka bir eleman daha katılır ki, bu, "aşk ve zevk gösterileriyle sön bulan" mistik yemeklerde hristiyanların toplanmasıdır.

miş kutsal bilgidен (gnose) üstün tutmuştur. "Herşeyden evvel insansever olunuz," diyordu (I, Cor., II ve III). Ancak bundan sonradır ki, en önemlisi peygamberlik olan ruh verilerini aramayı öğüt veriyordu.

Bu verilerin niteliği nedir Yahudilerin, peygamberlerinin esrime hallerini Kitab-ı Mukaddes'ten öğrendiklerini biliyoruz. Esrarlı şeylere inanmanın, putperestleri esrime hallerinin belirttiği kollektif heyecan sahnelerine alıştırdığını da biliyoruz. İnsanseverlik yanında hristiyan mistisizmine özel bir renk katan ruh verileri konusunda Havariler bizi yeteri kadar aydınlatmamış olmakla beraber bu verilerin kehanet, kutsal bilgi (gnose) ve glossolalie (dil bilgisi)'nden ibaret olduğu anlaşılıyor.

Hristiyan peygamberliği (1) de yahudi peygamberliği gibi geleceğin sembolik bir görüntüsünü kapsar. "Sahip olunan İsa, henüz umulan İsa değildir." Hristiyan kehanetine "apokalips" denir (I, Cor., XIV, 26) Vulgate çevirisinin (*verbum scientiae spiritus scientiae*) olarak tercüme ettiği gnoz (gnose) geleceğe bağlı olmayan, fakat bilfiil İsa'nın hayat hikâyesini, hristiyanın ruhundaki etkisini ve kurtuluşdaki rolünü ilgilendiren bir Tanrı ifadesi, vahiydir. Aziz Paul teolojisi gibi İsa'nın, aşk içinde bulunmuş "tanınması"dır. İnsan gnose'a

(1) Yahudi geleneği, kehanetin ikinci tapınaktanberi İsrail'den kaybolduğunu kabul eder.

sahip olur ama aşkını yitirmiş bulunabilir; bunun içindir ki Havari Korent'lilere şöyle diyor (VIII, 26): "Gnose şişirir, insanseverlik öğretir." Glossolalie Tanrı'ya şükrederken esrime halinde söylenmiş kantikler, ilâhilerdir; hiçbir insan "konuşması"ndan faydalanmaz, fakat onları yaratan ruh için anlam taşıyan anılar, ve dualardır. "Bu, bizim içimizde anlaşılmaz iniltilelerle dua eden ruhtur" (Rom., VIII, 26). Dağları yerinden oynatan inanç, Ruh'un bir verisi, "İsa adına elemanları etkileme gücü", aslında putperestlerin en fazla dikkatini çekmiş olan mucizeler yaratma verisidir. "Tanrı'ya inancınız olsun. Gerçekte, size söylüyorum, her kim şu dağa: "Oradan çekil ve kendini "denize at" derse bunda başarı sağlayacaktır" (Marc, XI, 22-23). İşte "inanç sahibi olacakların yaratabilecekleri mucizeler: benim adıma şeytanları kovacaklardır (eskiden Essenyen'ler tarafından uygulanan, kötü ruhları kovma törenleri), yeni diller konuşacaklardır (glossolalie), yılanlarla oynayabileceklerdir ve öldürücü bir içki içecek olurlarsa bu, onlara hiç bir kötülük yapmayacaktır (thaumaturgie); ellerini hastaların üzerine koyarak onları iyileştireceklerdir (iyileştirme verisi)" (Marc, XVI, 17-18).

Aziz Paul mükemmel verinin, duyguları değiştirmede değil, kalbin derinliklerini Tanrı'nın iyiliğiyle doldurarak değiştiren insanseverlikte bulunduğunu söylemişti. Mistik hal-

ler mutlaka İsa'nın Ruh'unun gösterileri sayılmaz. İsa'nın gerçek işareti "mucize değil, azizliğidir".

3. *Mistik Usare.* — Çok ilham aldığımız, dikkati çekici "*Putperest mistisizmi ve hristiyan mistisizmi*" adlı makalenin meçhul, bilinmeyen yazarına göre mistik usare kurumuş değildir. Bireysel dindarlıkta gelişmiştir. Pek çok mistik ruh vardır: bir kısmı tefekkür mezheplerinin metotlarını ve disiplinini benimsemiştir; bir kısmı ise dünyanın ortasında "iç hayatları"nı yaşamaya devam ederler.

Aziz Bonaventure'ün "*Ruhtan Tanrı'ya giden yol*", Gerson'un "*Opuscles - Küçük Risaleler*", Aziz Jean de la Croix'nın "*Carmel'e gıkış*", Azize Thérèse'in "*Ruhun Şatosu*", Aziz François de Sales'in "*Tanrı aşkının incelenmesi*" v.b. adlı, büyük mistik değer taşıyan eserlerinde -eğer bunlar otobiyografi değilse- okuyucuya bu ruh durumlarının şaşırtıcı bir yan kısmını getiren kişisel denemelerin bir özetini bulabiliriz.

(Hristiyanlarda mistik hayat, yahudilerde ve müslümanlarda olduğu gibi Tanrı'nın sanki kalbe girmek isteyen bir insanmışcasına kendini kalpte hissettirdiği günden başlar.) Dindar ruh "Tanrı ile konuşmak, onu dinlemek, kendine çağırmak ve onun varlığından zevk almak için onunla doğrudan doğruya bir ilişki kurmaya çalışır; karşılıklı bağışlarla son bulacak

olan bu iki aşk arasındaki konuşma başlar." Fakat Tanrı, kalbi ancak tedricen kapladığı için bir çeşit iç mahrumiyet ve feragatler, her türlü dünya bağlılığından, duyarlı şeylerden kopmaktan ve sadece içinden mırıldayan sesi dikkatle dinleyebilir hale gelmek için günahattan uzaklaşmaktan ibaret bir fedakârlık gerekmektedir. Bu, ("arınma"dır. Çünkü Tanrı'nın sevildiği aşk, kusurlarla körleşmişti ve bu kusurlar ancak gözyaşları içinde yıkandıkları halde silinirler.) Kalp böylelikle her türlü benliğinden boşaldığı gün, "Tanrı'nın malı" olmuştur, işte o zaman iki aşkın kaynaşması gerçekleşmiş demektir.) Birinci derecede "kutsal mevcudiyet" derin bir sükûn, manevî bir refah, rahatlık, duyguların aldığı zevkten daha ince bir zevk olarak kendini gösterir". "İsa'nın bulunduğu zamanlar her şey iyidir, hiçbir şey güç gelmez, İsa'nın bulunmadığı zamanlar ise her şey güç, meşakkatlidir" (*İmitat. de J.-C., liv. II: chap. VIII*).

4. *Aşk.* — Bir kere ruh ve beden yeni durumlara girdikten sonra aşkın tek hedefi, düşüncenin tek merkezi haline gelir. Öyle ki imgelem ve duyular O'nun çevresinde dönmeye başlarlar. "İnsanın benliğine sahip olan o Sevgili, ruhu tamamiyle kaplar ve aşkın ifadesi olan bin çeşit iç görüntü ve seste yankılanır. Bu halde sırlara dönmüş bulunan zekâ orada hiç ummadığı açıklıklarla karşılaşır. *Taklit*'te söy-

le yazıyor: "Mütevazi bir ruhu yücelten benim, onu o kadar yükseğe çıkartırım ki bir an gelir başkasının on yıl okullarda öğrenemeyeceği sırlardan fazlasını bir an içinde öğreniverir. Bazıları beni böylelikle bütün kalpleriyle sevmekle kutsal şeyler öğrenmişler ve mükemmel şekilde konuşmuşlardır." Aziz Paul gibi başkaları ise "insanın telâffuz edemeyeceği, sözle anlatılamaz kelimeler duymuşlardır." (Cor., XII, 4). Burada aşk o kadar hararetli hale geliyor ki hayatın normal akışını altüst edebilir ve bir an için durdurabilir: bu, bu kitabın Birinci Kısımında uzun uzun sözünü ettiğimiz kendinden geçme hali veya esrime dir. Denys l'Aeropagite (*Kutsal adlar*, konu IV) bu şiddetli aşk için şöyle yazıyor: "Kutsal aşk bir esrime halidir ve onun etkisi altında seven artık kendinin olmaktan çıkıp sevilene ait olur." Bu kendinden geçişte duyular örülü, görüntüler siliktir: artık hiçbir şey belirli olarak görülemez, işitilemez, çünkü her şey kalbin içinde olup biter. Bu bakımdan Tanrı doğrudan doğruya tadılır; duyuların alabileceği şekilleri veya sembolleri aşan irade ona ulaşmıştır; sözle anlatılamaz ışık, "sarhoş edici kuvvet ve aşktır".

Ruhun bu kendinden geçişi sırasında beden de o eşsiz aşka uymuştur, yani hareketsizleşmiş, Yoghi'lerde olduğu gibi hareketsizleşmiş ve duyulara kapanmıştır, sadece kalp atışlarını hızlandırmıştır. Böylelikle seven varlık, kuv-

vetinin son haddine varmıştır; günlük hayatta organizmayı destekleyen ve değişikliğe uğratan bilinmedik kuvvetlerden yardım görür. François d'Assise dağlanmış gibi olur, Azize Catherine kalbi duracakmış duygusuna kapılır. Bu aşırı gerginlik hallerinin ölüme yol açmakta gecikmeyeceği muhakkaktır. Bu kendinden geçiş halinde Sonsuz, faniye açılmıştır. *Kabbale*'de çok güzel aydınlatılmış olan bu aşk Sonsuzu, ne duyuların ne düşüncenin erişebileceği niteliktedir, "artılmış ve azizliğe susamış bir kalbi doldurmak için bir okyanus gibi sunulmuştur". Bu bakımdan aziz Paul'un şu haykırışı anlam taşıyor (Philip., 1, 23): *Cupio Dissolvi!*

5. *Başlıca özellikler.* — İşte hristiyan mistisizminin ana hatları bunlardır. Şu temel nitelikleri taşır: içten gelme ve sevgi doludur yani putperestlerde olduğu gibi sun'i (uyuşturucu içkiler v.b.) hiçbir yanı yoktur; başlangıç noktası aşkın merkezi olarak Tanrı duygusudur ve bu duygu ateşli bir isteği kapsar; amacı ise Tanrı'ya duyu veya mantık yoluyla değil, fakat sadece kalp ve irade yollarıyla sahip olmaktır; kutsallaştırıcıdır, yani azizlik her türlü ben-cilliğin dışında saflık ve insanseverlik sayılmaktadır; öğreticidir ve bu bakımdan ruh kendinden geçme haliyle zenginleştiğine göre, yeni bir güçle doğmuş demektir; nihayet bu mistisizm hiçbir halde insanı küçük düşürücü de-

ğildir, hristiyanların kapıldıkları esrime halleri hiçbir zaman aşırı veya utandırıcı olmaz; halbuki putperest mistiklerin çırpınmaları taşkın ve çok zaman müstehcen çığlıklar içinde olur.)

Yahudi ve hristiyan mistiklerini asıl ayırdeden özellik, bunların iç hayat dahileri olarak tanınmalarıdır.

Bu iç hayat, özellikle hristiyan mistiklerinin en ünlülerinden olan Aziz François d'Assise'de, Metr Eckart'da, Azize Thérèse'de, Azize Jean de la Croix'da ve Aziz François de Sales'da kendini göstermektedir.

6. *Aziz François d'Assise*. — (Ombriya'da Assisi kentinde 1182 de doğmuş, 1226 da ölmüştür). (1228 de Papa Georges IX tarafından azizlik mertebesine yükseltilmiş ve kendisine *Melekler Babası* unvanı verilmiştir. Kendini dine verişinin sebebi, sadaka isteyen bir fakiri geri çevirmesi olmuştur.) Onu dinlemediği için sonradan pişmanlık duymuş ve bir daha kendisinden Tanrı aşkına bir şey isteyecek birini, kim olursa olsun, geri çevirmeyeceğine ve istediğini vereceğine yemin etmişti. Ne zaman "Tanrı aşkı" kelimelerini duysa kalbi tatlı bir sefkatle titrerdi. Vücudunu zayıf düşüren uzun ve şiddetli bir hastalık onu Kutsal Ruh'un etkisine hazırlamış oldu. Bir gün İsa ona çarmıhtaki haliyle göründü. Öyle bir aşka tutuldu ki ne

zaman İsa'nın çarmıha gerilişini düşünse (1) sıcağ gözyaşlarıyla hüngür hüngür ağlıyordu. Böylelikle ruhu, fakirlik, insanseverlik ve acıma ile doldu. Hastanelerde cüzamlıları ziyaret ediyor, onların ellerini, ağzlarını öpüyor ve sanki her biri birer İsa imiş gibi hizmetlerinde bulunuyordu. Fransisken spiritüalizmi entelektüel araştırmadan uzak, katıksızdır. Bu sadelik ve güven hali içinde fenalığa karşı mücadele bile, "Tanrı'nın doğrudan doğruya hissedilen ve daima daha yakınlaşan, daha etkenleşen, varlığından başka bir şey değildir." Ozanam, Aziz François için, Ortaçağ'ın Orpheus'u demiştir. Orpheus gibi o da "doğayı evecilleştirir, taşları sever, öğeleri armoni yasalarına göre birleşmeye zorlar, en karanlık ruhlara ışık doldurur, her yerde kayıtsızlığı umut ve hattâ hiddeti aşk haline getirmiştir. Asıl zaferi ise en sefil, en âsi bile olsa her türlü hayatı Tanrı'ya bir övgü haline getirmesi olmuştur". Giotto, Ombriya insanlarını çizmiş ve ortalarında "Aziz François'nun, rengi, sadece kişilerin ve hattâ eşyanın ruhlarını belirtmek üzere maddesizleşen hayatından sahneler koymuştur". Aziz

(1) Bu, bizim yazdıklarımızı doğruluyor : (Yahudi mistisizmi, *Mercur de France*, 1936) : "Bir mistik için temel hedef olan ve dış görünüşü bakımından bizi derin surette etkileyen, onun sonsuz ızdırabı, acısıdır. Bütün hristiyan mistisizmi İsa'nın çektiği ızdırabın korku verici sembolünde dile gelmiştir.

François d'Assise'e göre kabul edilen ve sevilen sefalet size isteyebileceğimizden de fazla zenginlikler getirir. Fakirlik bizi bütün kaygılarımızdan kurtarır; bizi saflaştırır ve sonsuz bir bağ keşfetmemize imkân sağlar. Zevkten vazgeçme bizim faaliyet ve aşktan duyduğumuz sevinci arttırır. Fakirliğin erdemi ve doğanın manevî değişikliğe uğrayışı belki de Fransisken ruhunun en tanınmış özellikleridir. Fakat Lavelle, çok haklı olarak şöyle diyor: "bu özelliklerin kendi kendilerine yeteceğini veya faaliyetten vazgeçecek kadar Tanrı'ya güvene dayandığını sanmak, onları iyi anlamamak olacaktır." "Fakirlik bize, çalışmamızı ve hizmet etmemizi emrediyor." (Fransisken spiritüalizmi, gerçek bilimi kitaplarla değil faaliyet yoluyla elde etmeye çalışır. Faaliyet ve ruh gözüyle seyretme, tefekküre dalma birbirine karşıt şeyler değildir.) Aziz François'nın azizliği mütevekkil değil, faal, atılgan ve yorulmazdır. Ona göre mükemmel sevinç ancak, insanlığın ızdıraplarına tahammül edildiği oranda anlam taşır. Bu sevinç, seven ve "sevilmek istemeyen, hizmet eden ve hizmet edilmek istemeyen, başkalarına karşı iyi davranan ve başkalarının kendisine iyi davranmasını istemeyen" insanlar için daha da gerçektir. (Aziz François Tanrı'yi daima yanında hissedirdi. Tanrı dünyanın arkasına gizlenmiş değildir. Doğa, Tanrı ile aramızda aracıdır; o hem "kendisinden bize kadar

inen faaliyetin ve hem de ruhumuzun ona doğru devamlı yükselişinin bir aracıdır. Bu bakımdan dünya "kalbi yeteri kadar sevgiyle dolu olan için, Tanrı'nın çehresi" haline gelmektedir. Aziz François "bana verilmiş olan her şey, ondan gelen bir bağıştır: fakirlik, ızdırap ve ölüm canlanır ve yaşayan kişiler halini alırlar." di-yordu.)

7. *Metr Eckart*. — Genç yaşta Dominiken mezhebine giren Metr Eckart (1260 a doğru Thuringen'de doğduğu ve 1327 civarında Köln'de öldüğü tahmin ediliyor) büyük bir Alman mistiğidir. (Onda mistisizm "bilginin bir sınırlandırılması" olmaya kalkışmamıştır; onca mistisizm ancak "kendi kendini sınırlandıran bilgidir; o bilgi ki, tamamlanmış, normal mantık yasalarına uyan kavramlar yoluyla hareket ederek eşyanın yaşayan bağlantılarını anlamaktan âcizdir, doğa ile ruhu, dünya ile Tanrı'yi fiilî bir bağlantı kuramaksızın karşı karşıya bırakır.") İnsan ruhunun Tanrı ile aracısız birleşmesinin gerçekleşmesinde, Tanrı ilkesinin sırrını çözmeye, mutlak gerçeğe esas kaynağında ulaşmaya doğru özgür bir çaba olan mistisizm, bilginin veya teorinin genişletilmesi amacını güder. Böylelikle "zekâmızın inceleme alanına" yalnız eşyanın yaratıldıktan sonra bağlandığı kesin kural ve sebepleri değil, aynı zamanda, sonsuz ilke faaliyetini de tâbi tutmağa çalışır. Bu faaliyet; erdeminde ve yaratıcı

davranışında kavranmış ve izlenmiş olduğuna göre - sebepleri ve kuralları, dış ve tâbi hayatın gösterisinden başka bir şey değildir. Ancak, zekâ, tek görevi açıklamak, ve ayırdetme olan bu anlaşma değildir: o, doğrudan doğruya incelediği konuya bağlı, Yaradan'ın teşebbüs ve ilerlemelerini bizde canlandırmak yoluyla keşfeden bir sezgi ve gerçekleştirme yeteneğidir. Böylelikle, "Tanrı'yı, ancak biz de bir bakıma Tanrı olursak ve Tanrı bizde yaşıyorsa tanıyabiliriz: Tanrı ile aracısız birleşmemizden veya Tanrı'nın üzerimizdeki aracısız faaliyetinde doğan bu bilgi ve gerçek eşitliği olmazsa, gerçek ve tam bilgi de olamaz." Victor Delbos: "Böylece, diyor, mistisizm, mutlak üzerine teorileriyle bir metafizik idealin tohumunu atmış bulunuyor; bu ideal Yaradan'ı tamlığı ve sonsuzluğu içinde açıklamaya kalkışır, ama onu düşünmeden kopartıp almaz, düşüncenin en derinliklerini, yaratıcı içtenliğini, çalışmasını tayin eden kategorilerin altını araştırır."

Eckart'ın teolojisine hakim olan, Kutsallık (*Gottheit*) ile Tanrı (*Gott*) arasındaki ayrılık fikridir. Kutsallık ile Tanrı arasında büyük fark vardır. Büyük soyutluğunda ele alınmış *Varlık* adı kutsallığa veya hiçliğe uyar, çünkü bu varlık nitelikten yoksundur. Bu hiçlik ebedi bir hareketin, ebedi bir faaliyetin başlangıcı ve ilkesidir. Kendi içine kapanmış olan "Kutsallık, sanki kendi kendisi için olmaya zorlanmıştır ve

onu yöneten şekilsiz kuvvet, kendisinin bir görüntüsünü yaratma sonucunu doğurmuştur." Bu görüntünün doğuşu Kutsallıkta bir ayrılık yaratır ve o sayede bundan sonra bilginin etki yaratması mümkün olur. Böylelikle Tanrı'nın sonsuzluğu tesbit edilmiştir. Gene de Kutsallık adı verilen Varlık, iki şahsiyetliliği aşacaktır. Sonsuzdan tesbit edilmiş geçmekle gerçekleşen ilerlemesi tesbit edilenden sonsuza dönüş ile, Varlığın ilk iki anının üçüncü ve son bir an ile bağdaşmasıyla tamamlanacaktır. Bu bakımdan Kutsallık, Tanrı haline gelir: "Bu ebedi oluşun üç anının ayrılması ve birleşmesi Üçleme (Trinité) doktrininde sembolleşmiştir." Aynı konuda Delbos şöyle yazıyor: "Tanrı'nın kendi kendisine açıklandığı hareket onu dünyaya da açıklıyor: Kutsallık kendi kendisini seyretmekle bütün eşyanın örneğinin kendisinde temsil edildiğini görüyor ve gerçek dünya olan işte bu fikirler dünyasıdır." Bu sebepten, yaratma hareketi "varlıkları bir süre için ortaya çıkartan geçici bir hareket değildir; ebedi bir harekettir. Tanrı tarafından, kendi özünün, ebedi olarak öğretilmesi demektir." Demek oluyor ki, dünya olmasaydı, Eckart'ın gözünde Tanrı, Tanrı olmayacaktı. Tanrı bizden vazgeçemeyeceği gibi biz de ondan vazgeçemeyiz. O bize kendisinden ancak gene kendisini verebilir: o eşyanın ve hattâ bir bakıma bütün eşyanın özüdür.)

Metr Eckart'ın, mistisizmle ilgili ve *Kabbale*'ninkine benzer bir metafizik nitelik taşıyan bu temel özellikleri bize onun entellektüalizmden tamamen kopup ayrılmamış olduğunu gösteriyor. Büyük anlam taşıyan bu entellektüel nitelik, çok değerli başka mistiklerde de görülebilir.

(Otto, Metr Eckart'ın metafiziği ile *advaita* yani ikili şahsiyeti kabul etmeme doktrininin temsilcisi Hindu doktor Çankara'nın metafiziği arasındaki benzerlik üzerinde uzun uzun durmuştur. Kişisel Tanrı'ya son derece duyarlı olan Kutsal fikri, iki mistikte de dikkati çekici bir benzerlik gösterir. Çankara "bir yüksek Brahman ile, kişisel Tanrı İçvara ile bir tuttuğu ikinci derecede Brahman arasında bir fark" gözetiyor. Eckart *deitas* ile *deus*, "Tanrı'lık" ve Tanrı'yı karşı karşıya getiriyor. Doğu mistiği ile Batı mistiği karşılaştırılabilir. Bir ruh mistiği ile bir Tanrı mistiği, bir *Atman* mistiği ile bir Brahman mistiği yanyana konabilir ki, bunlar Çankara'da da, Eckart'da da, somut denemeleriyle birbirinden ayırdedilemezler. Fakat Çankara ile Eckart arasındaki fark pek belirlidir ve özellikle Tevrat (Kitab-ı Mukaddes) geleneginden doğmuştur. Birlik kavramının burada da orada da birbirine benzediğini hiç kimse inkâr etmez. Fakat Brahman ile Tanrı arasında hiçbir ilişki yoktur. Psikolojik açıdan bunları birbirinden bir uçurum ayırır. Ger-

çi ikiliği reddeden *Upanishad*'daki birinci derece, her şeyin her şeye eşit olduğunu kabulle tek tanrıcılığa uyar. Brahman'ın da, Atman'ın da bilhassa isimlendirmedeği bu derece, "eşitliği" hedef tutar.)(Eşyanın kendi kendisine eşit ve benzer, mükemmel ve "değişikliğe uğramış" yani esastanberi uyandırılmış ve "esastanberi mutlu" olduğunu ifade eder ki, bu kutsal mutluluktur. Hindu panteist açısından ele alınmış olan bu mutluluk anlayışını bizim batılı mistiklerimizin mutluluk kavramlarından ayıran mesafe, hemen göze çarpmaktadır.)

8. *Azize Thérèse, bákire*. — Thérèse de Cepeda y Ahumada 1515 de Don Kişot'un memleketi olan Avila (Eski Kastilya) da asil bir aileden dünyaya geldi, 1582 de öldü; 1622 de azizler arasına katıldı. Kendisine *Teresa de Jesus* denmesinden hoşlanırdı. Son zamanlarda bazı tarihçiler tarafından, yahudi asıllı olduğu ileri sürülmüştür (1).

Gençliğinde çok roman okurdu. Çok sade, neşeli, hareketleri özgür ve samimi bir insandı. Kuvvetli görünüşüne rağmen sıhhati hiç de iyi değildi. Fakat şikâyet etmiyordu. Sağlığını korumak için gereken bütün ihtimamı gösterme-

(1) BATAÏLLON (*Erasmus ve İspanya*) der ki, XV. yüzyıl sonunda tacir olarak birinci derecede yerleri tutan ve aristokrasiye bağlı çok sayıda yahudinin hristiyanlığı kabul etmesi pek önemli bir olaydır. Bu aynı zamanda aralarından bazıları yahudi asıllı olan bir kısım Fransiskenler için de söylenebilir.

diğindenberi daha iyileştğini söylüyordu. "Kadınlara ait işlerden hiç birini ihmal etmez ve dikiş ve nakışta büyük başarı gösterirdi." Yirmi yaşında Avila'da Carmel de l'Incarnation manastırına girdi ve burada yirmiyedi yıl boyunca Carmel mezhebinin hafifletilmiş kurallarına uyarak yaşadı. Kuralların sertliği azaltılmış olmakla beraber azize Thérèse, inanç kuvvetinin, en sert kurallara bile rahatça dayanmamıza destek olduğunu gösteriyordu. Avila'lı bu basit rahibe böylelikle kendi manastırına içini yakan o manevî ateşi sokmayı başarmıştı. Bunu bütün İspanya'ya yaydı ama büyük gayret sarfederek ve sıkıntılar pahasına.

Carmel ruhiyatçılığını azize Thérèse'i aziz Jean de la Croix ile beraber incelemeksizin anlamak mümkün değildir. Aziz Jean'ın mezhebinde reform yapan, azize Thérèse'dir. Ufak tefek, fakat Tanrı'nın gözündeki büyük Seneca'sı aziz Jean de la Croix'ya, henüz yirmibeş yaşında iken rastladı. Kendisi ise bu sırada elli ikisindeydi.

Tanrının mevcudiyeti yanından ayrılmıyor, ona kırılmaz bir cesaret veriyor ve bütün teşebbüslerinde onu destekliyordu. Azize Thérèse'de ruh gözüyle seyretme ve faaliyet birbirinden ayrılmaz şeylerdir. Tefekkür merdiveninde pek yükseğe çıkmıştır ve hayatın bize yüklediği somut mecburiyetlere, kadar da inmiştir. Fakat bu iki hareket, aslında bir ve tek-

tir, çünkü tek başına tefekkür kısır olabileceği gibi tek başına faaliyet de kör olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Azize Thérèse'in eserleri hayatına sıkı sıkıya bağlıdır. Talep üzerine, hayatının bir hikâyesini yazmıştır. Kendi kaleminden çıkan bu "*Hayat*", onun en büyük kitabıydı: oniki yıl Engizisyon'un elinde kalmıştır. "*İçimizdeki Şato*"sunda ruhun Tanrı'ya çıkışındaki çeşitli dereceleri, konaklama ve durakları anlatır ki bu gerçekte hayatının bütün tecrübeleri demektir. Bu kitabı altmışiki yaşındayken, günah çıkarttığı papazın talebi üzerine üç ay içinde yazmıştır. Gizli gizli ve güçlkle yazar, yazdıklarını bir kere daha okumaya vakit bulamazdı ama iç samimiyetine ve Tanrı'dan aldığı ilhama kulak vererek bunları kâğıda geçirirdi.

Problem, beraberinde bir cemaat olarak yaşayan kadınlara hangi iç ve dış disiplin ile en yüksek manevî gelişmenin sağlanabileceği idi. Erkeklerin daima daha çok bilgiye ve kadınların daha fazla sevgiye sahip olduklarını biliyordu, kadınları tanımının ne kadar güç olduğunu da biliyordu. Aziz Augustin gibi o da Tanrı'dan kendisine emrettiğini yapacak kuvveti vermesini istemeye çalışıyordu. Tanrı'nın bize yaptığı her şeyi bir minnet duygusu ile kabul ediyordu. Basit, saf duası çok dokunaklıdır: "Nekadar faydasız ve başkalarına yardım edebilmekten yoksun olursam olayım, Tanrım, be-

ni olduğum gibi yarattığınız için gene de sizi övmekten geri durmayacağım.”

(Azize Thérèse bize vizyonlarını, kendini kaybedişlerini anlatıyor. “Sanki, diyor içimde beni canlandıran, bana yol gösteren, beni destekleyen bir ruh var.” İncelemde yeri olmayan ruh, hiçbir şey görmeksizin “eşyayı, gözüyle görmekten daha açık olarak sezer ve hangi tarafta bulunduğunu hisseder.” “Hiçbir dış ve iç kelimenin yardımı olmaksızın insan yanbaşında birini hisseder.”) Azize Thérèse, duyuların bu duraklamasında herkesin nail olamayacağı gizli bir lûtufl bulunduğunu bilir ve bu konuda Aziz Paul’ün şu sözlerini hatırlatır: “Hayvan gibi yaşayan insan, Tanrı’da olan şeylerden hiçbirini anlamaz.” Bununla beraber, o kadar hararetli olan, tefekkürde bu kadar yükselebilmiş, Tanrı’dan pek az kimsenin görebildiği lûtufl görmüş bulunan bu kadın, bu lûtufların aranmasını teşvik etmiyor. Kadınların zayıf olduklarını, incelemelerinin yarattığı şeyleri gerçek görüntüler olarak kabul edebileceklerini biliyor. Devrinde o kadar sık rastlanan ve sübjektif heyecanların çok zaman mistik görünüşlere bürünmesinden ibaret olan bütün o cezbe şekillerine karşı tepki gösterebilmek için Azize Thérèse, mantıktan vazgeçmiyordu. Sezgi ve aşkın yol gösterdiği kadınların hassaslıklarının zayıf noktalarını, manevî mükemmelliklerinin belirtisi olarak öne sürmelerini istemiyordu. Bu

büyük ruhu bütün teşebbüslerinde niteleyen şey, irade gücü ve cesaretiydi, çünkü o, Tanrı’nın kendisinde mevcut olduğunu hissediyordu. Onca, Tanrı’da birleşmek her şeyden evvel iradenin birleşmesi, yani ruhun, yeryüzünün bütün ilişkilerinden sıyrılmış hali demekti.)

Tanrı konusundaki tecrübeleri onu yüksek bir mertebeye, filozofların ve din bilginlerinin de üzerine çıkartmıştı. “Eğer bana bizzat Tanrı yol göstermemiş olsaydı, diyordu, okuduklarım bana pek bilgi vermezdi.” Leibniz bu azizenin “ruhunun her şeye sanki yeryüzünde Tanrı ile kendisinden başkası yokmuş gözüyle bakmasına yol açan” iç haline hayrandı. İnsanların çoğunu kaygılandıran - yavaşlatması ve durdurması imkânsız olan hayatlarından kaçmak veya sefahate dalmak - zaman anlayışı, hayatın bu kısalığı, bir gün sona ereceğinden emin olmak, onu hiçbir şekilde etkilememiştir. O ancak ebedi hayata bakar, ona bağlıdır, onu arzular, zamana değil. Zaman karşısında kaygısızlıktan başka bir şey duymaz. Fakat ebediyete girmek, ölümü gerektirir: “Bu hayat ne kadar uzun, bu sürgün cezası ne kadar getin!”) Başka bir yerde de: “Bana işkence eden bu bekleyiş, diyor, o derece ızdırap veriyor ki, ölmediğim için ölüyorum.” Bu sözler, ruhumuzun dar olmak ile hiçlik arasındaki o salınıtısını dile getiriyor. Lavelle’e göre bu salıntı duyarlı varlığımızı, manevî varlığımızın doğabil-

mesi için yokolmaya zorluyor ki, manevî varlığımız işte bu yokolmadan doğacaktır.

9. *Aziz Jean de la Croix*. — Aile adıyla *Jean de Yepes*, yani Aziz Jean de la Croix, rahip, 1542 de Avila yakınlarında Fontiveros'da doğmuş, 1591 de ölmüş, 1726 da Papa Benoit XIII tarafından azizler arasına katılmıştır. Annesinin ölümünden sonra, henüz pek genç yaşta hastalara bakmak için hastaneye girdi ve bu işi yaşından beklenmiyecek, çok üstün bir fedakârlıkla başardı. Sonra manastır hayatına girmeye karar verdi. İnzivaya karşı duyduğu istek onu Chartres mezhebine çekiyordu, ama Azize Meryem'e duyduğu ateşli yakınlık ve bağlılık sebebiyle Carme mezhebinin tercih etti. Yirmi bir yaşına doğru Carme'ların Medina del Campo manastırında rahip elbisesini giydi. Çok geçmeden Azize Thérèse ile birlikte giriştiği reform, yalnızca Carme'ların başlangıcı oldu. Bu reforma taraftar olmayan Carme'lar onu mezheplerine isyan etmekle suçlayıp kaçak ve tadd edilmiş olarak Toledo şehrinde hapsettiler. Azize Thérèse, dokuz yıl mahkûmiyetten sonra onu hapisten çıkarttırmayı başardı. Aziz Jean gesitli Carme'leri yönetti. 1591 de Madrid'de bir rahipler toplantısında Carmelite'lerin davranışının değiştirilmesini isteyen yüksek dereceli rahiplerin kararlarına karşı sesini yükseltince rahiplik sıfatı elinden alındı ve Sierra Morena'da Peznuela manastırına kapatıldı. Orada has-

talandı, başka bir manastıra götürüldü ve bakımsızlıktan, gördüğü hakaretlerden orada öldü.

Aziz François d'Assise ile Aziz Jean de la Croix'nın anlayışları arasında sıkı bir benzerlik vardır, ama düşünce ve istekleri yönünden birbirlerinden ayrılırlar. Aziz François'nın şiiri, Carmel şiirinin aynı değildir. (Birincisi "varlığını bize yaratıklarda gösteren Tanrı'ya devamlı bir övgüdür; bütün doğayı kapsar.) Aziz Jean de la Croix'nın şiiri ise bambaşkadır. (Kendi kendisini "sadece ruhun derinliklerinden çıkan ve bize onun en mahrem davranışlarını açıklayan bir duanın yorumu" olarak tanıtan bir teolojik mistiğe bağlanır.) Burada, manevîleşerek bize iyiliği ve Yaradanın gücünü gösteren doğa değildir, kendi derinliğinde oldukça dibe inerek "onun eserlerini düşünmeye ihtiyaç göstermeksizin Tanrı ile doğrudan doğruya ilişki kuran ruhtur." Doğa kutsal hayata bağlı değildir ama bizde onu yorumlamamıza yardımcı olacak heyecanlar yaratır. Aziz Jean de la Croix'ya göre, "Tanrı'yı dünyaya bakarak değil, kendine bakarak gören, bütün tefekkürüne konu alan ve böylelikle ruhun bütün güçlerini en yerinde bir şekilde kullanan" bir yoldan gitmelidir. İşte ruhun sahip olduğunu sandığı bütün bilgileri, arzuladığı bütün şeyleri terkederek girmeye başladığı o *Karanlık gece'nin* sırrı buradadır.) *Karanlık gece* "insanın

benliğinden arınması, benliğinden çıkması"dır. *Carmel Yükselişi*'nin Üçüncü Kısım metninde Aziz Jean de la Croix bize ruhun güçlerinin nasıl manevîleşebileceğini anlatmaktadır. Üzerimizde etki yapabilen yetiler anlayış, bellek ve iradedir. Anlayış bize bilgiyi kazandırır, bellek bilinenlerin görüntüsünü canlandırır, irade ise ulaşılacak bir hedef gösterir. Anlayışın, bu dünyada öğrenebileceğimiz herşeyi aydınlatan o ışık kaynağından ibaret hale gelebilmesi için her bir şeyi, temsil ettiği fikir içinde kavramamıza imkân verecek o ilkeye dönmesi gerekmektedir. Bellek de kendisini dolduran bütün görüntülerden arınmak, kendisini her türlü meşguliyetten ve zenginlikten yoksun bırakan manevî unutuşu gerçekleştirmek zorundadır. Yarattığı faal boşluk ona geçmişin yükünden kurtulmak ve geleceğe yönelmek imkânını bağışlayacaktır. O zaman bu geleceği bir bekleyiş ve güven duygusu içinde kabullenmeye hazır olacaktır. Bu bakımdan anlayış hareketi bir inanç hareketi halini almıştır; kendi kendisinden boşalan belleğin davranışı ise bir umut davranışı haline geçmiştir. İrade de hükmetmeye veya yenmeye çalışmamalı, kendi kaynağına çekilmeye, yani "bireysel bencillığe kendisini ezdirmeyen o yaratıcı davranışın cömertliğine kapanmaya" uğraşmalıdır; "kendisini canlandıran hamleyi ve uyulmaya lâyık tek sonu" kendisine veren Bütün'ü gözden uzak tutmama-

lıdır. O zaman iradenin davranışı "kendiliğinden bir insanseverlik davranışı haline gelmiş olacaktır".

Descartes gibi Aziz Jean de la Croix da, ruhun, yalnız yönetilmesi ve daima Tanrı'ya ulaştırılması gereken güçleri olan ihtirasları, sevinci, kederi, korkuyu ve umudu ihmal etmez. Aziz Jean de la Croix ve Azize Thérèse, mantığın ihtiyaçlarını da ihmal etmemişlerdir. Bu mütefekkirler en derin günlük tecrübelerle daima ilişkiyi korumakta tereddüt göstermezlerdi. Düşünceyi yaratılmış olan her şeyin üzerine koymakla ve bu yönden sırf Tanrı'ya yönelmiş hale getirmekle Aziz Jean de la Croix, Descartes ile Pascal'a öncülük etmiştir: "İnsanların tek düşüncesi bile bütün evrenden daha değerlidir: bunun içindir ki, ancak Tanrı ona sahip olmaya lâyıktır." Bu düşünce Tanrı'ya ancak bir aşk hareketiyle yönelebilir. Ruh sevdiği şeyde yaşar, Böylece aşk onu, Tanrı'nın tabiatı gereğince sahip olduğu şeye paylaşarak sahip olmaya zorlar. Ruhun Tanrı'ya aşkı ne kadar fazla ise onun tarafından o kadar çok seviliyor demektir.

"Karanlık geceyi geçmiş, Carmel dağının yamaçlarını tırmanmış ve canlı bir aşk ateşiyle Tanrı'yla birleşmiş olan ruh nihayet en katıksız davranışı olan bir tefekkürde dinlenir." Bu tefekkürün en kesin belirtisi ruh, Tanrı ile basit bir bakışta yalnız kalmaktan zevk alınca görü-

nür. O zaman bu tefekkür birleşmesinde davranışımızın etkenleri, kendilerini birleştiren ve değişikliğe uğratan kaynaklarını bulmakta güçlük çekmezler.

Aziz Jean de la Croix mistik tefekkür bilimini bütün öteki azizlerden daha ileri götürmüştür ama yeryüzündeki bağlantılardan kopmamıştır. XI. yüzyıl yahudi mistiği Bahya ibni Pakûda'ya benzer.

10. *Aziz François de Sales*. — 1547 de Sales şatosunda doğmuş, 1622 de ölmüş, 1665 de Azizler arasına katılmıştır. Aziz François de Sales, içimizde bulunan sonsuz gücü keşfetmeye çalışır. İrade bunu basit bir iç onaylama hareketiyle yapabilir. Her birimiz “gerçek varlığı olan, kendi kendine mevcudiyeti” manevî hayatta bulur. Ona göre, ruha kendi kendisinden şüphe etmemeyi, “çok zaman yoksun kaldığı bir iç davranışla, daima tehdit edilen iç saflığını” engellerden cesaretini kaybetmeksiz korumayı öğretmek gerekir.))

“*Aşkın incelenmesi*” adlı kitabı, bazı uzatmalara ve tekrarlamalara rağmen, bir bakıma aşkın kutsal kitabı sayılabilir.)) Aşk bir veridir, onun tam anlamıyla tatmin edilmesi ancak bize bağlıdır; kendimizi içine kapanmış sayabileceğimiz bütün sınırları yıkabilecek güçtedir. “Sevmedığımız sürece, bireysel yaşayışın yalnızlığı içine gömülmüşüz demektir.” Bizi ancak aşk kurtarabilir ve sınırsız bir evrene daldıra-

bilir. Böylelikle hem içimizde, hem dışımızda yız demektir. Aşk, Tanrı'dan gelir ve Tanrı'ya döner, ve Tanrı aşkından yani onun bize olan ve bizim ona olan aşkımızın çözülmez bağından başka aşk yoktur.)) Böyle bir aşk hem varlığımızı, hem de bütün yaradılış eserini haklı gösterebilir. Aşk bizim benliğimizle birdir, varlığımızın temelidir: “Varlığımızı bir aşk fiilinden alırken, sevmek gücü olarak almaktayız.” Aşkın konusu Tanrı'dır. Ruhun bütün güçleri Tanrı için çalışır ve onda birleşir: Tanrı, anlayışı etkilediği zaman, tefekkürü yaratır; iradeyi etkilediği zaman da inanç birliğini meydana getirir.))

Aziz François de Sales'a göre aşkın anlamı işte buydu. Tanrı ile birliğimizin ve ruh gücümüzün işareti olan, iç mutluluğa erişmeye çalışıyordu. Bu aşk ne forsa, ne köle tanır. O bizi aşan o sonsuzluktur, endişe değil, hayranlık kaynağıdır. Aziz François de Sales: “Tanrı kalbimizde iken, diyor, geceler gündüz olur ve o kalbimizde yoksa gündüzler geceye döner.”

11. *Mistisizme karşı*. — Yerimizin darlığından dolayı üzerinde duramayacağımız, başka ilginç hristiyan mistikler de çok zengin bir iç hayat yaşamışlardır. Bu tecrübenin yüksek değerine rağmen Ritschel (geçen yüzyılda) bütün mistisizmi inkâr edecek kadar ileri gitti. İnsan ile Tanrı arasında hiç bir manevî birleş-

meyi kabul etmek istemedi. Ona göre protestan keşişliği (pietizm) nefret uyandırıcı bir şeydir. Ruh ile Tanrı arasında gerçekleştirilmesi mümkün olabilecek tek birleşme, İsa'nın kişiliğinde ve tarihî bakımdan olabilir. Bu sebepten Tanrı'nın ruh üzerinde doğrudan doğruya etkisi olarak kabul edilecek her türlü deneme, hayal sayılmalıdır.))

Mistisizm - Tanrı'nın aracısız olarak tanınması olması bakımından - her türlü dinin temelinde bulunmasına rağmen, Bossuet'in hristiyanlığı, Madam Guyon'un mistisizmini reddetmiştir; yahudilerde, talmud'cuların (1) bazı modern hassidimlerin doktrinini inkâr etmeleri gibi.

Şüphesiz tamamiyle dış niteliğe sahip, mistisizmsiz dinler - özellikle putperestlerde, Roma dininde - yok değildir. Fakat bunların hiçbirisi bizim anladığımız mânada, iç hayatın büyük bir özelliği olan, Tanrı ile birleşmeyi, onun lûtfuna mazhar olmayı tamamiyle söylemez.

(1) *Talmud* : Musa yasasını yorumlayan haham gelenekleri külliyyatı. İki kısımdan meydana gelmiştir: sözlü gelenekler külliyyatı Mişna ile, bunların yorumu olan Guemara (Çeviren).

VII. BÖLÜM

İSLÂM MİSTİSİZMİ (TASAVVUF)

1. *Tanrı'nın mutlak birliği.* — Bu mistisizm, tek tanrıya, katıksız Tanrı'ya bağlı olması bakımından, anahatlarıyla büyük ilgi uyandırmakla bundan önce incelediğimiz iki mistik eğilimden, Yahudi ve Hristiyan mistik eğilimlerinden hiç de geri kalmamaktadır.))

Herşeyden evvel, İslâmlık, Tanrı'nın mutlak birliğini o kadar kesin bir tarzda kabullenir ki, düşüncelerde hiçbir tereddüde, şüpheyeye yer bırakmaz (1). Yaradan ile yaratık arasında da, aynı şekilde kesin bir ayrılık gözetmekte tereddüt etmez. Tanrı, kayıtsız şartsız hâkim olarak evreni yaratmıştır ve bir gün insanları yargılayacaktır. İslâmlığın kurucusu olan Hazreti Muhammed, özellikle yargı fikri üzerinde durmuştur. İnsan, Tanrı'nın kendisi için yaratmış olduğu yasa'nın açıklanmasını istemez. Eğer bu yasayı çiğnerse o zaman kötülüğü kendi yaratmış olur ve bunun cezasını çekmek zorundadır. Şu halde insan boyun eğmek-

(1) Aslında Musa'nın On Emri'nde ilân edildiği gibi, İbranilerin tek Tanrı'ya tapınışlarını yorumlar.)

le yetinmeye mecburdur, Tanrı'yı sevmeye ihtiyacı yoktur. Ona doğru manevî bir duygularını döküşle, heyecanla ve pek az ve basit bazı dua ve usullerle yükselmelidir. Bazı bakımlardan pek yüksek, pek soyut olan bu sertlik, demek istiyorum ki, ebedi bir baskı ile dile getirilen bu sertlik, zayıf ve çabuk etkilenen bir yaratık olan insan mizacına uymaz. Sert, yanılmaz adaletin yerine insanın içine doğuvermiş bir aşkın geçmesi gerekir.

2. *Sofizm*. — Kalbin gerçekleştirdiği bu devrim VIII. yüzyılda kök salan bir İslâm mistiğinin, *Sofizm*'in eseridir. Sofizm, Kur'an'ın derin mistik nitelik taşıyan bazı âyetlerinden ve belki de daha kesinlikle, çeşitli yahudi, hristiyan, zoroastr ve Budha kaynaklarından esinlenmiştir. Hindistan'ın komşusu İran'ın, panteizmin hakim olduğu eğilimlerinin çok anlamlı ortodoks taassubunun eğilimleriyle, Arabistan'ın kumlu toprakları üzerindeki bu manidar karışımı, insanın ilhamına cevap veren bir huzur yaratmıştır. Bu karışım içinde hindu mistisizminde sık sık rastlanan bir esas kavram yani "yokolma", sofizmde, *fenâ* adı altında çok parlak bir şekilde kendisini gösterecektir. Allah'a tapınanlar Budha çilekeşliğini uygulayacaklar, hattâ Yoga'nın manevî mekanizmasından faydalanacaklardır. Bu sebepten, ruhun tapınmasını ayrıntılarıyla düzenleyen ilkeler aşktan yakıcı duygularının âhengini almış bu-

lunan bir ateşli heyecan karşısında boyun eğmişe benziyor. Müslüman dininin basit ve açık yapısı bundan sonra en zengin fakat oldukça yaygın bir mimari içinde gelişecektir.

3. *Çeşitli eğilimlerin bağdaşması*. — Sofizm, içinden çıktığı çeşitli eğilimleri orijinal bir sistem halinde kaynaştırmak suretiyle bağdaştırmak emelindedir. Özet olarak sofizm şöyle görünüyor: Tanrı ebediyete kadar vardır ve her şey Tanrı'dadır. Tanrı'nın Mutlak Kudretini paylaşacak ne ortağı, ne eşi bulunmaktadır. Eşsiz varlık olduğundan Yasalarını değiştirme veya araya girme işini hiç kimseye bırakmaz. İslâmlık, hristiyanlığın tamamen aksine, ne Tanrı'nın yeryüzündeki oğlunu, ne Kurtarıcı'yı kabul eder, her şey Tek Tanrı (Allah - Rab) ile onun kulu, yarattığı, hizmetkârı (*abd*) olan birey, insan arasında geçer. Adem'den Hazret-i Muhammed'e kadar Tanrı, bazı insanları peygamber olarak seçmiştir; onlara insanlığı kendisine çağırarak ve insana kendi haberlerini ulaştırmak görevini vermiştir. Peygamberler de ötekiler gibi insanlardır, ancak Tanrı onları lûtfundan ve özel iyiliğinden faydalandırmak istemiştir. İslâmlığa göre, yaratılmış bulunan evren ebedidir ama yakından incelenirse bir hayal olarak görülür ki bu da Hindu düşüncesine uyar. Mümin bu hayal üzerinde düşünecek ve akılcıca bir arınma ile Tanrı'ya ulaşmaya çalışacaktır. Ancak ölümdür ki

Tanrı'da kesinlikle kaybolacaktır. Bu bakımdan Tanrı aşkından tefekkür hayatına, sonra esrimeye ve nihayet birleşmeye kadar Sofi, daha bu dünyada iken manevî hayatın bütün basamaklarını tırmanabilecek güçtedir. Budhistin Nirvana'ya ulaşması gibi o da *fenâ*'ya ancak bu dünyadan ayrılmakla ulaşabilir. Onca ölüm en yüksek bir iyiliktir, çünkü ebedi bir kaynaşma ile yanılmaz Varlığa, Tanrı'ya ulaşmasına, onunla birleşmesine imkân verecektir. Bu doktrin içinde Suriye'den gelme neo-Plâton öğeleriyle Budha öğelerini birbirinden ayırdetmek, bunlar tamamiyle kaynaşmamış olmasına rağmen gene de güçtür.))

4. *Kur'an.* — Kur'an, pek çeşitli konuları kapsayan bir yazılar külliyyatıdır; karanlık anlamlı ihtarlardan (cennet ve cehennem manzaraları, vakit geçirmeden pişmanlık getirmeye çağırır), eski peygamberlerin görevleri, ilişkilere ve dinsel törenlerin nasıl yapılacağına kadar pek çok ve çeşitli şeyleri içine alır. Kur'an Tanrı tarafından evvelki habercilerine ve bu arada Mekke'deki tapınak *Kâbe*'yi yaptırmış olan İbrahim (Abraham)'e, Yahudilerin kanunkoyucusu Musa'ya, Meryem ile Joseph'in oğlu ve Tanrı'nın temsilcisi İsa'ya indirilmiş olan vahiyleri doğrulamaz; ona göre İsa, hristiyanların iddia ettikleri gibi çarmıh üzerinde ölmemiştir, çünkü Tanrı onun yerine bir hayalet koymuştur.))

Tanrı, Kur'anın bir başından öteki başına kadar tek ve Kadir-i Mutlak Hakim olarak tanınır: "Din gününün sahibidir" (1) (Sûre 1, âyet 3); herşeyi bilen O'dur, insanlar ise onun ilminden bir şey kavrayamazlar (Sûre 2, âyet 255). Bununla beraber Tanrı; kullarını, hizmetkârlarını, yarattığı eserleri ve yarattığı şeyler üzerinde düşünmeye dâvet eder ki bunlar, insanları Tanrı bilgisine doğru götürecektir. "Onlar, bulutlar nasıl yaratıldı, bakmıyorlar mı" (Sûre 38, 17). "Gökyüzünün genişliğinde uçuşan kuşları görmüyorlar mı? Onları yalnız Allah tutar: Bunda müminler için ibretler vardır." (Sûre 16, 79). Arıda bile, "düşünen insanlar için ibretler vardır" (Sûre 16, 68). Şu muhteşem âyete de değinelim: (Sûre 2, 164). "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün ard arda gelişinde, insanlara yarar şeylerle gemilerin denizlerde süzülüşünde, Allahın bulutlardan yağdırarak ve kurumuş toprakları dirilterek üzerinde her çeşit hayvanı dolaştırışında, rüzgârları estirişinde, yerle gök arasında müsahhar bulutların duruşunda aklı tam bir kavim için âyetler (ibretler) vardır." Yaradılışın en yüksek görünüşlerinden, burada tuhaf bir şekilde

(1) Kur'an'dan âyetlerin çevirileri (Kuran'ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri -TANRI BUYRUĞU- Ömer Rıza Doğrul - Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitabevi) kitabından alınmıştır. Bu kitaptakine uymayan âyet numaraları da ona göre düzeltilmiştir (Çeviren).

Job'un vizyonunu hatırlatan en alçak görünüşlerine kadar Tanrı, "bir sivrisineğin bile misal olarak iradından çekinmez" (Sûre 2, 26). Tanrı'nın eserini görmek için insan bütün dünyayı dolaşabilir, işte İslâm'daki gezici dervişler tipini yaratan da bu olmuştur. "Allah bütün işlediklerinizi daima görücüdür." (Sûre 2, 110). En ünlü âyetler ise "Işık - Nûr" konusundaki mistik âyetlerdir (Sûre 24, 35). Bunlar, tefekkür ve kutsal metinlerin şerh ve yorumuna (exégèse) tükenmez bir kaynak olmuşlardır: "Hak Teâlâ göklere ve yere nur (verendir), Onun nuru, içinde bir çırağ bulunan kandilin ışığı gibidir. Çırağ billûr içindedir. Billûr parıl parıl parlayan bir yıldızdır. Doğuluda, Batılıda olmayan mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Ateş dokunmasa da onun yağı hemen ışık verecek gibidir. Nur üzere nurdur. Hak Teâlâ dilediğini nuruna iletir. Hak Teâlâ insanlara misaller irad eder. Her şeyi hakkıyla bilen Odur."

Kur'an her insanı, her şeyin, kendisi düşünülerek yaratıldığını söyleyen bir mesajla teselli eder. İnsan Tanrı'nın yeryüzündeki vekili (*halife*) olması için yaratılmıştır; Tek Hakim olarak Tanrı'ya tapınmalıdır. "Secde et ve Allaha yaklaş" (Sûre 96, 19). İşte ilk vahiyde Ses'in son sözleri bunlar olmuştur. Kur'anın başka bir yerinde bize, Tanrı'nın iyi bir iş yapan insana teveccüh gösterdiği söyleniyor:

Hazreti Muhammed'in en yakınlarından üç kovulmuş adam için şöyle diyor (Sûre 9, 119): "Geri kalan üç kişiye yeryüzü bütün genişliği ile dar gelip, gönülleri de içlerinde büsbütün darlaşarak, Allaha karşı Allahtan başka sığınacak bir penah olmadığını anladıktan sonra eski hallerine dönmeleri için tevbelarını kabul etti. Hak Teâlâ tevbe kabul edici ve bağışlayıcıdır." Cennetteki azizlerin kutsallığı konusunda da Kur'an "Allah onlardan hoşnut olmuştur, onlar da Allahtan hoşnut olmuşlardır." (Sûre 5, 122) diyor. (Bu metin sofilerin aşk (*muhabbet*) ile ilgili doktrinlerini desteklemesi ve Üçleme fikrini: "Sevgili, Sevilen ve Aşk" doğrulaması sebebiyle, son derece önemlidir. Böylelikle evrenin uzak ve belirsiz, Mutlak hükümdarı, affeden, yaradılışın en seçkini olan insana "onu aşkın güçlü bağlarıyla kendisine çekmek için" doğru giden bu merhametli Tanrı'nın yanında silinmiş, gölgede kalmış oluyor.)

(Bedr zaferiyle ilgili bir yerde Tanrı: "Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü. Atan, vuran sen değildin, fakat atan, vuran Allaktı." diyor (Sûre 8, 17). Bu sözler üzerinde derin derin düşünen sofi, Tanrı'nın insanı eğer lâayık bulursa bir âlet olarak kullanabileceğine inanıyordu. Başka Kur'an âyetleri de aynı şekilde sofilere ilham vermişlerdir.) Örneğin: "sık sık Tanrı'yı hatırla": özellikle "hatırlamak" (*zikir*) kelimesinde özel bir anlam kazanıyor. Şu âyet-

ler daha da belirli bir anlam taşımaktadır: “Onun üzerindeki her şey (her canlı varlık) gelip geçicidir. Ancak bütün varlıklardan müstağni, bütün nimet ve keremin sahibi olan Tanrının kendisi bakidir.” (Sûre 55, 26-27). Sofiler burada doktrinlerine baştanbaşa uyan bir sır keşfetmişlerdir. Burada İnsan niteliklerinin Tanrı ile birleşmede yokolmasını (*fenâ*) görüyorlar. Bu yokoluş mistik için Tanrı’daki manevî hayatının ebedi devamlılığı ve bitmezliği (beka) anlamını taşır.

(Sofiler, metinlerinin doğrudan doğruya söylenmiş dilindeki gizli anlamları gözebilmek için hiçbir yorum karşısında gerilememişlerdir. Yüksek veya alçak sesle durup dinlenmeksizin Kur’an okuyarak mistikler, Kutsal Kitab’ın kesintisiz bir tefekkürü içinde yaşıyorlardı. Fakat bu pek ince Araplar, İranlılar aynı zamanda Aristoteles’in de sadık müritleri olmuşlardır. Kur’anı, Philon’un Petateuque’e (Musa’nın Beş Kitabı) uyguladığı metotlara tâbi tutmakta hiç bir güçlük görmemişlerdir. Böylelikle gizli, batınî anlamların çözülmesi, sofilerin eğitiminin önemli yanlarından biri haline gelmiştir.)

5. *Gelenekler.* — Hazreti Muhammed’in ilk eshabına (yakınlarına) atfedilen ve nesilden nesile kesintisiz geçirilmiş bulunan geleneklerden (hadis) söz etmeksizin İslâm mistisizmini ele almaya imkân yoktur. Bunlar İslâm dini ko-

nusunda şiddetli tartışmalara yol açan mezhep ayrılığından sonra bütün bütün önem kazanmışlardır. Bu konuda kabul edilmiş tanıklıklar hem Kur’andaki belirsiz yanları aydınlatacak, hem de birbirine rakip iddialara karşılık verecektir.

Büyük, yasa niteliği taşıyan *hadis* külli-yatı, özellikle el-Buhari’nin (256-870) ve Müslim’in (261-875) meydana getirdikleri eserler ancak Hicret’in III. yüzyılında (Milâdi IX. yüzyılda) ortaya çıkmıştır. Bu konuda yetkili nazariyatçılara ve içtihatçılara dinsel mertebeler verildi. Bu devirden itibaren sofi hareketi sağlam bir şekilde kurulmuş oldu ve taraftarları çok sayıda hadis topladılar ki bunların bir kısmı da dinî kurallara dahil edilmedi. Sofilerin Hazreti Muhammed’e atfettikleri sözlerin ve olayların önemli bir kısmı Buhari ile Müslim tarafından kabul edilmemiştir. Buhari, İran, Irak, Suriye, Hicaz, Mısır’da yaptığı zahmetli yolculukları sırasında ve bin şeyh nezdinde yaptığı araştırmalar sonucunda toplanmış bulunan altıyüz bin hadisten ancak yedibin ikiyüz yetmiş beşini doğru bulmuş ve ayırmıştır.

Hazreti Muhammed’ “Fakirliğimden gurur duyarım.” diyordu. Bu söz daha sonraları birçok sofi mezhebinin temeli olmuştur (1). “Al-

(1) İktidara halef olan, önünde diz çöken bütün bir âlemin efendisi olan Ebu Bekir’de ne gurur, ne övünme vardı, sadece iki iğne ile tutturduğu bir giysi giydiğin-

lahım, fakir yaşat beni, fakir öldür ve öteki dünyada da fakirlerin arasında dirilt.” duasının da Peygamber tarafından söylendiği rivayet olunur. Kur'an bu dünya mallarının biriktirilmemesini istemez (Sûre 57, 19). Bu dünyadaki hayat, eğlence, boş bir zafer konusu kabul edilmiştir. Kıyamet gününün geleceğine inanan Hazreti Muhammed, kendisine inananları maddî zevklerden vazgeçerek ulvî hazine biriktirmeye davet ediyordu. Fakirlik ise kanaate ve zevklerden vazgeçmeye elverişlidir. Peygamber bir gün en ünlü yakınlarından biri olan Harisa'ya şöyle dedi: “Ne yapıyorsun Harisa?” Harisa cevap verdi: “Gerçekten inanıyorum, ey Tanrı'nın habercisi.” Peygamber sordu: “Peki, inancının gerçeği nedir?” Harisa cevap verdi: “Ruhumu bu dünyadan uzaklaştırdım.” O zaman Peygamber şöyle dedi: “Tanrı'nın kalbini aydınlattığı bir mümin: bunu anlamışsın, sıkı tut.”

Eğer mümin Tanrı'dan umud etmez ve kendisini tamamiyle ona terketmezse inancın pek değeri yoktur. Peygamber şöyle demiştir: “Eğer Tanrı'ya gerektiği gibi güveniniz varsa, o sizi besler, tıpkı sabahları aç çıkan ve akşamları

den, kendisine, “iki iğneli adam” denirdi. Gene bütün bir âleme hükmeden Ömer bin Hattab ise ekmek ve zeytinyağı ile beslenirdi; gıysileri on, oniki yerinden, bazen deri parçalarıyla yamanırdı, halbuki Keykâvus'un ve Sezar'ın hazineleri ona açılmıştı.

doymuş dönen kuşları beslediği gibi.” Bu inançlı kendini terkediş (*tevekkül*) günahkârın kalbinde doğal korkuyu, Tanrı'nın affı umudu haline getirebilecek niteliktedir. Bu, inanarak kendini terkediş insanı tatmin olmaya götürürken (*ridâ*), işe, onu Tanrı'ya bağlayan manevî bir duyguyu paylaştırmakla başlar, sonra onu daha yüksek bir duyguya, Tanrı aşkı duygusuna yükseltir. Tanrı'nın insana duyduğu sevginin “yaradılış eserinde insanın, benzeri olmayan niteliğidir.” Kur'anda şöyle deniyor: “Ben, yerimde ve göğümde yokum ancak hizmetkârımın kalbinde varım.” Tanrı şöyle de diyor: “Ben gizli bir hazineydim ve tanınmayı arzu ettim: tanınmak içindir ki dünyayı yarattım.” Sofiler ise bu ünlü sözleri Tanrı aşkının konusu olan insana, ideal insana atfederler; bu insan hemen hemen, Kabbale'cilerde “içinde Tanrı'nın verdiği niteliklerin seyredilebileceği ayna haline gelen *Adam kadmon* gibi bir insandır.” Hazreti Muhammed şöyle bile demiştir: “Beni görmüş olan, Allahı görmüş demektir.” ki bu söz İsa'nın davranışını hatırlatır, fakat islâmîliğin yukarıda sözünü ettiğimiz doktriniyle biraz gelişmezliğe düşer gibi görünür. Her ne halse, mistik (mutasavvıf) durup dinlenmeden kendi kendisini incelemek ve Tanrı'yı tanımak için önce kendi kendisini tanımak zorundadır. Peygamber, Sahabe'den birine: “Kalbini dinle, dedi ve kalbin, gerçek inanç ve kutsallık olan

iç bilgisi tarafından Tanrı buyruğunun tekrarlandığını duyacaksınız." Başka bir münasebetle de Peygamber şöyle dedi, "Gerçek müminin hükümlerini kabul et, çünkü o, Tanrı'nın ışığında görüyor." Bu Tanrı aşkı ve bilgisiyle mümin olağanüstü yetilere sahip olabilir, çünkü Peygamber: "Tanrı'yı gerektiği gibi tanıyorsanız, demıştır, denizler üzerinde yürüyeceksiniz ve dağlar onun emriyle harekete geçecektir."

Özetlediğimiz bu hadisler yüksek bir ahlâki ve mistik değere sahiptir.

6. *Mistikler*. (Mutasavvıflar). — Zâhitlik akımı sırasıyla çeşitli ülkelerde Arabistan'da, Irak'ta, Suriye ve Horasan'da yayıldı. İslâm'ın en mutaassıp nazariyatçıları ve özellikle sünnî içtihadının dört ekolünün en sertinin kurucusu olan Ahmed bin Hanbel (ölümü 241/855) tarafından onaylanmış bulunan erdem, dünyadan feragat (*zühd*) (1) (o da bir Kitabül Zühd yazmıştır) yavaş yavaş, esaslı bir şekilde değişikliğe uğrayacaktır. Zenginli-

(1) El-Hasan el Basri (ölümü 110/728) çağdaş sofi zahitlerinin özelliği olan sert ve mutaassıp töreleri Davut ile İsa'ya atfetmekte tereddüt göstermez, ve bu arada yün cübbeleri de misâl gösterir. İbni Şirin (ölümü 110/728), onunla aynı çağda yaşamış bir bilginidir ve El-Hasan'ın ilke ve usullerini, özellikle bazı müritlerin İsa'yı taklit etmek için yün cübbe (*sûf*) giymelerini tenkit etmiştir. İbni Şirin, Peygamber'in örneğini benimseyerek bez giysi giymeyi yüne tercih etmiştir.

ğin ve dünyevî hırsların mutlak surette küçümsemesi korkuya, Tanrı hizmetine ve sevgisine derin bir dalışa yol açmıştır. Zâhitlik evren karşısında kederli ve olumsuz bir davranış halini almıştır. Manevî heyecanın harareti onu, güçlükten zevk alan ve esrimede hazla kendinden geçen bir "ateşli teveccüh" haline getirmiştir.

Yazıları bize kadar gelmiş bulunan ilk sofi yazar el Haris bin Esad Muhasibi, 165/781 de Basra'da doğmuş, 243/859 da Bağdat'ta ölmüştür; ahret düşüncesini tercih etmişti. *Hadis*'i çok iyi bilen bu mutasavvıf, öğretimine dine tam uygunluk damgasını vurabilmek için hiç bir güçlükten çekinmedi, fakat bu da Ahmed bin Hanbel'in onu hadis'te zayıf görmesine engel olamadı. El Muhasibi'nin yazılarının esas kısmını teşkil eden *Muhasebe* yani vicdan incelemesi ve *Riaya*: ünlü El Gazali üzerinde (ölümü 505/1111) El-Hallac'ın eseriyle birlikte büyük etki yaratmıştır.

(Sofizme gnoz (*marifet*) fikrini getirme şerefi, mezartaşı bugün Gize'de hâlâ duran: El-Muhasibi'nin çağdaşı Mısır'lı Dhu'l-Nûn'a (ölümü 246/861) atfedilmektedir. Sofi biyografalarına göre bu, yarı mistik, yarı alşimist, efsanevî bir kişidir. Eskiçağ Mısır'ının hiyeroglif yazısını bildiği ve pek kapalı bilgeliği öğrendiği rivayet edilmektedir.)

(Vahdeti vücud (panteizm) felsefesi, "mest"

sofilerin ilki olan İran'lı Bestam'lı Ebu Yezid (Bayezid) (ölümü 261/875) ile kendisini gösterecektir. Mistik ateşinin heyecanı içinde o, Tanrı'yı kalbinde keşfetmiştir: "Şan ve Ululuk bana..." diyor; bu söz mutaassıpları çok kızdırıyor ve şaşırtıyor. Esrime ile ilgili sözleri (*sathiyat*) kardeşlerini müşkül durumda bırakıyor.)

⟨ *Fenâ* doktrininin sistemli bir tasavvuf (teosofi) çerçevesi içine konması ve geliştirilmesi sofizmin en orijinal ve en derin zekâsına sahip olan ve sonraları Mezhep Şeyhi unvanını almış bulunan, El-Muhasibi'nin müridi, Bağdat'lı El-Cüneyd (ölm. 298/910) sayesinde olmuştur. Bu mistiğe göre, sofizm (tasavvuf) "Tanrı'nın insanı Kendisinde yaşatmak için onda öldürdüğü şeylerden" ibarettir. Bu, kendi içinde ölmek, *fenâ* adını alır. Kendi kendisine ölmekle mutasavvıf birey olarak varlığına son verdirmez, fakat bu, varlık kelimesinin gerçek anlamını kapsar; çünkü Tanrı'nın başkasına devredilemeyen bir verisi olan bireyliği Tanrı tarafından ve Tanrı'da mükemmelleştirilmiş, değişikliğe uğramış ve ebedileşmiştir. ⟩

⟨ El-Cüneyd, insanı tanrılaştırmaktan kaçındı, bu, onu çok kötü durumlarla karşılaştırabilirdi. Ebu Yezid'den bile evvel "mest" sofi tipini en yüksek derecesinde temsil eden genç çağdaşı El-Hallac, onun kadar talihli olamadı: dine saygısızlıktan mahkûm edilerek 309/922 de

çarmıha gerildi. Mahvına, ünlü *en'el hak* (Gerçeği biliyorum) haykırışı sebep olmuştur. ⟩

El-Hallac unvanını almış olan El-Hüseyin ibni-Mansur Hicretin 244 üncü yılında Medine-tül-Beyda'da doğdu. Hallac-ı Mansur da, sofizm taraftarları gibi, mistik denemesinde başlangıç noktası olarak Kur'an'ı aldı. Tam bir değişikliğe uğraticı birlik sistemi hazırlamıştı. Zamanın felsefî anlayışlarına rağmen (insan ile Tanrı arasında hiçbir sınır kabul etmiyordu. Sofilerin, yukarıda söylediğimiz gibi, Tanrı'nın mevcudiyetinde ezilen yaratığın "Tanrı lûtfuyla bahşedilmiş bir sevinç içinde" yokolmasından ibaret davranışlarını aştı. Bu davranış, töreyi "manevî izdivaç, sarhoş edici, muzaffer, insanın Tanrı haline geldiği bir aşk gecesi" olarak görüyordu. İnsan kendi iradesinin Tanrı iradesiyle kaynaşmasını ancak gene irade yoluyla gerçekleştirebilir. Tanrıya varmak için gerekeni tereddütsüz, rahatlıkla kabul eder ve sırf bu yoldan, Tanrı'yla konuşabilir ve onunla hareket edebilir. Birlik gerçekleşince, insan tabir caizse, Tanrı'nın sözlerini tekrarlayabilecek bir Tanrı organı haline gelmiş demektir. ⟩ İşte bu mistik ameliyeyi şöyle belirtiyor: ("Ben "ben" im: başka sıfat yok. Ben "ben"im, hiçbir şekilde nitelenmiyorum. Sıfatlarım (kişiliğimden ayrılınca) sırf insanlık mizacı haline gelmiştir ve benim bu insanlığım bütün manevî nitelikle-

rin yokoluşudur, ve benim niteliğim de şimdi sırf kutsal bir niteliklidir.”))

Başka değerli mistiklerden de söz edebiliriz: Örneğin 1191 de Hallac-ı Mansur gibi işken-
ce ile öldürülen büyük bir dinsel kişi, Halep’li
Suhreverdi. Onun kutsal istidadı, birleştirici i-
nançta; Hallac-ı Mansur’un belirttiği gibi Tek
Hale getirmek (*tevhid*) te bulunmaktadır. Onun
mektupları sofi doktrininin belirli ve kesin bir ö-
zetini teşkil eder. Orada “karıncaların dili” bulu-
nur: bu dil, bir remizler silsilesi halindedir: esri-
me başlangıçlarının anıları, bakır, sembal, yıldırı-
m, atnalı seslerinin büyük bir patırdı halinde
leşmesi, bu kahramanca başlangıcın *Sakine*’nin
eşiğinde sessizliğe gömülmesi, Tanrının tapına-
ğı gölgede bırakan mevcudiyeti, bir Çalılığın
dibinden Musa’yı görüşmeye davet eden Kutsal
Varlık v.b. silsilesi şeklindedir.”

İbni Arabî (1165 de İspanya’da Mursiya’-
da doğmuş, 1240 da Şam’da ölmüş), vahdet-i
vücud (panteizm) doktrininin ünlü bir mutasav-
vıfıdır. Yoğun ilhamında kendisine yol göste-
ren, içindeki ışık olmuştur. Tanrı’nın tezahü-
ründen başka bir şey olmayan bütün varlıkların
birliğini savunmuştur. Başka bir deyimle, var-
oluşçu tek tanrıcılık doktrinini formülleştiren,
ilk o olmuştur.

Sofizmin başka bir büyük mistik mutasav-
vıf şairi Celâleddin Rumi (1207 de Belh’de doğ-
muş, 1273 de Konya’da ölmüş), Mevlevîler ve-

ya rakseden dervişler tarikatını kurdu. “Dö-
nen” dervişler (1) -İslâm’ın genel törelerine
aykırı bir tarikat- törenlerinde müziğe büyük ve
önemli bir yer verdi. Mısralar halinde ifade
edilmiş bulunan mistik doktrini büyük bir cez-
benin belirtisidir.

İşte İslâmlığın mistik eğiliminin temel özel-
liği budur; bu eğilim, *fenâ* doktriniyle biraz
farklılaşmakla beraber, gene de bir kişisel Tan-
rı’ya, yahudi ve hristiyan mistisizm ruhuna
bağlı kalmaktadır.

(1) Sema kastediliyor.

VIII. BÖLÜM

HİNDU MİSTİSİZMİ

1. *Genel ayırım.* — Mistisizm sırf şu veya bu topluluğa bağlı bir niteliğe bürünmez. Herhangi bir insanın kafasında, ister bütün gözle görünmez veya öyle sanılan ve iyi veya fena bir güce sahip olan şeyler için, ister kutsal veya metafizik nitelikte bir yücelikle belirir. İlkel insanların her şeyde, gücünü gösterebilecek kuvvetler gördüklerini belirtmiştik. Bunların kollektif mistik denemelerinde hâkim olan, korkudur; en derin mistisizmin bile temelinde bulunan bu korku, hayretle karışmıştır. Gene de, yüksek manevilik alanına çıkıldıkça korku yavaş yavaş kaybolur. Esrime halinde (manevî sarhoşluk) veya evreni gerektiği gibi sezişte ise, artık korku yoktur. Kutsal varlık ile ilişki, gerçek duygusu, bizi değiştirebilecek, mutlu ve enerjik kılabilir niteliktedir.

Mistisizmin dine ve bir bakıma esas konusu kişisel Tanrı olan tek tanrıci dinlere bağlı bulunduğu biliniyor. Tanrı her şeyin üstündedir. Ancak ona duygularımızın heyecanıyla eğildiğimiz ve bu duygularla onun hikmetini, mer-

hametini, himayesini hissettiğimiz ölçüdedir ki, kişisel sayılabilir.

— Kendi Tanrı veya tanrılarına sahip olan Hindular için de böyle midir? Şüphesiz, putpe-restliğe yönelmiş ilkel tipteki bütün dinlerden üstün, derin bir düşünceleri vardır. Fakat Hindu'ların dinsel düşüncesi, herşeye rağmen, İbranilerin tek tanrıciğini kapsayan düşünceden geri durumdadır.)

2. *Upanishad'lar ve metafizik nitelikleri.* — Bunların metafiziği veya -Upanishad'larda birkaç metafizik bulunduğuna göre- metafizikleri neden ibarettir? Bu kitabın konusunu ilgilendiren Yoga'nın esrime niteliğini incelemekten önce, onların en eski, en derin ve en ünlü yazıları konusunda birkaç söz söylemek faydalı olacaktır. En doğru ve gerçeğe uygun Upanishad'lar (bu terim yanında ikamet edilen bir efendiden *upa-sad* saygı ile edinilmiş bilgi veya tefekkürle ilgili bir gnoz, tapınma *upa-slha*, anlamını taşır, kutsal bir vahiyle ilgili bir terimdir") *Brhadaranyaka* ve *Chandogya* Upanishadları VI. yüzyıldan kalmaz.

— "Brahmana'ların ve ulu varlık olarak tanıdıkları "Brahman", Upanishad'larda birinci ilkedir". Metinler onu yeni bir mutlak anlayışla, Atman ile bir tutarlar.) Masson-Oursel'e göre atman, soluk, *anima* veya *spiritus* (*nâta*) anlamını taşır. Gene de atman gerçekte onun en önemli maddesini teşkil eder; hem kendi içi-

mize, hem de eşyanın içine uyar. Upanishad'ların metafizik keşfi, "insanın orada kendisini birinci ilke ile homogen olarak tanımasından" ibarettir; buna göre bu ilkenin herşeyden evvel maneviyatla dolu olması gerekir. Bundan sonra karşılıklı bulaşma sirayet ile "iki anlayış birbirine benzer hale gelir: benlik, evrensellik değeri kazanır, töresel söz bir içtenlik değeri kazanır, mutlak ise kendisini, sadece canlandırış gücünde değil, aynı zamanda evrensel ruhta keşfeder: sihirli töresellikten mistikliğe yükselmiş olur böylece." Bu bakımdan, Upanishad'lar bu fikir devriminin önemini, öğretimlerinin şu özetiyle tekrarlamakla belirtirler: (Brahman, kendisidir; "işte sen busun" (*tat tvam asi*), yani: senin Atman'ın Brahman'dır, zira Brahman bir Atman'dır.)

Brahman-Atman mizacımızdaki mükemmellikleri ve özellikle ruhu kapsar. Fakat o, ruhtan da ileridir. Ona yakışan tek isim "ne şu, ne budur." — "hayır, bu veya bu da değildir" (*neti, neti*). Her türlü itirazın üzerinde değişmez ebediliğinin içinde bulunur. Hiçbir belirli gerçeğe karışmadığına göre, bir bakıma hepsinde bulunabilir ve böylelikle onların varlığının temelini atabilir. Yaratıklarda olan odur, herşeye can veren, odur. Bizde bulunan hayat, düşünce odur. "Benim içimde o gözbebeğine akseden insan görüntüsü kadar küçük, bir piring tanesi kadar küçüktür; fakat zamandan, hava-

dan, gökten daha büyük olan, bütün dünyalardan taşan da gene odur."

Masson-Oursel diyor ki, Upanishad'ları "idealist bir monizm (1) anlamında" yorumlamak kadar kolay şey yoktur; (eğer Brahman-Atman'dan başka bir şey mevcut değilse, bizde ve dünyada da ondan farklı olduğumuz ölçüde gerçek dışından başka bir şey de yok demektir.) Bu sebepten doğa bir hayal, bir fantazmagori, mâvâ'dır. Burada bu ilk felsefenin iki yönlü niteliğine rağmen, nisbî karşısında mutlak'ın yücelik ve asilliğiyle ilgili şaşırtıcı formüller bulunmaktadır.

Upanishad'ların bireysel ruh konusundaki kavramları mutlak konusundaki teorileri kadar açık ve belirli değildir. "Ateşe ve ışığa tapan Hind-İran'lıların soyundan gelen, aracı ateş olan bir kurban vermenin teknisyenleri, ruhun ateşten doğma veya hiç olmazsa aydınlık niteliğini ilân etmekten hoşlanıyorlardı": bu düşünce veda vokabülerindeki sayısız deyimlerle ve mecazlarla doğrulanmıştır. Fakat daha evvelden Brahman'lar ve özellikle Upanishad'lar, "manevî ilkeyi de, çeşitli fonksiyonlara hâkim hayatî bir hava olarak gösterirler. (Bu fonksiyonlar: prana, soluk verme, apana, soluk alma; vyana, solunumun zaman zaman duraklamasında hayatın idamesi; samana, sindirim;

(1) Monizm : Evreni tek bir eleman ile izah etme amacı güden sistem (Çeviren).

udana, bedenın ruh tarafından terkedilmesidir.” Işıık ögesi (tejas) ile soluk ögesi (prana), örneğın solukları ateşler olarak yorumlamak için, biraz birbirine uymamakla beraber, birleşirler. Masson-Oursel özellikle şu noktayı belirtiyor: uygunsuzluk ancak ateşten doğma ipotezde ve da etkisini ve havadan doğma etkide ise, Yoga etkisini tanımayı ihmal edersek, şaşırtıcı görünecektir.

Bize dinsel fikirleri ve metafizik vizyonları tanıtabilecek nitelikteki bu genel bakış, ana hatlarıyla Hindu mistiğinin bu açıdan büyük değere sahip olduğunu belirtiyor. «Hindistan’da bizzat tanrılar bile, ulu huzura kavuşabilmek için insanlar gibi gelişiyorlar. Orada batı mistisizmine özgü o birlikle karşılaşılıyor, yoga kelimesinin Lâtincede *jungo* birleştirmek kökünden gelmesine rağmen»

3. *Birleşme*. — Bu birlik hristiyan veya batı mistisizminde rastladığımız ve örneğın İsa’nın insanlığında kendini gösteren birlik ile aynı nitelikte değildir. Herhalde Doğu, kişisel Tanrı kavramını geniş ölçüde hafifletiyor ve bu, bu bölgenin hristiyanlığına bile uygulanıyor. Müslümanlar Allah, kendi anlayışlarına mistik bir anlamda kişisel olmakla beraber, ona hiçbir insan görünüşü atfetmiyorlar.

«Hindular daha da uzağa gidiyorlar. Onlar bilinçsiz ve kutsal bir çeşit uçurumdan başka birşey düşünmüyorlar. Duygularına göre, bir-

lik bütün ruhlar arasında benlik dışında, Bütün’ün kaynaşmasında gerçekleşecektir. İşte Yoghi mistisizmini niteleyen budur. Merhamet şekli altında ayırmsız bütün insanlara yayılan aşk eğilimi bunun sonucudur. Batı düşünüşünde birinci derecede rol oynayan kişilik, Doğu düşünüşünde hiç veya hemen hemen hiç anlam taşımamaktadır. Gene de, Hindu’larda bile kişisel Tanrı, koruyucu olarak tamamiyle kaybolmamıştır, çünkü onların metafiziği her zaman halkın anlayabileceği nitelikte değildir. Hindistan, halk için insan çizgileri taşıyan bir Brahma yaratıldığına şahit olmuştur ki, bu çizgileri bakımından Brahma hristiyan dindarının düşüncesinde yarattığı Tanrı’dan farklı değildir. «Brahma, kendisine sadık kullarını tenasühten (ruh sıçramasından) kurtarabilir ve onları mutluluğa eristirebilir. Şüphesiz bu halk dini bireysel yaratıklarının varlığını hayal olarak kabul eden vedanta doktrininin inkârı demektir; Brahma ile ruhlar veya *benlikler* arasında bir fark yoktur; benlik, Brahma’dır, şu halde *benlikler* son ve ulu gerçeğe karşı çıkmazlar; insan Brahma içinde erimek amacıyla bireysel yaşayıştan sıyrılmaya çalışmalıdır; ruhtan ayrılan varlık hayali yokolunca, bireysel benliğin evrensel benlikle eş olduğu tam olarak hissedilince bu eriyiş gerçekleşmiş demektir. Devamlı dirilişlerin bu tam gelişmesi hayır işlerinin değil, zekânın, ruhun Brahma ile bir oluşunun

aracısız sezilmesinden ibaret bulunan bilginin eseridir.)

4. *Yoga mistiği*. — Hindu mistiği Yoga şekli altında ortada. Fakat bu, batılı düşü-
nüş için ciddi bir güçlük arzeder, çünkü
şekillerinin çokyönlülüğünden doğmuştur. Bu,
insanın kendi kendisini kurtarmasını kapsayan
tanrısız bir dinin mistik sistemidir. Masson-
Oursel bize herşeyden evvel, Yoga'nın ne olma-
dığını söylüyor: "O, yaradılışın ne mutlak, ne
nisbî bir gerçeği değildir. Yoga, ontolojisi (var-
lıklar-mükevvenat bilgisi) bir anlamsızlık o-
lurdu. Ne öz, ne varlık. O düşünce değildir. As-
la mantıkla hareket etmez... Doğal bir eylem de-
ğildir." Ve işte şimdi de ne olduğu: "Bir pratik:
en iyisini başarmaya çalışarak ne olunabilece-
ğine hazırlık: kendi kendini bazı hallere sokma
şekilleri. Kendi kendine bir şeyler gerçekleştiri-
meye çalışan bir *sadhana*... korkunç tehlikeler
arasında bir cesaret, bir cüret... meş'um bir
mahrumiyet (antrenman anlamında)... bir
inançtan çok, bir jimnastik... Tamama ermiş bir
Yoghi başkalarından hiçbir şey beklemez."

Masson-Oursel'e göre, Yoga'nın en eski
örnekleri M.Ö. I bin yılın ortalarına doğru Jain'-
lerin ve Budhist'lerin disiplinde ortaya kon-
muştur, fakat en somut ve en karmaşık deliller
daha yeni devirlerin Hinduizminde bulunmak-
tadır.

Burada, Yoga'nın tarihsel açıdan incelen-

mesine giremeyiz, Hinduların bütün felsefî eği-
limleri üzerinde de duramayız, bunlar bizi ko-
numuzdan uzaklaştırmış olur. Hindistan'ın ma-
nevî hayatı konusunda önemli çalışmalar ya-
pılmıştır (1). Hindularda mistik tecrübelerin
oluşumu konusunda Leuba ve başka yazarlar
tarafından da kullanılmış bulunan Patanjali sis-
temi üzerinde durmakla yetineceğiz.

5. *Patanjali Yoga'sı*. — Patanjali Yoga'-
sı M.S. 650 ile 850 yılları arasında kaleme alın-
mış yüzdoksanbeş vecizeden meydana gelmiş-
tir. Yorumlar çıkartılınca ancak oniki baskı
sayfası tutar. İşte temel öğeleri: Hayat kötüdür
ve ölüm de başka bir ızdıraphı yaşayışın ancak
başlangıcıdır. Bu, Yoga'nın ve genellikle bud-
hist felsefesinin üzerine kurulduğu çifte naza-
riyedir. Amacı yeniden doğuş devirlerinden ka-
çınmaktan ibarettir. Bu açıktır, ama güç olan
Yoga'nın, benlik ve *manevî madde* veya *düşünür*
madde ile her ikisine atfettiği fonksiyonlar ara-
sında kurduğu ayırımdır. Metodlu kurtuluş plâ-
nı tamamiyle buna bağlıdır.

Benlik: "görme yeteneği" ve manevî mad-
de de "vasıtasıyla görülen yetenek"tir. Mane-
vî maddesinden yoksun bırakılacak olursa ben-

(1) Çin'de *Taoizm* Hindistan mistiğine benzer. Ama-
cı, aklı her türlü düşünceden, kalbi her türlü duygudan
boşaltmak ve herşeyi unutarak, esrime haline ulaşabile-
ceği bir hareketsizlik içinde ruhu kurtarmaktır. Budhiz-
min yayılması Taoizmi bertaraf etmeye yetmiş, onu göl-
gede bırakmıştır.

lik "tek başına kalır", yani dünyayı tanımaz, zira, "benlik manevî madde sayesinde ki eşyayı görebilir, bilgi sahibi olur ve dünya ile ilişki kurar." Bu, manevî madde vasıtasıyla dünya ile ilişki kurma, istekleri ve ihtirasları ve onlarla birlikte, kişiliği yaratır. (Göçme (transmigrasyon) istek ve ihtirasın bir sonucudur. Kurtuluşa ulaşabilmek vasıtası, benliği manevî maddeye bağlayan bağların kopartılmasından ibaret olacaktır şu halde. "Benliği ayırın, tek başına bırakın, hiçbir eşyanın bilincine varmamasını sağlayın", ihtirassız ve amaçsız olsun: o zaman kişiliğin de işi bitecektir.) Yoga böyle konuşur. Ruhun dinlendirilmesi, "zaptedilmiş hale" gelmesi gerektir... başka bir deyimle oturmuş, hareketsiz Yoghi düşünce sevincini terketmek zorundadır. Bundan sonra kurtuluş yoluna girmiş insanın halini tasvir eden zihnin teksifi (konsantrasyon) gelir. Alt derecesinde ya bir kurtuluş, ya düşüncenin herhangi bir konusu üzerinde, tefekkür şeklini alır. Akıl önce eşyanın bilincine sahip haldedir; fakat konsantrasyonun daha yukarı derecelerinde bu bilinci de kaybetmeyi başarır; eşyalar, yokolur ve sadece "buhar halindeki izlenimleri" kalır. Nihayet Yoghi "herhangi bir şeyin bilincine sahip olmaktan da kurtulur."

6. *Konsantrasyon.* — Konsantrasyon, yani zihnin tamamıyla bir noktada toplanması pek o kadar kolay değildir. Çok sayıda engelin aşı-

masını gerektirir ki, Sutra'lar sekiz usul gösterirler bunun için. Bunların beşi yardımcı, vasıtalı olarak nitelendirilmişlerdir (kaçınma, gözlemler, duruşlar, soluğun metodlu şekilde kullanılması ve duyulardan uzağa kaçış) üçüne de doğrudan doğruya, vasitasız yardımcıları denmiştir (bir yere toplanmış dikkat, ruh gözüyle seyretme ve konsantrasyon). Bu usullerin bazıları bir manevî mükemmellik kaygısını belirtirler "haksızlıktan ve sahtekârlıktan ve hırsızlıktan ve nefisini zaptedememekten ve hediye kabul etmekten kaçınma, uzak durma". Haksızlıktan uzak durma, özellikle "her bakımdan ve her zaman, bütün yaratıklara karşı her türlü fenalıktan uzak durma" anlamını taşır.

Fizik yollar ve özellikle duruşlar konsantrasyona yardım eder. Çeşitli duruşları inceleyen bir kadın Sutra, bunları saymıştır: "Nilüfer çiçeği duruşu, ve kahraman duruşu, ve iniş duruşu, ve mistik diyağram..., oturmuş fil, gömelmis deve" v.b.

Söylediklerimizi canlandıran, Bhagavadgita'nın şu kısmını işaret edelim: "Yoghi her zaman kendine hâkim, dünyadan çekilmiş, yalnız olsun. Temiz, saf bir köşede kendisine ne fazla yüksek, ne fazla alçak, sağlam, kumaşla, bir deriyle veya Kuça ile kaplı bir oturacak yer sağlasın. Bir yere oturarak zihnini bir yerde toplamış, her türlü düşünce ve duyu faaliyetini bertaraf etmiş halde kendini arıtmak

için Yoga'yı uygulasin. Duygusuz, vücudünü, başını ve boynunu dik ve hareketsiz tutarak gözlerini burnunun ucuna diksin ve başka yerlere hiç bakmasın. Tamamiyle sakin, korkudan kurtulmuş, uzak, vücut bekâretine sadık, düşüncesine hâkim olmuş, zihni benlik (kutsal varlık) ile dolu olarak konsantre, benliğe dönmüş halde kalsın." Yoghi, "dışarının izlenimlerini "düşüncesinden tamamiyle silecek "bütün görüş gücünü kaşlarının arasına toplamış, dengesini tutan, burnundan soluk alıp vermesini tutan" insan olacaktır. Kitabın başka bir yerinde de, Yoghi, Brahma'yı belirten mistik formülü, *Om* hecesini tekrarlamaya davet olunmaktadır. //

7. *Solunuma hâkimiyet.* — Vücudün arıtılması, nefse eziyet, oruç ve başka mahrumiyet usulleri arasında konsantrasyona ulaşmanın duruşlardan sonra üzerinde en fazla durulan yardımcı fizik usulü, solunuma hâkimiyettir. Burada Hindu için *prâna*'ya, hayatî gücüne hâkim olmak (evrenin hayatî gücüne benzeyen) söz konusudur. *Prâna* da soluk ile kendisini gösterir. Bu hâkimiyet, dengeli duruşlar sağlamakla elde edilir: "Soluk verdikten sonra içerde hiç hava kalmayınca dışarıya doğru; soluk aldıktan sonra hiç soluk kalmayınca içeriye doğru; ve nihayet, hiçbir bakımdan hiç soluk kalmayınca da üçüncü hal veya askıda kalmıştır." Solunuma dördüncü ve tam bir hâkimi-

yet yolu ise, ister akciğerlere giren, isterse çıkan her türlü havanın geçmesini tamamiyle önlemektir. Bu hal gerçekleştirilecek olsaydı ölümün derhal geleceği muhakkaktır. Leuba haklı olarak, şu halde, diyor, Yoghi solunumu tamamiyle durdurduğunu sandığında yanılıyor demektir. Hayale, hallüsinasyona kapılmıştır. Fakat bu anormal duruş Hindu'nun, kendisini tam ilgisizliğe ve tam duygusuzluğa götüren merhaleye ulaşmasına imkân verir. Nasıl? Solunumun zaptedilmesi "merkez organı" dikkati bir yerde toplayabilecek hale sokuyor ve bu da organlara tam hâkimiyet imkânı sağlıyor: böylelikle duyu organları zaptedilmiş, faaliyetleri durdurulmuş oluyor. Burada önemli olan, hiç durmadan kutsal *Om* kelimesini tekrarlayarak âhenkli bir soluk alıp verme egzersiziyle kendi soluğuna hâkim olmayı başarmaktır.)

8. *Duyuların zaptedilmesi.* — (Duyu organlarının "zaptedilmesi" başka mistikler tarafından, gerek uyuşturucu maddeler yardımıyla, gerekse Tanrı'nın veya İsa'nın veya bir Azizin kişiliğine kendisini tamamiyle kaptırmak, onu düşünmekle sağlamır ki, bunlar esri-meye götüren merdivende yükselmenin klâsik yoludur.) Yoga sistemi ise buna benzer bir usul teklif ediyor: Bu, "İçvara"ya tapınmak, kendisini vermektir. Bu sistemin tarifi güçtür. Bu, öyle bir "özel benlik tarzıdır" ki, asla ne zamana, ne maddeye esir olmuştur ve "her an müm-

kün olduğu kadar tamamiyle serbesttir"; on-
da "herşeyi bilme tohumu en yüksek mükem-
mellik derecesine ulaşmıştır"; o, ilk devirler
Bilgelerinin hâkimidir. "Bu son derece yüksek
Varlık, mistik hece ile temsil edilmiştir; dü-
şüncesini bu hece üzerinde toplayıp da birçok
defalar tekrarlayınca insan zihin muhteviyatı-
nı Tek ve En Yüce'ye ulaştırmış olur." Başka
bir deyimle, insan artık izlenimlerin dış kısmı
üzerinde değil de iç kısmı üzerinde düşüncele-
re dalmış olmaktadır. Bu durumda iken birbiri
ardından birçok dereceler, zaten dünyadan ay-
rılmış bulunan bu sezgiyi durmadan azaltarak
zihnin kesin hareketsizliğine "*asamprajnata*
samadhi"'ye ulaştırır; bu duyusal muhteviyatı
ve fikir kategorisi olmayan devamlı bir boşluk
esrimesi, Eliade'a göre artık zihin ile dünya
arasında ilişki kalmadığına, yalnız sezgi kaldı-
ğına göre, tecrübe olmaktan çıkmış, dipsiz uçur-
um gibi bir haldir. Yoga'nın hedefine ulaşıl-
mıştır. Bilincin işlemesini durdurduğundan ruh,
serbest kalmıştır ve tarifsiz bir tefekküre da-
lar. Duyulardan kopmuş, zihinden kopmuş ola-
rak tamamiyle kurtulmuş haldedir. Karma'nın
artık onun üzerinde hiçbir etkisi yoktur.

Patanjali Yoga'sı uyuşturucu madde kul-
lanılmasını öğütlemiyor. Fakat ondan da söz
ediyor ve faydalı olacağını belirtiyor: "Mü-
kemmellik, doğuştan veya uyuşturucu madde-
lerden veya formüllerden veya mahrumiyet di-

siplininden yahut konsantrasyondan doğar." Yorumunda, şöyle açıklanıyor: "İhtiyarlıktan
ve ölümden kurtuluş ve öteki mükemmellikler,
bir hayat iksiri kullanmak suretiyle elde edi-
lir." Yoga, egzersizleri yanında bu, uyuşturucu
maddelerin de kullanılması, mistik esrimenin
incelenmesi yönünden anlam taşır.

9. *Sağlanan faydalar.* — Özet olarak, di-
yebiliriz ki, Hindu mistisizminde ulaşılacak
en son nokta, benliği her türlü duyarlı bilgi ve-
ya düşünce konusundan uzaklaştırmaktır. Böy-
lece her türlü isteği, her türlü imgelemi kaldı-
rarak kişiliği bertaraf eder. Gene de Yoga'nın
zahmetli usullerinin pek çok faydası vardır:
soğuğa ve ısıya duyarsızlık; uzağı görme ve-
ya işitmek; kaslara uygulanan ve onlara bir
filin gücüne eşit güç kazandıran konsantras-
yon; güneşe uygulanan ve kozmik boşluklar ü-
zerinde sezgiden gelme bilgi edinmeyi sağlayan
konsantrasyon; vücut yapısı konusunda sezgi-
den doğma bilgi sağlayan, "göbek tekerleği" ü-
zerinde konsantrasyon; açlığı ve susuzluğu yok-
eden, "gırtlak uçurumu" üzerinde konsantras-
yon, v.b. Şüphesiz, bu faydaları saymakla ye-
tinilecek olursa, bağı her zaman doğal veya
mantıkî olmayıp çok zaman da aşırı bir fante-
zi göstermesi insanı şaşırtmaktadır.

10. *Gerçeğe ulaşmak.* — Yoga'nın amaç-
larından biri de "bütün gerçeğe ulaşmaktır".

Yoghi herşeyi bilmenin metodlu bir zihin çabasıyla değil de, kendini "bilinçsizliğe" terketmekle sağlanacağını anlamıştır: bu da ancak Yoghi, "tecrübenin normal yolunda ve düzenli merhaleleri birbiri ardından aşarak gitmeyen sezginin şimşegini" kavradığı ve "gerçeği taşıyan" sezgiye sahip olduğu zaman gerçekleşir. Bu sezgi, Yoghi'nin "başka yerlerde ve başka bedenlerde bilmeyi arzuladığı herşeyi" ona anlatabilecek niteliktedir. Bunun içindir ki, sezgisi eşyanın içini olduğu gibi kavrar. Başka bir deyimle, Yoghi, üç yüksek merhale olan Dharâna, Dhyana ve Samâdhi'yi kendisinde toplayabilirse tefekkürünü yoğun bir şekilde ve belirli bir alana uygulamak yoluyla samyana yapabilir. Vücut mekanizmasını bildiğinden, onu kendi istegine göre kontrol edebilir: soluşunu tutabilir, duyularını uyutabilir, nabzi durdurabilir. Yoghilerin haftalarca ve aylarca kataleptik hale dalar kalabildiklerini biliriz. Ayaklarını yakmadan, kordan bir halı üzerinden geçmek isterlerse her türlü duyarlılığı, her türlü fizik acıyı kaybedebilirler. Samyama'ları sayesinde olağanüstü şeyler yapabilirler. Fakat bu kesin veya şüpheli iktidar, bizim konumuz olan mistik karakterden uzaklaşan bir şeydir.

11. *Eleştirme. (Kritik).* — Patanjali Yoga'sından çıkan bütün Hindü mistiklerinin gözünde önemli olan bütün bu ilkeler eleştirmeden uzak kalamamışa benziyorlar. Leuba bütün

bunlarda veya hiç olmazsa "bütün gerçeğe sahip olunmasında açık bir anlamsızlık görüyor. Ona göre Yoghi, başka insanların düşündüklerini, kendi ölüm tarihini veya ne zamanlarda yeniden dünyaya geleceğini bilmeye muktedir değildir, ay üzerindeki konsantrasyonu da ona "yıldızların dizilişi" konusunda sezgiden doğma bilgi sağlamaz. Üstelik Yoga dikkatle okunacak olursa, orada sihirli herşeyi bilme ve herşeye muktedir olma gücünün pek de ciddiye alınmadığı görülecektir. Gerçekte Yoghi için herşeyden evvel ve en çok önemli olan şey, acıdan kurtulmaktır.

12. *Nirvana.* — Burada sezgi, dikkat çekici bir rol oynar, çünkü acıdan kurtulur gibi görünmektedir. Sutra'ları uygulayan Yoghi'lerin gerçekleştirdiği Yoga'nın büyük amacıdır. Bu dünya bilincinden geçip insanlığın ötesine dalmak demek olan Nirvana'yı niteleyecek de bu, ızdıraptan kurtuluştur. Orada, tâbir caizse, Nirvana dünyasında ölümlerin ve bilgilerin üzerinde değişmez ve sakin bir ışıık, hareketsizlik hüküm sürer. Karma tekerleği uzakta, acı çekmeye mahkûm yaratığın dünyasında döner. Burada esrime ancak sonsuzluktan faydalanan benlik-dışında -artık kişilik yoktur- belirir. Yoga'nın amacı, metafizik niteliktedir, şu veya bu yaratığı değil, bütün evreni Nirvana'ya sokmak söz konusudur. O, başka insanların da bu kurtuluşa ulaşmasına yardım etmelidir. Bir

Budha'nın heyecan dolu merhametiyle Mayâ hayalinde Karma'nın boyunduruğu altında yaşayan herkese öğretimiyle yardıma koşmalıdır.)

13. *Kendinden geçiş.* — Herşeyi bilme ve herşeye muktedir olma Yoghi için de, uyuşturucu maddelerin sarhoşluğuna başvuran insan için olduğu kadar hayalidir ama, her ikisi de bundan bazı temel faydalar sağlarlar. “Zihin muhteviyatının boşaltılması ameliyesinin ilk safhalarında Yoghi, sınırsız bir güce sahip olmaktan ve eleştirici mantığın otoritesinden kurtulmuş bir incelemin zevklerini tatmaktan haz duyar.” Fizik acı azalmıştır, hattâ, kendinden geçiş hali yeteri kadar derinleşince bütün bütün kaybolabilir; manevî acı da, hastalık ve ihtiyarlığın getirdiği dehşet ile birlikte silinir ve zihin “eşyadan boşalmış bir muhteva üzerine” teksif edilebildiği vakit, bunlarla beraber, kişisel ideal ve toplum hayatı gereçlerini yerine getirmek için harcanan usandırıcı çaba, ikiyüzlülük meyli, kin ve gurur, hepsi yokolurlar. Leuba, uyuşturucu maddelerle erişilen esrime halinde çok belirli şekilde görülen duyu hazlarının Yoghi denemesine de bir dereceye kadar katıldığını belirtir: “Bu dünyada aşk zevkinin temelini teşkil eden ve gökyüzünde de en yüce zevk olan şey ile isteklerin yokoluşunun yarattığı zevkin altında biri bile mukayese edilemez.” Hristiyan mistikleri Yoga'daki kendinden geçme hallerine benzer haller içindeyken “Tanrı

ile birleşmenin” sözle tarif olunmaz zevklerini duyarlar.

Bununla beraber, bilinçsizlik, zevk ile bağdaşamaz, çünkü acıdan da uzak kalınmasını kapsayan bir şeydir. Burada bütün veya hemen hemen bütün Hindu din edebiyatına hâkim olan Nirvana fikrine sıkı sıkıya bağlı bir iç gelişme vardır. Bu şöyle izah edilebilir: Leuba diyor ki: “Bilinçsizliğe götüren yolda rastlanan zevkler, bir yanlış anlama sonucu nihaî hale atfedilmiştir.”

14. *Doğu ve Batı.* — Her ne olursa olsun, Hindu da öteki insanlardan farklı değildir. Tıpkı Batılı gibi o da kendi kişiliğinin gerçekleşmesi yolunda mücadeleden vazgeçmez. O da muzaffer bir sonuç ister. “Ebedî istirahatate dalmaya razı olmadan evvel fenalığın hakkından gelmek” ister. Hristiyanlık ile budhizm bu nokta üzerinde birleşirler. Her ikisi de manevî mükemmelliği kapsayan bir kişilik gerçekleşmesi peşindedirler. Şüphesiz batı dünyasında kişi gerçekleşmesi çok daha belirlidir, sebep olduğu maddî ve manevî ıztıraplara rağmen. Sonucu ise, “ebedî bir hayata, mezarın ötesine konmuş ideal bir toplum düzenine inancı yaratmak” olmuştur. Fakat bu nihaî hedefe ulaşmak konusunda iki doktrin birbirinden ayrılır. Hindu, eksik yanları sebebiyle, bilinçli yaşayışa ve da edebileceğine inanır, Batılı ise kişiliğin ele geçirilmesini mutlu ve ebedî bir vicdanın kesin

teminatı sayar. Hindu bir bakıma bizim batı dünyamızdan, daha da az uzaklaşmaktadır. Bize hem bir bilinçsizlik hali, hem de olağandışı bir mutluluk olarak tanıtılan Nirvana, bir gelişme göstermektedir: (Yoghi tam yokolmayı aramaya çalışmaz, Leuba diyor ki, genellikle tatbikatta, Yoghi bunun peşinde değildir. Asıl aradığı, ulaşmak istediği acılarının son bulmasındaki ve unutulustaki ebedî mutluluklardır.) Bu bakımdan, ebedî hayatın zevklerini özleyen hristiyanın bekleyişi ile arada pek büyük bir fark olmasa gerek.

Şunu da belirtebiliriz ki, bilinçsizliğin dibi-ne inenler, Yoga uygulayanların pek küçük bir azınlığıdır ancak. Aralarından çoğu, asla bu dereceye ulaşamazlar. Hristiyan mistiği "merdiveni"nin en yüksek basamağı için de böyledir. İç huzurları ve manevî enerjileriyle tefekkür ve ruh gözüyle seyretmenin ilk merhalelerini aşmış milyonlarca kişi gözönünde tutulacak olursa, ancak pek az sayıda insanın bu basamağa erişebilmiş olduğu anlaşılır.

Bütün bunlardan çıkan sonuç şudur ki, gerek metafizik açıdan, gerekse ahlâkî (etik) açıdan -bireyliğin tamamiyle yokolması- batı mistisizmi ile hindu mistiği arasında hissedilir farklar olmasına rağmen, şurada burada benzer noktalar ve örneğin bilinçsizliğe iniş ve ebedî mutlulukların hindu için unutularda ve hristiyan için öteki dünyada aranışı gibi ben-

zer noktalar da bulunduğu inkâr edilemez. Her ikisi için de, birincisi evrenin tam hayatına döndüğüne ve ikincisi gökyüzü dünyasında yaşadığına göre, tam ölüm yoktur. Bu dünyada fizik acılar çeken insanlar, bir öteki dünyayı özlerler; bu öteki dünya, hep aynı olmakla beraber, yorumlanış tarzına göre değişebilir.

S O N U Ç

Bu incelememizde mistisizmin çeşitli yönlerini kısaca gözden geçirmeye çalıştık ki bu, hiç şüphesiz geniş ve güç bir konudur. Tek tanrıcılığın ve çok tanrıcılığın temel öğelerini ve esas eğilimlerini aydınlatmaya çalıştık ki, bunu yapmadan mistisizmin manevî anlamına girmek mümkün olamazdı. Bir nokta bize okuyucunun anlaması için birinci derecede önemli görüldüğü zaman ise bunu derinleştirmekte tereddüt etmedik.

Tekrar edelim: Mistisizm, dinsel alana girer. Konusu, Tanrıdır. Bir aziz, ruhunun bütün gücüyle isteklerini Tanrı iradesine tâbi hale getirmeye çalışan bir adamdır. Azizlik manevî bir zafer demektir.

Mistisizm başka disiplinlere, felsefeye, sanata ve şiire de sıkı sıkıya bağlıdır. Azizliğin dışında gibi görünen filozoflarda, sanatçılarda ve şairlerde bir dindar ruhu vardır, yaratmaları, bu kitapta belirttiğimiz gibi, Tanrının varlığını gerektirir ve eğer bu varlık olmazsa onlar da gerçek yaratıcı, deha sahibi insanlar sayılmazlar.

Bununla beraber mistisizm acı acı, ve amansızca eleştirilmiştir. Bu kitapta sık sık adı

geçen ve dinsel mistisizmin psiko-fizyolojik mekanizmasını çok ilginç bir şekilde aydınlatmış bulunan Leuba, bilimi öne sürerek ve ondan esinlenerek, hayallere kapılanların düştükleri anlamsızlığı mantıkî bir şekilde göstermekte tereddüt etmemiştir. Örneğin, gökgürültüsünün ve şimşeklerin, üzerinde yarattığı izlenimler dolayısıyla insanüstü bir Güc'ün varlığını kabul etmeye mecbur kalan insan örneğini göstermiştir. Leuba, eğer insan, duası sayesinde tehlikeden kurtulursa, onda inancı yaratan bu türlü sebeplerin, bir gün bütün bu olayların nedeninin bilim kanunları ilkeleri içinde olduğunu öğrendiği zaman yıkılıp yıkılmayacağını kendi kendisine soruyor. Tanrı'ya ve ruhun ölümsüzlüğüne karşı beslenen herhangi bir inançtan esinlenmeyen bir annenin de hasta çocuğuna kendisini hararetle vakfetmesini başka bir örnek olarak gösteriyor. Tanrı uğruna işkence çeken ve kişisel bir Tanrı'ya ve âhret umuduna olan inancın yarattığı bir cesaret gücü gerektiren martir'leri (1) örnek gösterenlere ise Leuba, "zamanımızda da ne Tanrı'ya, ne ölümsüzlüğe hiç inanmamakla beraber insanlık davası uğruna kendini feda eden mar-

(1) Bu mistisizm duygusu, devrimizin en büyük fizikçisi Albert Einstein tarafından kabul edilmiştir. Şöyle diyor: "Hissedebileceğimiz en güzel duygu, mistik heyecandır. Bütün gerçek sanatın ve bilimin tonumu ondadır."

tirlerin sayılamıyacak kadar çok olduğunu unutmamalı" cevabını veriyor.

Mantık açısından bu itirazlar kabul edilebilir. Gökgürültüsü ve şimşek korkusu bilimin açıklamasıyla dağıtılabilir, anne sevgisi tartışma kabul etmez bir içgüdüdür, gerekirse Tanrı'ya olan inançtan da vazgeçebilecek bir içgüdüdür. Fakat kendilerini insanlık uğruna feda eden kahramanlar için bir fark gözetmek gerekir, insanlık, tıpkı bayrağın vatansever için olduğu gibi, kutsal, mistik bir şeyi temsil eder. Fakat bütün bu itirazlar gerçekte ancak dış yöne dokunmaktadır. Bilimin ve hiçbir açık verilmesine tahammülü olmayan psikolojinin esiri Leuba, işin esasını kavrayamamış, mistisizmi felsefe açısından görememiştir. Mistisizm, sıhhatli, sezgiden doğan ve kutsal mistisizm demek istiyoruz; Tanrı'ya yakındır ve Tanrı dediğimiz zaman da gerçeği kastediyoruz demektir. İşte Leuba bu konudaki tartışma kabul etmez bilgisine rağmen, bunu gözönünde tutmamıştır. Boutroux, Bergson, William James, Blondel ve hattâ William Hocking, mistisizmin temeli olan bu yüksek manevîliği derhal duymuşlardır (1).

Hayalin büyük mistiklerin ruhunda büyük bir yer tutup tutmadığı, bunların iç hayatının anlamsız olup olmadığı, uyuşturucu madde kul-

(1) Din uğruna can verenler.

lananların bunu kullanmayan yüksek mistik ruhlara benzetilip benzetilemeyeceği, soruları da akla gelebilir.

William James, İsa'nın veya Bâkire Mer-yem'in, yahut herhangi bir Azizin görülmesini hayal ürünü kabul ediyor. Bir bakıma bu, isbatlanabilir. Psikolojik açıdan ise İsa'nın, Mer-yem'in veya azizin görünmesi ardında, hiç şüphesiz başka bir şey vardır, sembol altında beliren Tanrı sezgisi vardır. Bu bakımdan, hristi-yan tefekkürünün temel ilkesi olan İsa'nın görünüşü bir işaret noktasından ibarettir, aksi halde böyle bir görüş sadece hayal ürünü olacaktı. Philon, Plotin, Spinoza gibi filozofların böyle sembollere ihtiyacı yoktur; onların Tanrı'yı, gerçeği sezgi yoluyla kavradıklarını biliyoruz. Mistik oldukları için bu vizyonları onların da gördüğünü mü söyleyeceğiz?

İç hayat objektif psikolojiyle uğraşanlar tarafından bile boş, değersiz bir hayat olarak kabul edilemez. Bu hayat, onu yakından inceleyenler için yaradılışın kaynağı, dehanın yuvasıdır. Bu deha kıvılcımına sahip olmuş bütün insanların iç hayatları da yoğun olmuştur. Bunun örnekleri çoktur. Tefekkür ve ruh gözüyle seyretmeyi bir dua kabul eden dinsel mistiklerde bu iki ögenin temelini teşkil eden o iç hayat olmasaydı, hiç önemleri bulunmazdı. Bu mistikler aynı zamanda büyük psikologlardı,

çünkü iç hayatlarının gözlenmesi onlar için daima en büyük kaygıları olmuştur.

(Şüphesiz uyuşturucu maddeler de bizde esrime hali yaratabilir veya, daha doğrusu, bizi bilingsiz hale sokabilir ve bu da kısa bir süre için bizi yatıştırabilir, cesaret verebilir veya ilk gerçeğin ilhamı yoluna sokabilir. Bu çarelere başvuranlar, bunları kullananlar, aslında içimizde bulunan, doğuştan mevcut enerji kaynaklarına çok yaklaşımdan başka bir şey yapmış değillerdir.) Fakat etkili oluşuna rağmen, ne de olsa geçici bir hal olan uyuşturucu maddenin yarattığı esrime halinin, büyük yahudi, hristiyan mistiklerinin veya bu uyuşturucu maddeleri hiçbir zaman kullanmamış olan bir Spinoza'nın, bir Pascal'ın ruh hallerine benzeyip benzemediği sorusu hiç akla gelmemiştir. Sun'i bir esrime hali, yüksek gerçekleri açıklayamaz.

İşte özet olarak diyebiliriz ki, bize göre, mistisizmin yapısında mutlaka bilinmesi gereken, aydınlatılmaya değen nokta, budur.

S O N

İÇİNDEKİLER

Uyarma	3
------------------	---

I. KISIM : TEMEL ÖGELER

I. Bölüm: Nitelik ve Metod	7
II. Bölüm: Vecd (Esrime)	20
III. Bölüm: Mistik Aşk	43
IV. Bölüm: Psiko-Fizyoloji	53

II. KISIM : EĞİLİMLER

İlkel Mistisizme Bakış	75
V. Bölüm: Yahudi Mistisizmi	77
VI. Bölüm: Hristiyan Mistisizmi	86
VII. Bölüm: İslâm Mistisizmi (Tasavvuf)	115
VIII. Bölüm: Hind Mistisizmi	132
Sonuç	152

FAYDALI KİTAPLAR (5 lira * işaretli 8 lira)

1. Büyük Kompozitörler (80 besteci)
2. Büyük Yazarlar (70 yazar)
3. Kısa Dünya Tarihi (H. G. Wells)
4. Büyük Adamlar (230 ünlü kişi)
5. * Sanat Tarihi (Türk ve Dünya)
6. * Avrupa Milletleri Tarihi (Ch. Seignobos)
7. Dinler Tarihi (F. Challaye)
8. Sinema Tarihi (Z. Güvemli)
9. Büyük Sözler (Haz.: Ülkü Tamer)
10. Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü (Behçet Necatigil) 3. baskı
12. Milletlerin Karakterleri (André Siegfried)
13. Musiki Tarihi (İlhan Mimaroglu)
15. Kısa Dünya Edebiyatı Tarihi
16. Amerika Federal Hükûmeti ve Çalışma Mekanizması (F. C. Acheson)
17. * Tiyatro Tarihi (Memet Fuat)
18. Kılavuz Sözlük (Haz.: Yaşar Nabi)
19. * Amerika Birleşik Devletleri Tarihi
20. İslâm Tarihi (Yazan: S. F. Mahmud)
21. Japon Şiiri (L. Sami Akalın)
22. Bilimden Beklediğimiz (Bertrand Russell)
23. Fransız İhtilâli Tarihi (P. Gaxotte)
25. Saadet Yolu (Bertrand Russell)
26. * Siyasî Doktrinler Tarihi (Prof. Mosca)
28. Düşünce Tarihi (O. Hançerlioğlu)
29. Atatürkçülük Nedir? (Haz.: Y. Nabi)
30. Büyük Siyasî Dâvalar (S. Tiryakioğlu)
31. Resim Bilgisi (Nurullah Berk)
32. Mitologya (Edith Hamilton)
33. İnsan (Jean Rostand)
34. Fizyoloji Açısından Cinsiyet (D. Walker)
35. Türkiye'de Gerici Akımlar (Dr. Ç. Özek)
36. Mahatma Gandhi (L. Fischer)
37. Politikaya Giriş (Maurice Duverger)
38. Uzay Bilgisi (William J. Weiser)
39. Türkiye'de Cinsiyet Problemi (T. Aytul)
40. * Büyük Ressam ve Heykeltıraşlar (140 sn.)
41. * Dünya Edebiyatçıları Ansiklop. Sözlüğü
42. Dünyamızı Keşfedenler (Haz.: A. Bergin)
43. Mutluluk Düşüncesi (O. Hançerlioğlu)
44. Uygarlık Tarihi (Shepard B. Clough)
45. Dünya Ekonomi Tarihi (G. Köhnen)

46. Romalılar (R. H. Barrow)
47. Rüyalar (Dr. Freud - Dr. Türek)
48. Dünyamızın Hayat Hikâyesi
49. Atatürk İçin Diyorlar ki
50. Uygarlık ve Barış (A. Schweitzer)
51. * Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman (Cevdet Kudret)
52. Ruh ve Akıl Bozuklukları (Dr. Yellowlles)
53. Orhan Hançerlioğlu: Özgürlük Düşüncesi
54. Eski Akdeniz ve Yakın-Doğu Uygarlıkları (J. Gabriel-Leroux, Georges Contenau)
55. Dünyada ve Bizde Sendikacılık (G. Lefranc - K. Sülker)
56. İki Dünya Savaşı (G. Lesitien - R. Céré)
57. Hükümet Devirme Tekniği (C. Malaparte)
58. Karıncaların Dünyası (D. W. Morley)
59. Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi (J. Schumpeter)
60. Atatürk Yolu (Yaşar Nabi)
61. Türkçülüğün Esasları (Ziya Gökalp)
62. Neden Hristiyan Değilim (B. Russell)
63. Atatürkçü Olmak (Ceyhan Atuf Kansu)
64. Edebiyat Terimleri Sözlüğü (L. S. Akalın)
65. Cinsî Âdetler Tarihi (R. Lewinsohn)
66. Güç Çocuğun Eğitimi (Alfred Adler)

VARLIK YILLIĞI 1961-62-64 (8 lira)

VARLIK YILLIĞI 1967 (10 lira)